

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKTİSAT TEORİSİNDE İSTİHDAM SORUNU

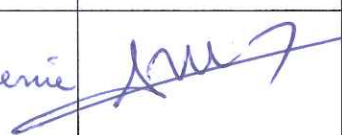

ÖMER SİNAN PEHLİVAN

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. AYHAN UÇAK

EDİRNE 2011

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖMER SİNAN PEHLİVAN tarafından hazırlanan **İKTİSAT TEORİSİNDE İSTİHDAM SORUNU** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13. maddeleri uyarınca **05.07.2011 Salı** günü saat **14.00**'da yapılmış olup, tezin * Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Ayhan UÇAK (Danışman)	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATAKIŞI	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Engin DEMİREL	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında “Kabul Edilmesine/Reddine” seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	409901
Yazar Adı / Soyadı	Ömer Sinan PEHLİVAN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 15566663682
Telefon / Cep Telefonu	0 544 470 40 11
e-Posta	omersinan.pehlivan@kirkareli.edu.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İktisat Teorisinde İstihdam Sorunu
Tezin Tercümesi	The Matter of Employment in Theory of Economy
Konu Başlıkları	
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	İktisat Bölümü
Anabilim Dalı	İktisat Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2011
Sayfa	161
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. AYHAN UÇAK
Dizin Terimleri	İstihdam=Employment İşsizlik=Unemployment
Önerilen Dizin Terimleri	Teorik İktisat= Economics economic policy=İktisat Politikası
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelenmesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının **03.08.2014** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Ertelene süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

04.08.2011

İmza:

Yazdır

Tezin Adı: İktisat Teorisinde İstihdam Sorunu

Hazırlayan: Ömer Sinan PEHLİVAN

ÖZET

Üretim hadisesinin emek piyasasındaki karşılığı istihdamdır. Global üretim artışlarına rağmen, kapitalist üretim tarzında artan üretim kollarında işsizliğin giderek büyüdüğü ve bir istihdam sorunu yarattığı aşikârdır. Sorunu bir sistem sorunu olarak ele almayan ve aksine sorunun üzerini örtecek açıklamalarla teorik iktisatta yer bulan iktisat okullarına bu çalışmada yer verilmekte ve aynı zamanda bu okulların bu tutumu eleştirilmektedir.

Anahtar kelimeler: İstihdam, İşsizlik, Teorik İktisat, İktisat Politikası

Name of Thesis: The Matter of Employment in Theory of Economy

Prepared by: Ömer Sinan PEHLİVAN

ABSTRACT

Employment is the counterpart of production in labour market. Despite the global growth, it is clear that there is an growing unemployment issue in capitalist economies. The mainstream economic theory is criticized in the study for hiding the problems of the capitalist system.

Key words: Employment, unemployment, economics, economic policy

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
GİRİŞ	1
1. DÜNYA EKONOMİLERİNDE İSTİHDAM SORUNU	2
1.1. Büyük Buhran	2
1.1.1. Büyük Buhranın Nedenleri	5
1.1.2. Büyük Buhranın Sonuçları	10
1.2 Bretton Woods Dönemi	25
1.3 1970 Kriz Yılları	39
1.4. 1980 Sonrası Küreselleşme Eğilimleri	46
1.4.1. Küreselleşme ve İşsizlik	57
2. İKTİSAT TEORİSİNDE TAM İSTİHDAM	85
2.1. Klasik-Neoklasik Teori	85
2.2. Keynes ve Eksik İstihdam	99
2.3. Post-Keynesyen (Harrod Domar)	112
2.4. Monetaristlerin Tam İstihdam Analizi	113
2.5. Yeni Klasik Okul ve Tam İstihdama Bakışı	130
2.6. Yeni Keynesçi Okulun Emek Piyasası Analizi	135
3. MARKSİST İKTİSATTA İSTİHDAM SORUNU	138
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	144

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. İşgücü durumu 2007-2008	71
Tablo 2.2. İşgücü durumu 2009-2010 (Ocak).....	72
Tablo 2.3. Mevsim etkilerinden arındırılmamış temel işgücü göstergeleri (Şubat)....	73
Tablo 2.4. Sivil İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı	75
Tablo 2.5. Bazı Ülkeler İle Türkiye'nin İşsizlik Oranlarını Kıyaslanması	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Bazı Ülkeler İle Türkiye'nin İşsizlik Oranlarını Kıyaslanması	76
Şekil 2.2. İşsizlik Oranları.....	79
Şekil 2. 3. Klasik (Neoklasik) Makro Model	91
Şekil 2. 4. Neo Klasik Teoriye Göre İşsizliğin Nedeni Grafiği	97
Şekil 2.5. Keynes Teoride İstihdam Grafiği	106
Şekil 2.6. Keynesyen Teoride İstihdam Grafiği.....	109
Şekil 2.7. Keynesyen Teoride İşgücü Eğrisi	111
Şekil 2. 8. Lipsey'e Göre Phillips Eğrisinin Elde Edilişi.....	121
Şekil 2. 9. Panel 1: Özgün Phillips İlişkisi. Panel 2 : Enflasyon-Çıktı oranı (%) biçimindeki Phillips ilişkisi.....	122
Şekil 2. 10. Phillips İlişkisi, Keynesci Modelin Arz Denklemi Grafiği.....	122
Şekil 2. 11. ABD de 1964 - 80 Yılları İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi	124
Şekil 2. 12. Friedman Kandırma Modeli.....	127
Şekil 2. 13. Phillips eğrileri, π^e deki Değişimi.....	129

GİRİŞ

A.Smith; her insanın emeğine sahip çıkmasını, diğer bütün mülkiyetin kaynağı olarak görür ve dolayısıyla en vazgeçilmez ve Tanrısal hakkı olduğunu savunur. Değeri yaratanın emek olduğu konusunda iktisatçılar arasında bir ihtilaf yoktur. Fakat günümüz dünyasında kapitalizmin aldığı mesafeler, üretim tekniklerinin aldığı boyut, yeni üretim sorunlarının ortaya çıkması emek piyasası analizlerini Klasik iktisatçıların dünyasından ayırıştırmayı zorunlu kılar. Fakat bu zorunlulukla birlikte insanoğlunun kendini özellikle sosyal bilimlerde “tek doğru” saplantısıyla hareket etme çıkmazına düşürmesi, teorik iktisadı, günümüzde hala sorunları görmezden gelme aymazlığına iter. Aslında sorun vardır ve büyüktür: Sistem üretmekte hatta gereğinden fazla üretmekte; Marksistlerin ifadesiyle aşırı üretim krizleri birbirini izlemekte fakat sistem istihdam yaratamamaktadır.

İstihdam sorununa bugün, “sistem işsizlik üretmez” tarzı bir Klasik bakış açısı ile yaklaşmak sorunun varlığını gizleyemeyecektir. Keynes ile işsizlik sorununun sadece çözümüne odaklanan, sebebini efektif talep yetersizliğine indirgeyen iktisat bilimi, Keynes sonrasında hala istihdam sorunlarını ıskalayan bir görüntü çizmektedir.

Dünya ekonomilerinde istihdam sorunlarını Büyük Buhran yıllarından başlayarak günümüze değin çalışmanın birinci bölümü ele almaktadır. Klasik iktisat, Keynes ve Keynesci iktisatın emek piyasası analizleri ayrıntılı bir şekilde ikinci bölümde incelendikten sonra tekrar Klasik iktisat felsefesine dönüşü simgeleyen Monetarizm ve Yeni Klasik İktisatın istihdam analizleri yer almaktadır. İstihdam sorununu sistem sorunu olarak gören Marksist İktisat çalışmanın üçüncü bölümünde kısmen de olsa ana hatları ile irdelenecektir.

1. DÜNYA EKONOMİLERİNDE İSTİHDAM SORUNU

1929 ile 2008 dönemleri arası dünya ve Türkiye için oldukça önemlidir. Dünya ekonomilerinde gelir ortalama sekiz kat artış göstermesine rağmen aynı süre içerisinde tüm ülkeler ve bölgeler arasında bunun aynı hızla büyümediği görülmektedir. Sanayileşme ve gelir artışları, Birinci Dünya Savaşına ve hatta 20. yüzyılın ortalarına kadar bu dönemlerde genel olarak yüksek gelirli ülkeler arasında kalmıştır. Bu ülkeler; Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'dır. 1820'den günümüze kişi başına gelir Batı Avrupa'da 15 kattan fazla olmuş, Kuzey Amerika'da 20 kat, bu ülkeler dışında kişi başına düşen gelirin 30 kat artmasıyla Japonya olmuştur. Oysaki aynı dönemde Japonya dışındaki Asya'da 6 kat, Güney Amerika'da 7 kat, Afrika'da ise sadece 4 kat arttığı görülmektedir. Bu durumun işsizliği de ortaya çıkardığı ortadadır. 20. yüzyılda, İkinci Dünya Savaşı itibariyle Güney Avrupa, Japonya ve Kore gibi az sayıda ülke ve bölge kişi başına üretim ve gelirden çok hızlı artışlar gerçekleştirerek kendileri ile yüksek gelirli ülkeler arasındaki farkı da büyük ölçüde kapatabildikleri ortaya çıkmıştır. Bu şekilde gelişme göstermiş olan birkaç ülke dışında, yüksek gelirli ülkelerle gelişen ülkeler arasında 19. yüzyıl boyunca açılan farkın halen kapanmadığı görülmektedir. Geri kalmışlık aynı zamanda istihdam ile farklılık yaratabilir.¹

1.1. Büyük Buhran

Günümüzün kapitalist sistemi ekonomik krizlerle oldukça karşılaşmıştır. 1929 yılında Amerika'da yaşanmakta olan Büyük Buhran finansal krizler arasında en önemlileri olmuştur. 1929'da yaşanmış olan kriz ölçeği, etkilerinin oldukça derin olması, reel ekonomiyi ciddi bir şekilde bozarak resesyona sürüklemiş olması ve en önemlisi olumsuz etkilerinin de dalgalar halinde bütün dünya ekonomilerine de yayılması şeklinde o zamana kadar yaşanan krizlerden önemli farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

¹ Yeldan Yerdelen Toroğlu, *İşsizlik Ve Büyüme*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2010, s.35

1930'lara kadar hâkim olmuş olan Klasik İktisat anlayışının da doğrultusunda para politikası ekonomik istikrarsızlık ile ilgili mücadelede tek araç olarak kabul edildiği ortaya çıkmıştır. Genel anlamda maliye politikalarını da bakacak olursak “devletin gelir-gider gerçekleştirmeleri” bağlamında tasarlanmaktadır. Yani bütçenin denkliliği ve aynı zamanda devletin faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli olan bir düzeyde gelir elde etmesi asıl mesele haline gelmiştir. Bu politikaların da aynı zamanda daralma dönemine rastlaması etkin bir şekilde kullanma fikri, para politikasının da tek başına kullanılma durumu Büyük Buhran ve öncesinde uğranmış olunan başarısızlık ve Buhran'ı takip etmiş olan dönemde Keynes tarafından geliştirilmiş olan teori gündeme gelmiştir.²

Birinci Dünya Savaşı'nın da sona ermesinin ardından dünyada ekonomik anlamda bir bunalıma girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere savaş yaralarını sarmayı hedefleyerek yeniden ekonomik kalkınma sürecini başlatmayı hedefledikleri görülmektedir. 1920 bunalımının ardından 1922–1929 dönemi, Batı ülkelerinin genelinde canlanma ve refah dönemi şeklinde olmuştur. Refah dönemlerinden biri 1924, diğeri ise 1927'de olmak üzere iki kez kesintiye uğramıştır. Ancak bu dönemlerde ABD'de sınaî üretim yüzde 80 artmış ve Fransa'da ise sınaî üretim yüzde 100'den çok artış göstermiştir.³

Refah döneminin ardından ufak tefek aksaklıklar ile 1929 yılına kadar sürdüğü görülmektedir. 1922-1929 dönemlerinde ise fabrika ve lojman yapımının gerçekten de yüksek bir konjonktür yarattığı ortaya çıkmaktadır. 1929 durgunluk döneminden de yararlanılarak otomobil ve elektrik sanayi hızla kurulmuş ve bu şekilde değişme olanağının bulunduğu görülmüştür. 1922-1929 dönemi itibariyle, her yıl otomobil üretimi %33 artmış, bu durum itibariyle de çelik, kauçuk, petrol, demir, üretimi ve yol yapımı da hızla geliştiği ortaya çıkmıştır. Yatırımlar da arttığı görülmektedir. Bu dönemde yatırımlarda oldukça yüksek olduğundan, işsizlik ancak

²Mualla Öncel, “Ekonomik İstikrarı Teminde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı:3,1969.

³Cafer Unay, *Ekonomik Konjonktür (Analiz, Teori, Tahmin)*, 3. baskı, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1988, s.82

aktif nüfusun yüzde 2'si durumundadır. Amerika'da görülmekte olan bu refah dönemi de sadece Amerika ile sınırlı kalmamıştır. Tüm dünyaya yayılmıştır. Aynı zamanda dış ödüncüler itibariyle ve ithalattaki sıçramanın da nedenleri olmuştur. Aynı zamanda dünya ticaret hacmi de oldukça arttığı ortaya çıkmıştır. Dünyadaki ihracat; bu refah dönemi itibariyle de sınaî üretim düzeyinden daha hızlı bir şekilde yükselmektedir.⁴ Bu süreç sonucunda ulusal ve uluslararası toplam arz da büyük ölçüde arttırmıştır. Bu dönemde dünya üretim seviyesi de görülmedik oranlara ulaşmıştır. Ancak yaşanmakta olan bu iyimserlik 1929 ekonomik krizi ile bir anda ortadan kalktığı görülmektedir. Yirminci yüzyılın çok büyük bir ekonomik gerilemesi olarak tarihte yerini aldığı görülmektedir.

1929 Buhranı genel itibariyle bir küresel “çöküş”tür.⁵ Eric Hobsbawm'a göre de Buhran'ın Avrupa ve Batı dünyasının da dışında kalmış olan bölgelerin de yaratmış olduğu sonuçlar, herkesin de görebileceği kadar dramatik bir şekilde sonuçlanmıştır. İki dünya savaşı arasında kalmış olan ekonomilerin de çöktüğü görülmektedir. Kitlesele olan işsizlik de devletlerin de kendi ulusal piyasa sistemlerinin ve paralarının dünya ekonomisinde meydana gelmiş olan hareketlenmelere karşı korumacı bir politikayı izlemeye zorladığı görülmektedir.⁶ Sanayileşmeyle birlikte girmiş olan kapitalist ekonomilerde buhranın genel anlamı; aşırı derecede üretim kapasitesiyle karşılaşılması ve arz-talep dengesinin bozularak tüm ekonomik faaliyetlerin de düzeyinde hızlı bir düşüşe neden olmaya başlamasındandır.⁷ Bu bakımdan, sanayisi oldukça gelişmiş olan emperyalist ülkelerinde, dünyanın geri kalmış olan kısmına da özellikle sömürgelere daha fazla mal satabilmek amacıyla, öncelikle onları sanayileştirmesi gerekmektedir.⁸

1929 Büyük Dünya Bunalımı ile başlamış olan dönem, önceki süreçte liberal ekonomi politikalarından da hedeflenmiş olan sonucun elde edilememesinden

⁴ Unay, a.g.e., s.82

⁵ Enver Özcan, *Ekonomik Bunalımlar*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1981, s.41

⁶ Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl 1914 -1991 (Aşırılıklar Çağı)*, (Çeviren: Yavuz Alogan) Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996, s.106-113

⁷ Özcan, a.g.e., s.278

⁸ James Albertini, *Ekonomik Sistemler (Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm)*, (Çeviren: Cafer Unay), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1990, s.94

dolayı da, özel sektöründen beklenen bir gelişmeyi, 1929 Bunalımı'nın dünyadaki ülkeler genelinde birçok ülke ile birlikte Türkiye'yi de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Devlet müdahalesinin olmaması gerektiğini de savunmuş olan klasik ekonomi politikaların da meydana gelmiş olan bunalımı çözememesi aynı zamanda Sovyetler Birliği'nde uygulanmış olan planlı bir ekonominin de olumlu sonuçlar vermesi gibi bir takım sebepler itibariyle de Türkiye, ekonomi politikasını devlet müdahalesi ile planlı bir şekilde sanayileşme politikası yönünde değiştirdiği görülmektedir.⁹ Büyük Dünya Bunalımı Amerika'da ortaya çıkmıştır. Ekim 1929'da bir borsada meydana gelmiş olan panik ile başlayan ve bu bunalım ABD ile de sınırlı bir durumda kalmayarak diğer ülkelere de yayıldığı ve sonuçları itibariyle de kapitalist sistemin dönüm noktası konumuna gelmiştir.¹⁰

2008 yılı krizi de Amerika da başlamıştır. O nedenden dolayı da Büyük Bunalımı ABD'ye özgü, ulusal düzeydeki nedenlere bağlayan çalışmalarda bugünkü krize ışık tutabilir.

1.1.1. Büyük Buhranın Nedenleri

Büyük buhranın nedenlerine dair günümüzde birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Buhranın neden çıktığı bakımından araştırma yapacak olursak; bu durumun uzantısının sanayileşme ve kapitalistleşme süreciyle oldukça etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. 1929 bunalımı, özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'daki sanayileşmiş ülkeleri etkilemiştir. Ancak tüm ekonomiler de bu olumsuz durumdan etkilendiği görülmektedir. Krizin sebepleri olarak Birinci Dünya Savaşının hemen sonrasındaki yaşanmış olan ekonomik ve sosyal koşullarında etkisi oldukça fazladır. İthalatın artması, ihracatın azalması mali olarak ülkelerin çökmesinin nedenleri arasında sayılmaktadır. Avrupa'nın da gelişmiş olan ülkeleri, 1929'a kadar olan

⁹ Savaş Vural, *İktisadın Tarihi*, Avcıol Basım-Yayın, Ankara, 1997, s.95-96

¹⁰Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, 4. baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa 2003, s.73

dönemde, savaşın yaratmış olduğu onarmaya yöneldikleri görülmektedir. ABD ise gittikçe kapitalist olan dünyanın merkezi haline geldiği başlamıştır.¹¹

Ekonomik buhranlar itibariyle özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra da her 10 yılda bir ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlara da “konjonktür buhranları” olarak adlandırıldıkları görülmektedir. Konjonktür buhranların iki temel özelliği bulunmaktadır. Genel olarak refah dönemlerini takip ederler ve uluslararası bir nitelikte olurlar. Birinci Dünya Savaşı sonrasında da A.B.D.’nin sarsılması ile başlamış olan ekonomik buhranın temelinde de bu “refah döneminden” kaynaklandığı görülmektedir.¹²

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın tüm dünyayı etkilemesinin üstünde durulan sebepleri ise şunlardır¹³;

1. Rusya ve Çin gibi bazı piyasaların kapanması
2. Üretimin artması
3. Amerika’daki ekonomik dalgalanmaların dünya ekonomisine etkileri
4. Üretim olgunlaştığı halde ticaret eşyasının paylaşılma durumunun olgunlaşmaması.
5. Birçok ülkede istihlak (satın alma) gücünün azalması

Avrupa ekonomilerindeki üretim ve dolayısıyla istihdam kayıpları ise şöyle açıklanabilir:

1. Otomobil, elektrikli aletler ve uçak teknolojisindeki yeni buluşlar ve geliştirmeler,
2. A.B.D.’nin sadece dünyadaki egemenliğini güçlendirmeye çalışması,
3. Özellikle Japonya başta olmak üzere birçok ülkenin Avrupa pazarları üzerinde rekabete başlaması,

¹¹ Beşir Hamitoğulları *Çağdaş İktisadi Sistemler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1978, s.197

¹²İsmet Alkan, ve Yazman, Tufan, *Buhranlar*, İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, C. 3, TRK Yayınları, İstanbul 1948, s.123

¹³ Albertini, a.g.e., s.96

4. A.B.D. sanayi üretiminin 1914-1928 yılı arasında iki katına çıkarak, Amerikan sermayesinin, başta Latin Amerika olmak üzere birçok yerde İngiliz sermayesinin yerini alması,

5. Avrupa nüfusu ihtiyarlaması ve savaşın, yetişkin erkek kuşağının ölümüne neden olmasından dolayı dinamizmin kaybolması.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olan yeni ülkeler, siyasal ekonomik bağımsızlıklarını korumak amacıyla himayeci olma yoluna girmişlerdir. Savaşın nedenleri arasında sayılmış olan dış pazar bulma ihtiyacı ve savaş sonrası dönemde de oldukça önemini koruduğu görülmektedir.¹⁴

1929 ekonomik krizinin nedenlerinin başında da, savaşın sebep olduğu yıkım ve kayıplar gelmektedir. Avrupa ekonomisinde derin yaralar bırakmış olan savaş, ulaşım ve haberleşme yollarını yeniden düzene sokmak, tarım işletmelerini, ev ve fabrikaları yeniden kurmayı gerektirmiştir. Bu durum da savaş sonrasında meydana gelen ihtiyaçları da oldukça arttırmıştır. İnsan kaybının da fazla olması emeği daha da değerli kılmıştır. Meydana gelen savaş, savaşan devletlere de büyük miktarda maliyete neden olmuştur. Savaş sırasında da kaynakların önemli bir miktarının da yok oluşu kaçınılmaz son olan enflasyonu yaratmıştı¹⁵

1929 yılında yaşanmış olan büyük bunalım; kara perşembe günü olarak adlandırılan bunalımdan sonra ABD ekonomisinin dünya ekonomisinde önemli bir şekilde yer tutması ile birlikte hemen yayılma eğilimi gösterdiği ortaya çıkmıştır. 1929 yılında da ABD sınaî üretimi dünya üretiminin yaklaşık %45'ini oluşturuyordu. Ama sınaî üretimde meydana gelen düşme ticaretteki düşmeden daha hızlı bir şekilde gerçekleşti. 1929-1932 yılları arasında dünya sınaî üretimi %37 düşmeye karşılık, aynı dönemde dünya mübadele hacmi %25 düşme gösteriyordu. ABD'nin de

¹⁴ Hamitoğulları, a.g.e., s.198

¹⁵ Nazif Kuyucuklu, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s.242-243

yabancı ülkelerdeki yatırımlarının yeniden ana vatana dönmesi dış ilişkileri daraltmış ve bunalımı ağırlaştırıcı önemli nedenlerden biri durumuna gelmiştir.¹⁶

Bunalım ABD'de sermaye piyasasının (Wall Street) çökmesiyle başlamıştır. Kriz 1920'lerde Amerikan halkının önemli bir bölümü sermaye piyasasındaki gelişmeler ile yakından ilgili bir duruma gelmiştir. 1929 yılında 10 milyon kişinin sermaye piyasasında alışveriş yaptığı tahmin edilmekteydi. Spekülatif borsa oyunlarının riski yüksek olmasının yanında kârlılık oranları da çok yüksekti. 1921 'de hisse senedine yapılan 1000 dolarlık yatırım 1928'de 20.000 dolar ediyordu. 1929'un Haziran ve Temmuz aylarında hisse senedi fiyatları 1928'dekine eşil bir artış göstermiştir. Bu durum sadece spekülasyon piyasasına özgü değildi. Ülke genelinde insanlar kısa yoldan zengin olmaya uğraşıyorlardı. Bankalar hiçbir mâli güvenceye sahip olmamış olan yabancı devlet tahvillerini satın almak için deyim yerindeyse yarışıyorlardı. Tröstler ve holdingler, küçük bir üretim temeli üzerine adeta kağıttan yapılmış büyük binalar kurmuşlardı. İktisadi bunalım ABD ekonomisinin bünyesel zayıflıkları ile birleşince hızla yayıldı. Amerikan ekonomisinin küçük ve çok sayıdaki bankaya dayanan finansman yapısı, ekonominin kontrol altına alınmasını güçleştiriyordu. Bunalımın yayılma hızını artırıyordu.¹⁷

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın hızla yayılmasındaki nedenler şu şekilde gösterilmektedir.¹⁸

Buhran'ın konjonktürel nedenleri:

1. A.B.D.'nin adeta dünyanın kredi bankası haline gelmesi.
2. Avrupa'nın kapitalist ülkeleri arasında süren savaşın yaratmış olduğu elverişli olan ortamdaki azami bir şekilde yararlanmaya çalışan A.B.D.'nin spekülatif davranışlarının artması aynı zamanda bir sermaye ile anonim ortaklıklarının da mali çerçevelerce denetlenmesi

¹⁶ Unay, a.g.e., 87

¹⁷ Kuyucuklu, a.g.e., 250

¹⁸ Hamitoğulları, a.g.e., s.199

Buhran'ın yapısal nedenleri ise¹⁹;

- Uluslararası mali yapının bozukluğu.
- A.B.D.'nin banka sisteminin zayıflığı.
- A.B.D.'nin ekonomide egemen ülke oluşu,
- Kapitalist ülkelerde gelir dağılımının; tüketicilerin alış gücünün, talep hacmini daraltan ve üretimin gelişim hızını izleyemeyen bozuk ve adil olmayan yapısı,
- Kapitalist ülkelerde, büyük boyuttaki bunalımları engelleyen etkin, müdahaleci politikaların bulunmamasıdır.

Monetaristlere göre para politikasındaki dengesizliklerden kaynaklanan talep şokları olmadığı sürece ekonomi istikrarlı olacaktır. 1929 Krizi'nin nedeni, para arzının yeterince ve zamanında arttırılamamasıdır.

Öz'e göre de, 1929 krizini tetiklemiş olan, ABD' den kaynaklanmış olan unsurların içinde reel sektördeki dengesizliklerin oluşmasıdır.²⁰

1929 yılında başlanmış olunan ekonomik krizinin nedenleri arasında teknolojik işsizliğin oldukça artması, gelir dağılımında adaletsizlik, yatırımlardaki düşüşün milli gelirden de düşmeye yol açması gösterilmektedir. Genel olarak bakacak olursak ABD ekonomisinin yapısal bir şekilde zayıf olması, hatalı ekonomi yaklaşımları çerçevesinde krizi ortaya çıkarmış olan ve derinleştiren olgular olmuştur. Aynı zamanda ülkelerin bunalıma karşı ortak bir tavır sergilemesi, milliyetçi politikalar izlemesi ve sadece kendi çıkarlarını gözetmeleri de bunalımı derinleştiren faktördür.

Bunların dışında bunalımı reel sektör dengesizliklerine bağlayanlardan, yatırım harcamalarına odaklanmış olanlar, 1928-29'da ABD ekonomisi çerçevesinde

¹⁹Yüksel Bilgili, *Karşılaştırmalı İktisat Okulları: Makro İktisadın Teorik Esasları*, İkinci Sayfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2009, s.160

²⁰Sumru Öz, *Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz*, Tüsiad-Koç Üniversitesi, EAF Politika Notu 09-03, Haziran 2009, s.6

yatırım fazlalığı 1929-30'da da eksik yatırım olmasının krizi tetiklediğini; tüketim harcamalarına odaklananlar arasında ise krizi 1929'da borsadaki çökme ile birlikte servet düşürücü etkisi nedeniyle de tüketimdeki ani düşüşün tetiklendiğini savunmaktadırlar. Gerçekten de New York borsasında Dow-Jones sanayi endeksi, "Kara Perşembe" olarak anılan 24 Ekim 1929 günü yarı yarıya azaldığı ortaya çıkmıştır. Eylül 2008'den itibaren küresel bir nitelik kazanmış olan kriz bu krizde New York borsasında bu boyutta bir düşüş yaşanmamıştır. Büyük Bunalımı parasal nedenlere bağlamış olan bu görüşler, ABD borsasında 1928-29 yıllarında yaşanmakta olan aşırı yükselişten kaynaklanmış kaygıların 1928'den itibaren sıkı para politikaları uygulanmasına neden olduğunu, bunun da tüketim ve yatırım harcamalarını kısarak krizi tetiklediğini öne sürmektedir.

1.1.2. Büyük Buhranın Sonuçları

Savaş yılları genelinde savaşa girmiş olan hatta girmemiş olan tüm ülkeleri etkilediği görülmektedir. Özellikle de savaşan ülkelerde çok büyük maddi ve manevi kayıplar yaşamışlardır. Dünya Ekonomik Buhranı, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği siyasal dengesizliklerden çıkan sonuçlar haline gelmiştir. 1929'da da neredeyse tüm dünya sanayi ve tarımda doygunluk noktasına gelmişlerdir. Liberalizmde çökmesiyle de A.B.D.'nin ithalatını askıya alması ile açığa çıkmıştır. Zira A.B.D., ticareti en çok gelişmiş 15 ülkenin de ihracatının %40'ını karşılıyordu. Tarımsal mallar ve ham madde fiyatları üretimdeki artışla birlikte düştü. Wall Street'in spekülasyon ekonomisi, reel alandaki krizle birleştiğinde büyük çöküş, önce ABD'yi sonra tüm dünyayı etkiledi. Birinci Dünya ticareti hacmi de üçte bir, değer olarak üçte iki oranında azaldı.²¹ 1927-1929 döneminde de tarımsal fiyatlar yarı yarıya hatta bazı ürünlerde neredeyse 2/3 oranında artış gösterdi. Fiyatlarda meydana gelen bu düşüşe karşın, 1929'u izleyen ilk birkaç yıl içinde üretimde azalma görülmemektedir.²² 1929 Buhranı temel nedenlerinden biri, hisse senedi fiyatlarının yükselmesi şeklinde olmuş ve ekonomik faaliyetler ile birlikte paralel

²¹ Hobsbawm, a.g.e., 115-123

²² Jacques Nere, *1929 Krizi*, (Çeviren: Vamık Toprak), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1980, s.50

olarak fark iyice açılmıştır. Bunun bir sebebi de üretimin ve gelişmenin sağlıklı ve yüzeysel nitelikte olmasıdır. Buhranın üstünden çok geçmeden, tüm işletmeleri de etkisi altına almıştır. 24 Ekim-1 Kasım 1929 tarihleri arasında geçen sürede New York Borsası'nda 32 milyar dolar kaybedilmiştir. Borsa krizi olarak adlandırılan kriz, birçok banka ticari ve sanayi işletmelerini de yanında sürüklemiş ve iflaslarına neden olmuştur.²³ Bu krizden sonrada her ülke ve ekonomi tüm kesimleri etkilediği görülmektedir. Üretim, ticaret ve fiyatlar da oldukça düşmüştür. 1931 yılında ise mali sistem banka ve kredi düzeni de yıkılmıştır. Buhran, birçok ülkede intiharlara yol açmış, işsizlik sorunu uzun yıllar devam etmiştir. Sonuç olarak 1929 Dünya Buhranı, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından biri ve kapitalist sistemin yaratmış olduğu uluslararası eşitsizliklerden ortaya çıkan, küresel bir kriz olarak açıklanabilmektedir. Buhran, tüm dünyada etkisini göstermeye başladığında, kapitalist sistemin krizi engelleyecek tecrübeye sahip olmaması sonraki yıllarda yaşanan bunalımı derinleştirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya üretim kapasitesi hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Savaş bitiminden sonra da harcamalarda ve tüketimde büyük değişimler meydana gelmiştir. Arz artmış talep azalmış, özellikle gelişmiş ülkelerde büyük derecede stoklar meydana gelmiştir. Sanayi mallarında ise üretim miktarını belirlemek olası olduğu halde tarımda bu durum geçerli değildi. Tarım fiyatlarının da hızlı bir şekilde düşmesi bu yüzden meydana geldiği görülmektedir. Gıda malları bölümünde stoklar oldukça büyürken, fiyatlar ise üreticileri iflas ettirecek bir düzeye inmiştir. ABD tarım ürünleri piyasasındaki en büyük satıcı konumundadır. Bu bakımdan ABD'de büyük yıkım olmuştur. Tarım ürünü piyasasındaki bu yıkımın ise sanayi ürünlerine de hızla yansıdığı görülmektedir. Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı yıllarında kaybetmiş olduğu mal piyasalarını da ele geçiren ABD, hızla artmış olan ihracatına bağlı olarak üretim teknolojisini ve kapasitesini yenileme olanağı bulduğu görülmektedir. 1929 yılı genelinde otomotiv sanayi, ABD'nin iki büyük şirketi General Motors ve Ford'un egemenliği altındaydı. Almanya ve Japonya bu sanayide 1950'li yıllarda söz sahibi olduğu görülmektedir.

²³ Albertini, a.g.e., s.98

1929 yılı, ABD'nin içinde bulunmuş olduğu felaket anlamında bir yıl niteliğinde olurken, diğerleri açısından bu durum sadece olağan bir yavaşlama şeklinde olmuştur. Bu nedenden dolayı da Büyük Buhran'ın ABD için farklı bir şekilde önemli bir yeri vardır. Bu ülkelerde kriz ani bir çöküşle başladığı görülmektedir. Bu durumun arkasından da uzun yıllara yayıldığı görülmektedir. ABD için diğer bir farklılık da diğer ülkelerde olduğundan daha fazla şekilde gerçekleşmiştir. Yatırım mallarında ise, tüketim mallarına olan talebin düşmesi şeklinde olmuştur.²⁴ ABD için talep yönlü bir küçülmenin daha basit bir unsur olduğunu gösteriyor duruma gelmiştir. Nitekim Romer da çalışmasının devamında krizin çıkışı ile birlikte talep düşüşüne de vurgu yaptığı görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise, "Altın Standardı"nın gereği olarak uygulanan para politikasındaki sıkılık yarattığı ortaya çıkmaktadır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği siyasal açıdan dengesizliklerden çıkan bir sonuçtur. 1929 yılında neredeyse tüm dünya sanayi ve tarımsal üretimde doyum noktasına gelinmiştir. Liberalizm'in çökmesi ve A.B.D.'nin ithalatını askıya almasıyla buhran iyice açığa çıktı. A.B.D., ticareti en çok gelişmiş 15 ülkenin ihracatının %40'ını da karşılamaktaydı. Tarımsal mallar ile hammadde fiyatlarındaki üretimdeki meydana gelmiş olan artışla birlikte düştü ve stoklar büyümeye başladı.²⁵ Fiyatlarda meydana gelmiş olan düşüşe rağmen, 1929'u izleyen ilk birkaç yıl içinde üretimde azalma görülmemiştir.²⁶

ABD'de meydana gelmiş olan bunalım, büyük ölçüde, tarımın ve sanayinin içinde bulunduğu durumdan kaynaklandığı görülmektedir. 1920'ler itibariyle meydana gelmiş olan tarımdaki üretkenliğinde düşük bir şekilde gerçekleştiği, çiftçilerinde yoksullaştığı görülmektedir. Tarımsal fiyatlarında düşüşü ile birlikte bu eğilimi daha da güçlendirdiği ortaya çıkmaktadır. Sanayi'nin de hızla gelişmiş olduğu bu dönemde ortaya çıkmış olan bu eğilim sanayinin de büyümesini engellemiştir. Çünkü tarımsal olan nüfusunda gelirlerindeki artış, nedeniyle sanayi

²⁴ Christina, Romer, "The Nation in Depression", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 2 (Spring, 1993).

²⁵ Hobswan, a.g.e., s.115-123

²⁶ Nere, a.g.e., s.50

üretimi de tümüyle satılmamaktaydı. Genel olarak bakacak olursak, tüm ekonomide satın alma gücünün de üretim kapasitesinin gerisinde kalması söz konusuydu. Bu durumun diğer bir nedeni de sanayideki istihdamın artmaması ve giderek bazı sektörlerinde gerilemesi ve işçilerin gelirlerinin çok yavaş bir artış göstermesinden dolayıdır. Buna karşılık büyük firmalarında 1916-25 döneminde 700 milyon dolar olan ortalama yıllık kârları 1926-29 döneminde yaklaşık 1.4 milyar dolar olmuştur. Kârları ise 1920'dekinin 3 katı duruma gelmiştir. Bu durumda bir sonucu olarak gelir dağılımı giderek daha hızlı bir şekilde bozulmuştu. Nüfusun en yüksek gelirli %5'inin gelirdeki payı, 1919'da %12,2 iken 1929'da %18,9'a çıkmıştır. Gelirin önemli bir bölümü, onun derhal satın alma gücüne dönüştürecek kişilere gitmiyor, düşük gelirli kitlelerin satın alma gücü de çok yavaş artıyordu.

Büyük Bunalım sonucunda etkilenen ülke sayısı, uzunluğu ve şiddeti bakımından kapitalist ekonomik sisteminin işleyişi bakımından ortaya çıkmış olan daha önce de aynı örneği görülmemiş olan daralma dönemidir. ABD ekonomisi de 1929'da 203 milyar dolar olan reel GSMH seviyesine bir daha ancak 1937 yılında kavuşabilmiştir. Kamu harcamalarında kriz boyunca yaklaşık 14 milyar dolar artış gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, yatırımlardaki dalgalanma ile reel GSMH arasındaki yakın bir ilişkide göze çarpılmaktadır. 1929 yılında 40 milyar dolar olan yatırımlar, 1930'da 27, 1931'de 16 ve 1932'de 5 milyar dolar seviyelerine kadar düştüğü görülmektedir. Yatırım harcamalarındaki bu hızlı ve büyük oranlı düşüşü, tüketim harcamaları takip etmiş ve nihayetinde reel GSMH'da %30'a varan küçülme yaşanmıştır.

Buhran'ın da etkisiyle birlikte New York Borsası'nda 24-28 Ekim 1929 tarihleri arasında 29.5 milyon senet satılmıştır.²⁷ 1929'dan sonra ise A.B.D 'de hisse senetleri piyasası çöktüğü görülmektedir. Dışa verilmiş olan borçların değeri de sifira inmiş ve borç verme de tamamen durmuştur. Parlamento'ya yazılı müracaatta bulunmuş olan ekonomistlerin yüzde yüze yakın bir kısmını kapsayan büyük bir grubun muhafefetine rağmen, yüksek gümrük tarifeleri de getirilmiş Hawley Smoot

²⁷ Nere, a.g.e., s.58

Kanunu (1930) parlamentodan çıkmıştır. Dışa vermiş olunan borçları tahsil etmeye çalışan bir ülkenin de bu borçların ödenmesi bakımından olanak verecek mal ithalatına engel olması ciddiyetsizlik ve komedi olarak değerlendirilmiştir.²⁸

1931 yazında itibaren ortaya çıkmış olan mâli bunalım yabancı sermayenin Londra'dan kaçmasına neden olunca da İngiltere altın ödemelerini durdurmak ve böylece de sterlini de devalüe etmek zorunda kalmıştır. Böylece İngiltere'de altın standardını terk etmiş oluyordu.

Bunalımdan en son etkilenmiş olan ülkede Avrupa ülkesi Fransa oldu. 1931 yılında başlayan bunalımın en şiddetli dönemi de 1935 tarihinde yaşanmıştır. Savaşın etkilerini giderme amacıyla da Fransa'daki meydana gelen ekonomik faaliyet hacmi de 1921 sonrasında sürekli genişlemesine yol açtığı görülmektedir. 1924-26 döneminde bütçe açığı ile birlikte, Almanya'nın savaş tazminatını ödememesi ve bunun üzerine Rulır'un işgali enflasyona neden olmuştu.

Meydana gelen bu mâli bunalım genel bir gerilemeye yol açmadı aynı zamanda 1928'den sonra da refah dönemi başlamıştır. Bu durum Fransa'nın ihraç fazlasından ve frang'ın değerinin düşük tutulmasından kaynaklanmaktaydı. Altın rezervleri bol olan Fransa da 1931 sonrasında da altın standardını terk etmedi. Bunalımın Fransa üzerindeki ilk etkisi 1929'da turizm gelirinin gerilemesi ve turizmde işsizliğin artması şeklinde oldu. Dünyadaki fiyatlarının düşmesi aynı zamanda İngiltere'nin altın standardını terk etmesinden dolayı doların değerini yitirmesi Fransız mallarının dünya pazarındaki rekabet gücünü ortadan kaldırdı.

İngiltere Bankası'nın da sterlini korumak amacıyla iskonto haddini %4.5'ten %6.5'e çıkarması ve New York'daki parayı çekmesi Wall Street'i etkilemiş olan krizin doğrudan bir sonucu şeklinde olmuştur.²⁹

²⁸ Paul Samuelson, *İktisat*, (Çeviren: Y. Demirgil), Menteş Kitabevi, İstanbul 1966, s.776

²⁹ Nere, a.g.e., s.56

Bunalımın odak noktasını oluşturmuş olan ve ortaya çıkış yeri olan ABD’de krizin başlaması ile beraber iktidarın yetersizlikleri tartışılmaya başlamıştır. Sonuç itibariyle de iktidarı devralmış olan Roosevelt “new deal” paketi ile krizi çözmeye yolunda Keynesyen politikaları uygulamaya koymuştur. Toplam talepteki artışlar itibari ile yatırımları canlandırarak, ekonomiyi düzlüğe çıkarmayı hedefleyen new deal politikası ile devlete ekonomik olan faaliyetleri düzenleme yetkisi de verildiği görülmektedir. Ayrıca toplumda da çeşitli çıkar gruplarının isteklerini uzlaştırılmış olan siyasal çözümlemede bulunduğu görülmüştür. New deal önlemleri ile ABD’de altın döviz kurları da devletin eline geçmiştir. Uygulanmış olan politikalarda finansal sistem reformu da oldukça öne çıkmıştır. Bu dönem itibariyle de yürürlüğe girmiş olan ve bugünde geçerliliğini korumuş olan birçok kanun bulunmaktadır.

Savaş sonrası itibariyle de dünya'nın en güçlü ekonomisine sahip olmuş olan ABD'nin de zamanla tek alacaklı ülke konumuna geldiği görülmüştür. Döviz bütçesi ile de her yıl artmış olan oranda fazlalık verilirken, ithalatta korumacı olarak yapılan politikalar ile yönetilen bu ülkeye, borçlu olan ülkeler de ihracatlarını arttıramıyorlardı. ABD'nin korumacı olan bu politikası yüzünden de, borçlu ülkeler daha fazla üretip, ihracatı artırıyor ancak bunları satamıyorlardı. . Böylece de dünya üretimi artıyor, fakat dünya ticareti azalıyor biçiminde bir çelişki ortaya çıkıyordu.

Büyük Bunalım ile birlikte ABD’de başta olmak üzere bütün kapitalist ülkeler bir bir çökmüştür, SSCB(Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ekonomisi dış dünyaya tamamen kapalı olmasından dolayı bu krizin dışında kaldı. Bu durum da komünist düşünür ve ekonomistlerin "İşte kapitalizmin sonu geldi" şeklinde yazıp çizmelerine yol açtığı görülmektedir. O tarihlerde 1928-1932 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Plân Stalin önderliğinde uygulanıyordu.³⁰

Krizi ve borsadaki çöküşü meydana getirmiş olan nedenler aslında ekonomik dönüşümün yükselme ve iniş dönemlerinin başlangıcında görülenlerden farklı değildir. 1920’lerin sonundan itibaren de ABD sadece sanayide değil, inşaat

³⁰ Erdinç Tokgöz, *Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi*, İstanbul 1981, s.42-53

alanında da yatırımlarını arttırdığı görülmektedir. Sermaye malları üretimi ise 1927 ile 1929 arasında yaklaşık %25'e yakın artış gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu yükseliş ile de borsa iflasından Kısa bir süre önce durduğu görülmektedir. Sanayideki üretim düşmeye, işsizlik artmaya başladı. Üretim malları bu durgunluktan çok fazla etkilendi, tüketim mallarındaki durgunluk daha yavaş olsa da, oldukça fazla bir durumdaydı. 1932'li yıllara gelindiğinde sanayi üretimi uç yıl öncesine göre yarı yarıya düştü, milli gelir %273 oranında azaldı, 1929 yılında ise 1.5 milyon olan işsiz sayısı yaklaşık 8 kat artarak 12 milyona ulaştı. 1929 ile 1932 yılları arasında endüstriyel üretim ABD'de yaklaşık %50, Almanya'da %40 civarında, Fransa'da %30'a yakın, İngiltere'de ise %10 olmak üzere dünya çapında düşüş göstermiştir.³¹

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın başlamasıyla, tüm dünyada üretim azalmış, uluslararası ticaret %25 oranında daralmış ve aynı zamanda da ABD'de olmak üzere birçok banka, sanayi kuruluşu, işletme iflas etmiştir.³² Sayısı milyonları bulmuş olan işsizler, ürün fiyatlarının düşmesi ile ekonomilerin derin yara aldığı bu süreçte ABD ve sanayileşmiş Avrupa ülkeleri büyük zarar gördüğü ortaya çıkmıştır. Krizden nispeten etkilenmemiş olan ülke ise; ekonomisini de merkezi planla yönlendiren Sovyet Rusya olmuştur.

1929 ekonomik krizinin ortaya çıkması ve sonuçları açısından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından ve İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında gösterilmektedir. Bu nedenden dolayı da yirminci yüzyılın belirleyicileri arasından çeşitli yönleriyle tekrar tekrar değerlendirilmektedir. 1929 ekonomik krizi ile müdahaleci kapitalizm ülke ekonomilerine egemen bir duruma gelmeye başlamış, liberal sisteme olan güvende oldukça sarsılmıştır. Bu açıdan bakıldığında 1929 Krizi, o zamana kadar geçerliğine inanılmış olan, serbest piyasa güçlerinin kendiliğinden en akılcı seçmeyi yapacağı, altın esasına dayanan para rejimi, devletin ekonomik

³¹ Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, *Makroekonomi*, 3.Baskı. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Çalışmaları Vakfı, Eskişehir 2003, s.12

³² Unay, a.g.e. s.83

işlere karışmaması gibi birçok temel ekonomik politikanın da geçersizliğini göstermiştir.³³

ABD'de başlamış olan bunalım hızla diğer ülkelere yayılmıştır. Sovyetler Birliği dışında Dünya'nın tümünü etkisi altına aldığı görülmektedir. ABD'den sermaye ihracının durması ile hammadde üreticisi ülkelerle Avrupa'yı mâli bunalıma sürükledikleri görülmektedir. Ekonomik istikrarsızlığın bir sonucu haline gelmiş olan ve büyük boyutlara oluşan kısa vadeli sermaye kaçışıyla karşılaşan ülkeler birbiri ardı sıra devalüasyon yaptılar veya kambiyo kontrollerine başvurdıkları görülmektedir. Bu çabalar içerisinde ülkelerin birbirlerinden mal satın alma olanaklarını kısıtladığı için uluslar arası ticaret dağıtıldı.

Ülkelerin, azalmakta olan ihracat karşısında yüksek gümrük duvarları ile daha fazla kendine yeterli olmaya çalışmasından dolayı bütün ülkelerin durumları güçleştiriliyor, bunalım giderek şiddetli bir duruma geliyordu. Başta İngiltere olmak üzere pek çok ülkede ihracatlarını artırmak ve ithalatlarını azaltmak için altın standardını terk etmesi de bir çözüm getirmemiştir ve ticareti artırma girişimleri başarısız kaldı.

İktisadi tarih incelendiğinde ise 1929'da yaşanmış olan büyük buhrana kadar işsizlik bir problem olarak görülmemektedir. Ancak bu tarihten sonra işsizlik sorun haline gelmiştir. 1929 öncesi dönemde daha çok klasik iktisat görüşleri geçerli bir durumdadır. Klasik İktisatçılara göre de ekonomi tam istihdamdadır, işsizlik sadece friksiyonel işsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. 1933 yılından sonra yatırım ve kamu harcamalarındaki işsizlik oranlarını iyice düşürmüştür. Ancak 1938 yılında yatırımlarda meydana gelmiş olan ikinci azalış dalgasıyla birlikte 1938–39 yıllarında işsizlik oranı da hafif bir artış kaydetmiştir.

Büyük Buhran'ın önemli özelliği de, başlangıç aşaması ve sona ermesi itibarı ile çok uzun yıllara yayılmasıdır. Kriz, uzun yıllar boyunca sürmüş olan bir

³³ Hamitoğulları, a.g.e., s.208

karamsarlık ortamı yaratmış, çeşitli iniş ve çıkışlarla sürmüş, neredeyse 1940'lara kadar da etkisini hissettirmiştir.³⁴ Bu etkinin de insanların zihninde uzun süreli bir etki bıraktığını ve ekonomik ortamın buna göre şekillendiğinin aslında altyapısı daha eski yıllara dayanmakla birlikte bu dönemde popülerleşen Keynes'in düşüncelerinin "kriz iktisadı teorisi" haline geldiği de Galbraith'in üzerinde durduğu önemli bir noktadır. 2. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen ekonomik politikaların ve kamu kesiminin de algısının bu yıllarda şekillenmesi ve uzun yıllar geçerliliğini koruması, Keynes'in düşüncelerinin genel itibariyle de bu meydana gelen dengesizlikler haline dayanarak oluşmasından kaynaklanmaktadır.

1929 krizinden en fazla etkilenmiş olan ülkelerden biri de ABD'den sonra ekonomisi tarım ve endüstri ürünlerinin ihracatına dayalı olmuş olan Avustralya olmuştur. Çünkü hammadde bakımından ihracı yapacak olan gelişmiş ülkeler düşmüş olan ihracat talepleriyle de zor durumda kalmıştır. İngiltere de 1918–1925 yılları arasında esnek kur sistemi uygulandığı görülmektedir. Çünkü savaşla birlikte de ticaretin kesilmesi sonucunda ve Avrupa'da ortaya çıkan parasal kaos böyle bir sistemi de gerekli kılmaktadır. Ancak 1925 yılında İngiltere'nin altın standardına geri döndüğü görülmektedir. Büyük kriz sırasında da işsizlik arttığında işsizlik yardımları için yapılan harcamaların da denk bütçeyi tehdit etmeye başladığı görülmektedir. Dengeyi sağlamak amacıyla da diğer harcamaların azaltılması gerekmektedir. Sonuç olarak da daha fazla işsizlik ve işsizlik harcaması olduğu görülmektedir.³⁵ Savaşta yıkılmakta olan ülkelerini ABD kredileri ile birlikte yeniden inşa etmeye çalışan Almanya, ABD kredilerinin de durması nedeniyle krizden en fazla etkilenmiş olan Avrupa devletlerinden biri haline gelmiştir. 1929 krizinin Alman ekonomisi üzerindeki etkisi, Nazi Partisi'ne ve Hitler'e iktidar yolunu açtığı görülmektedir. 1929 yılında meydana gelen bunalım ile de Almanya'nın endüstri üretimi yarı yarıya

³⁴John Keneth, Galbraith, *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K): Transaction Publishers, 1993

³⁵ John Sloman, *İktisat Makro*, (Çeviren: Ahmet Çakmak), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2004, s.109-110

düşmüştür. Almanya’da 15.000 kadar ticaret firması iflas ettiğinde ülkede, 2 milyon işsiz ortaya çıkmıştır.³⁶

1929 Bunalımı sonrasında ise gelişmiş olan ülkelerde meydana gelmiş olan depresyon ve işsizlik karşısında o güne kadar geçerli olmuş olan iktisat teorilerinin çözümsüzlüğü de yeni arayış yollarına neden olmuştur. Keynes bu ortam içinde “Genel Teori”yi geliştirerek piyasaların kendi dengelerini sağlayarak, kendiliğinden tam istihdamın sağlanacağı görüşlerine karşı çıkmıştır. Say Kanunu’na karşı çıkarken para faktörünü de sistemin temeline koymuştur. Para reel bir şekilde analize dahil edilerek mal ve insan arasındaki ilişkilerde nötr bir durumdan çıkarıldığı görülmektedir. Ekonomik sistemde de milli gelir, istihdam, tüketim, yatırım ve faiz oranı içsel değişkenler olarak kabul edilmiş para miktarı para otoritesi tarafından belirlenen dışsal bir etken konumuna gelmiştir.³⁷ Keynes Neo-Klasiklerin konjonktür teorilerini de analiz açısından yetersiz bulunduğu görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı itibariyle de hükümet harcamaları buhranın etkilerini gizlemiş ve milli gelir iki katına çıkmıştır. İşyerleri devletin sunmuş olduğu fırsatlardan yararlanarak da görülmedik şekilde işçi istihdam etmiş, böylece de işsizlik sorunu ortadan kalktığı görülmüştür. Devletin de piyasalara karışmamasına dayalı olarak liberal politikalar, 1929 krizinden sonra yerini, ekonomik ve sosyal düzende devleti birincil aktör haline getiren Keynesyen iktisat politikalarına bırakmıştır. Bu genel süreçte 1970’li yılların ortalarında, birinci ve ikinci petrol krizleri ile başlamış olan yeni bunalıma kadar da hızlı bir büyüme ve refah artış dönemi yaşanmıştır. Müdahale anlayışının da iyice yükselmiş olduğu bu dönemde devletler sosyal politikaların sağlanmasında en etkin kurumlar haline gelmiştir.³⁸

1929 bunalımdan en çok etkilenmiş olan ülkeler ABD ve Almanya olmuştur. Amerikan sermayesinin de Almanya’dan çekilip borsaya yönelmesi, bu

³⁶ Fatih Armaoğlu, *20. Yüzyıl siyasi tarihi 1914–1990*, Cilt 1, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s.238

³⁷ Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s.249

³⁸ Faik Çelik, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan IMF Programları ve Refah Devleti Anlayışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2007, s.3

ülkedeki ağır bunalımın açıklanmasına büyük bir ölçüde yardım ettiği görülmektedir. SSCB’de dünya bunalımı itibariyle, sınaî üretim endeksinin de artması, daha önce sosyalist ülkelerde de krizin etkili bir şekilde olmadığı kanıtlanmaktadır.³⁹1929 krizinden en fazla etkilenen ülkelerden biri de ekonomisi tarım ve endüstri ürünlerinin ihracına dayalı olmuş olan Avustralya olmuştur. Çünkü hammadde ihracı yapmakta olan gelişmiş ülkelerin, düşmekte olan ihracat talepleri nedeni ile de zor durumda kaldığı görülmektedir. İngiltere’nin 1914’te savaşın başlaması ile ayrılmış olduğu altın standardına geri dönmesi ile yaşanmakta olan bu ekonomik kriz ile de yakından ilişkisi vardır. İngiltere 1918–1925 yılları arasında uyguladığı esnek kur sistemi uygulamıştır çünkü savaşla birlikte ticaretin kesilmesi ile de Avrupa’da ortaya çıkmış olan parasal kaos böyle bir sistemi de bir bakıma gerekli kılıyordu. 1925 yılında yapılmış olan İngiltere altın standardına geri döndüğü görülmektedir. Büyük kriz sırasında da işsizlik arttığından dolayı da işsizlik yardımları için yapılmış olan harcamalar denk bütçe prensibini de tehdit etmeye başladığı görülmektedir. Dengeyi sağlamak amacıyla da diğer harcamaların azaltılması gerekmektedir. Sonuç olarak daha fazla işsizlik ve işsizlik harcaması olmuştur.⁴⁰

İngiltere’de bunalımın ABD ve Almanya’ya oranla daha hafif bir oranda atlatıldığı görülmektedir. Bu ülkede de bunalım aslında dışsal nedenlere dayanmaktadır. Aynı zamanda büyük ölçüde de uluslar arası ticaretin daralmasından kaynaklanmaktadır. Savaş sonrasında ise altın standardına dönmekte olan İngiltere, ihraç sanayilerini de canlandırılması amacıyla da ekonomiyi daraltıcı politikalar izlemekteydi. Ancak geleneksel olarak pazarları birbiri ardına yitirmesi, altın standardını da koruma çabaları içerisinde ve değişen koşullara uymada başarısız kalması İngiltere’nin sorunlarını oluşturuyordu. Bunalım, dış ticaret açığının hızlı bir şekilde büyümesine, aynı zamanda ihraç malı üretmekte olan sektörlerde durgunluğa neden olduğu görülmektedir.1929-31 arasında sınaî üretim %17,ulusal gelir ise %20 azaldı. Genel olarak da sigortalı işçilerin %10’u dolayında olan işsizlik, 1932’de %25’e yükseldi.⁴¹

³⁹ Unay, a.g.e., s.88-89

⁴⁰ Sloman, a.g.e., s.109-110

⁴¹ Bunalım 1929 Görsel 20. Yüzyıl Genel Kültür Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1984, s.557

ABD'den sağlanan kredi sayesinde de Fransa ve İngiltere'ye savaş tazminatını ödemekte olan Almanya, bu kredinin kesilmesi ile birlikte sağlamış olduğu ekonomik canlanmayı da kaybetmiş, kurulmak istenen Almanya - Avusturya gümrük birliğinin, "Versay Antlaşması'na" aykırı olduğu gerekçesiyle de kabul edilmemesi ile Almanya Hitler iktidarında diktatörlüğe yöneldikleri görülmektedir.⁴²

Aynı zamanda kriz İkinci Dünya Savaşı'nın da tetikleyicilerinden biri haline gelmiştir ve dünyada enerjinin önemi daha da fazla ortaya çıkmıştır. Daha önce belirtildiği gibi ekonomik kriz iki savaş arası dönemde de dünya genelinde önemli ölçüde düşüşler meydana getirdiği görülmektedir.

1931 yazında ortaya çıkmış olan mâli bunalım nedeniyle yabancı sermayenin Londra'dan kaçışına neden olmuştur. İngiltere altın ödemelerini durdurmak amacıyla ve sterlini büyük ölçüde devalüe etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Böylece İngiltere'de altın standardını terk etmiş oluyordu.

1929 Petrol Bunalımı'nın ortaya çıkarmış olduğu kriz ve toplam talepteki yetersizliklerin giderilmesi açısından J. M. Keynes tarafından geliştirilmiş olan Keynesyen İktisat Teorisi'ne bakımından, genel fiyat seviyesini, gelir seviyesini ve üretim fonksiyonu oluşturması amacıyla istihdam seviyesini toplam talebin belirlediği bir ekonomi başlamıştır. Ekonomi kendiliğinden aynı zamanda daima tam istihdam düzeyinde dengede olmadığı amacına ulaşılmıştır. Ekonomi açısından aşırı istihdam, eksik istihdam ve tam istihdam dengelerinden biri söz konusu olabilmektedir. Ekonomik denge bakımından toplam arz ile toplam talebin aynı zamanda toplam yatırımlar ile toplam tasarrufların eşitlendiği noktada gerçekleştiği görülmüştür. Tasarruf ve tüketim fonksiyonlarını faiz oranlarını da belirlemez, faiz, tasarruf sahiplerinin likiditeden uzaklaşmanın bir bedeli şeklinde gerçekleşmiştir. Ekonomideki toplam talebin bir bölümünü oluşturan tüketimi belirleyen unsur ise gelir olmuştur. Tüketim de milli gelir arttıkça artar bir konuma gelmiştir. Tüketim sonucunda meydana gelen artış, milli gelirdeki artıştan daha az olmaktadır. Yatırımı

⁴²Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.39

belirlemekte olan unsur ise; faiz haddi faiz haddini belirlemekte olan unsur ise para arzı ve talebi şeklinde gerçekleşmektedir. Klasik iktisatçıların da “her arz kendi talebini yaratır” şeklindeki meydana gelen teoriler, Keynesyenlere göre de gerçek iktisadi yaşama uygun olmadığı görülmüştür. Bu durum ancak, tam istihdam düzeyindedir. Cari fiyat düzeyi üzerinden meydana gelmiş olan toplam arzın toplam talebe eşit olduğunda meydana geldiği görülmektedir. İstihdam hacmi de her şeyden önce milli gelire bağlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Ekonomide meydana gelen toplam talep, toplam arzdan fazla bir durumda ise veya yatırımlar tasarruflardan fazla ise bir enflasyonist açık meydana gelmektedir. Ekonomi kendiliğinden dengeye gelemez. Bu durumda da devlet ancak efektif talebi yönlendirerek ekonomiyi düzeltir bir duruma gelmiştir. Devlet, kamu harcamalarını da oldukça azaltarak ve/veya vergi oranlarını müdahalede bulunmaktadır. Ekonomide meydana gelmiş olan toplam talebin toplam arzdan az veya toplam yatırımların tasarruflardan az olduğu durumlarda deflasyonist açık görülmektedir. Deflasyonist açığın da giderilebilmesi için de devlet ekonomiye müdahale eder.

Yatırımlar, Keynes’in efektif olarak talep teorisinden stratejik olarak meydana gelen bir faktördür. Çünkü yatırımlar, tüketim mallarında harcanarak satın alma gücünü dağıttığı halde piyasaya arz edilen tüketici mallarına herhangi bir katkıda bulunmamaktadır. Bir firmanın, üretimini karlı gördüğü tüketim malı miktarı, üretilmekte olan yatırım malı miktarına bağlıdır. Genel olarak tüketim malları talepleri iki yerden kaynaklanmaktadır.

- Tüketim malları üretiminde meydana gelen istihdam edilenlerin gelirleri
- Yatırım malları üretiminden meydana gelen istihdam edilenlerin gelirleri.

Piyasa çevresine tüketim malı sağlamadan gelir sağlamış olan her faaliyet, efektif talebin bir parçası olan yatırımın fonksiyonunu yerine getirdiği görülmektedir.

Örneğin, devlet tahvillerinden sağlanmış olan para ile yapılan devlet harcamaları, özel yatırım harcamaları gibi tüketim malı talebini etkilemektedir⁴³

1929 yılından itibaren işsizliğin ortaya çıkmasının yanı sıra milli gelirden ve üretimde düşme meydana geldiği görülmektedir. 1929 Büyük Depresyonu'nun da gelmesi ile birlikte birçok ülkede işsizlik oranları çok yüksek düzeylere kadar yükseldiği görülmektedir. Yine bu dönemden itibaren Keynes, para ve maliye politikaları çerçevesinde, kamu harcamalarının da hızlı bir şekilde artırılarak talebin teşvik edilmesini ve işsizliği azaltılması istenmiştir. A.B.D' de Başkan Roosevelt'in uyguladığı "New Deal " politikası ile de kamu harcamalarında büyük bir süratle artırılmış ve bu sayede de işsizlik oranları azaltılmıştır. Ancak kamu harcamalarına bağlı olarak bütçe açıkları meydana geldiği görülmektedir.

Başkan Roosevelt, ekonomik ve sosyal bunalımı da kontrol edebilmek amacıyla, Amerikan ekonomik tarihinde önemli yeri olmuş olan devlet-özel sektör ilişkilerinde de yeni bir dönemin başlamasına yol açacak olan, 13 önemli yasa da yürürlüğe konmuştur. Birbiri ardına çıkarılan düzenlemeler ile birlikte 1933 yılı ortalarından itibaren ekonomiye yeniden işlerlik kazandırma dönemi başladı. Bu yasalar içinde en önemlilerinden biri ABD'nin plânlama deneyiminde yeri olan TVA'nın (Tennessee Valley Authority)kuruluş kanunu da yer almaktadır.

Bankacılık sistemini düzenleyecek olan yeni yasa, bankalarında borsadaki spekülasyonları besleyecek olan krediler vermelerini engellemek ve tasarruf yapmak amacıyla haklarını koruyacak yöne de önlemler alınmıştır. Devletin "Yeniden İnşa Finansman Kurumu" aracılığı ile de bankalara ve sanayi kesimine aktarmış oldukları fonlar ile eşi görülmemiş düzeyde kredi sağlama yoluna gittiği görülmektedir.

New Deal sanayi kesiminde üretilmiş olan üretim, piyasa ve işçi-işveren konularında yenilikler içermekte olan önlemler de getirmiştir. Sanayide durgunluğu gidermek amacıyla da aşırı üretimin engellenmiş, ücretler artırılmış, iş saatleri

⁴³ <http://www.ekonomi.name/akimlar-ve-teoriler/keynes-ci-ekonomi.html>, (20.05.2011)

kısıtlanmış, fiyatların yükselmesi kararlaştırılmıştır. Yükselmiş olan ücretlerin toplam talebi canlandıracağı ve bununla birlikte satışların artıracacağı aynı zamanda birikmiş stokların erimesine yol açacağı hesaplandığı görülmektedir. Özel sektör açısından destekleyici ve özendirici önlemler açısından kamu yatırımları ve hizmetleri için önemli fonlar da ayrılmış durumdadır. Bu alandaki çalışmaları düzenlemekle görevlendirilmiş olan PWA(Public Work Administration) 1933- 1942 yılları arasında toplam 13,2 milyar dolarlık kaynak kullanarak yeni iş alanlarının açılmasına katkıda bulunduğu görülmektedir. PWA aracılığıyla, anılan dönem içinde, 122 bin konut, 664 bin mil yol,77 bin köprü ve 285 hava alanı yapılmıştır.

Keynes, “ Genel Teori “ isimli kitap çıkarmıştır. Bu kitapta o dönemdeki bunalıma çare bulacak görüşler ortaya atılmıştır. Keynes bu dönemde oldukça yüksek olan işsizlik oranlarını düşürmüş ve Keynes’in politikalarının oldukça başarılı olduğunu gören birçok ülke de bu politikaları uygulama yoluna gitmişlerdir. Savaş sonrasında da hızlı bir şekilde kendini gösteren ekonomik gelişme, birçok ülkelerde işsizlik oranlarını friksiyonel işsizlik seviyesine düşürdüğü görülmektedir. Savaş sonrasındaki döneme baktığımızda ise birçok çeşitli işsizlik türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. İşsizlik konusu daha derin incelenmiş ve nedenlerinin de üstünde daha da çok durulmuştur. Bunalımdan en çok etki alan ABD, Almanya gibi işsizlik üzerinde oldukça durdukları görülmektedir. Diğer yandan ise Sosyalist ülkelerde insan gücünden düşük seviyede faydalanma ve aynı zamanda ülkenin kullanmış olduğu farklı kavramlardan dolayı işsizlik olarak isimlendirilmemektedir. 1960’lı yıllardan sonra da talep fazlalığından dolayı da fiyatlar genel seviyesinde yükselmelerle karşılaşıldığı görülmektedir. Bu durumu önlemek amacıyla da fiyat istikrarını sağlayıcı politikalar uygulanmaya konulmaktadır. Bu politikalar ise fiyatlar genel seviyesine istikrar kazandırırken tam istihdam hedefinden uzaklaşmış ve işsizlik oldukça artmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde ise petrol bunalımından kaynaklanan işsizliğin önüne geçilemediği görülmektedir. İşte bu nedenden dolayı da petrol fiyatlarının yükselmesi ile artan işsizlik ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Böylece de hem enflasyon hem de işsizlik sorunuyla karşılaşıldığı görülmektedir. Böylece destagflasyon ile birlikte Keynes’in görüşleri de etkisiz kaldığı görülmektedir. 1970’lerden sonra da günümüze kadar hatta günümüzde bile işsizlik,

nedenleri ve çözüm yollarıyla ilgili birçok farklı görüş olduğu görülmektedir. Yeni Keynesyenler, Yeni Klasikler... vb. gibi.

1929 bunalımı ile birlikte krizin ortaya çıkmış olması tesadüfi olgular ile açıklansa bile sistemin kendini dengeye bir türlü getiremediği gerçeği gözler önüne serildiği görülmektedir. Galbraith'in verdiği işsizlik rakamları; 1933 yılında yaklaşık olarak 13 milyon kişi ya da iş gücünün her dördünden biri işsiz bir durumdaydı. 1938'de her beş kişiden biri de hala işsizdi.⁴⁴ Ortodoks olan teoriyi böylece yalanlarken, Keynes de, 1936 yılında yayınladığı eserinde "her arzın kendi talebini belirlediği" yönündeki görüşe karşı çıktığı görülmektedir.

F.D.Roosevelt yönetiminde bulunan ABD ekonomisi güven veren göstergeleri ile birlikte istikrarsızlık ve savaş içindeki Avrupa ülkelerinden fonların ve altının ABD'ye aktarılmasına ortam hazırladığı görülmektedir denilmektedir ki, Başkan Roosevelt'in New Deal dönemi içerisinde ekonomik ve sosyal yönden çöküşe giren liberal kapitalizmi yeniden işler bir duruma getirmek için, ekonominin işleyişi açısından da devletin en geniş ve aynı zamanda sistematik şekilde müdahale ettiği bir dönemdir.

1.2 Bretton Woods Dönemi

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte uluslararası para sistemi tam bir karışıklık durumundaydı. Altın para standartlarının yaratmış olduğu aksaklıklar, Birinci Dünya savaşı ve sonrasında yaşanmış olan büyük dünya ekonomik bunalımı, uluslararası parasal sistemin de yeni bir temel etrafında oluşturulmasını zorunu bir hale getirmiştir.

Ülkelerin Bretton-Woods'a gelirken görüşleri 3 temel nokta üzerinde birleşmekteydi.⁴⁵

⁴⁴ Galbraith, a.g.e. 168

⁴⁵ Erden, Öney, *Uluslar arası Para Sistemi*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Yayınları Ankara 1980, s.123

- Savaş uluslararası düzeni parçalar duruma gelmişti
- Savaştan sonra kısa süreli olarak bir genişleme ve bunu izlemekte olan bir resesyona görüleceğinden de oldukça korkuluyordu.
- Bu sorunlarla uğraşmak açısından 1939'lar öncesinden itibaren oranla çok daha sık bir uluslararası işbirliği zorunlu bir duruma gelmişti

Savaş, özellikle de Avrupa ülkelerinin ekonomileri açısından oldukça yıkıcı oldu. Bu ülkelerin de üretim güçleri de inanmayacak derecede düştü, yatırımlar oldukça azaldı. Buna karşılık ABD ve Kanada savaştan nispeten daha az kayıplar ile çıkmışlardı, özellikle de ABD, savaş sırasında bile sermayesini arttırabilmişti. İngiltere, savaşta bütün düzenlerini bitirmiş durumdaydı aynı zamanda temel ihtiyaç maddelerini karşılamak için son derece büyük borçlar altına girildiği ortaya çıkmıştır. Diğer Avrupa ülkelerinin de içinde buldukları durum İngiltere'den farklı bir durumda değildi. Daralmış olan üretim gücü nedeni ile borçlar artmıştı, enflasyonist baskılar çoğalmaktaydı. Savaş nedeni ile de kısılmakta olan kamu harcamalarını daha da kısım enflasyonu önlemek mümkün görülmemekteydi. Japonya ekonomisinde de savaşın olumsuz etkileri altında kaldığı görülmekteydi. Dolayısı ile de bu ülkelere yapılan borçlar ve uzun süreli borçlanma kolaylıkları da yetersiz kalmaktaydı ve ek kaynak transferi gerekiyordu.

Uluslararası ticaret bütün bir şekilde bozmuş olan bu olumsuz gelişmeler, uluslararası bakımdan da işbirliğini kaçınılmaz bir şekilde kılıyordu. Aslında II. Dünya Savaşından hemen önce bu yönden adımlar atıldığı ortaya çıkmıştır. Özellikle de 1936'da Fransız Frankının devalüe edilmesi sonucunda, ülkelerin bu tür yollara başvurmaması nedeni ile de, uluslararası bir anlaşma yapılmadığı görülmektedir. Ancak anlaşmanın zorlayıcı bir şekilde müeyyidelerinin olmayışından dolayı ve devamlılığı sağlayıcı bir kurumdan yoksunluğu, etkisiz bir durumda kalmasına yol açtığı görülmektedir. Bu sonuç, II. Dünya Savaşından sonra daha etkili bir uluslararası işbirliği kurma gereğini de ortaya koymaktadır.⁴⁶

⁴⁶ Öney, a.g.e., s.125

Birinci Dünya Savaşından itibaren ve özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra da dış ödeme ve dış denge sorunlarıyla karşılaşmış olan bu ülkeler, uluslararası para ve ödemeler alanındaki bu düzensizlik ortamında, kambiyo kontrolünden kaynaklanan dolaysız ticari denetimler gibi araçlara başvurmaktaydılar, bunlar da dünya ticareti üzerinde olumsuz etkilerin oluşmasına neden olmaktaydılar. Ülkeler dış ticaretlerini takas ve kliring gibi iki yanlı ticaret usulleriyle yürütmek zorunda kalıyorlardı. Ülkelerin adeta birbirleriyle yarışır bir şekilde devalüasyonlara başvurması mevcut olan istikrarsızlığı daha da arttırmaktaydı. Bu gelişmelerin bir uzantısı olarak, İkinci Dünya Savaşı öncesinde uygulanmış olan uluslararası parasal uygulamalar açısından ülkelerinde genel olarak üç gruba ayrıldığı görülmektedir. Bu parçalanmışlık ise, uluslararası para sistemindeki tam bir kaosun hakim olduğu anlamına gelmektedir. Bunlardan;

- Birincisi kambiyo kontrolü uygulamakta olan ülkelerin ve paraları konvertibl olmaktan çıkmakta olan ülkeler (Almanya, Türkiye ve çoğunluğu az gelişmiş ülkelere oluşan geniş bir ülke grubu)
- İkincisi altın standardına mümkün olduğu kadar bağlı kalan, ancak bunun için büyük ölçüde tarife ve tarife dışı, ithalatı kısıtlayıcı araçlara başvuran küçük bir ülke grubu (ABD, Fransa, Belçika, Hollanda, İsviçre vb.)
- Üçüncü grupta ise Sterlin sahası olan ülkeler, paralarını sterline bağlamış olan, rezervlerinin çoğunu ise sterlin olarak tutmakta olan, aralarındaki ödemeleri ise nispeten serbest bir şekilde yapmakla birlikte bölge dışındaki ülkelere karşı ithalat kısıtlaması ve kambiyo kontrolü uygulayan ülkeler yer almaktadır. Çoğunu İngiliz sömürgelerinin oluşturduğu bu grup içindeki başlıca ülkeler, İrlanda, Yeni Zelanda, Danimarka, Finlandiya, İsveç ve Portekiz' dir.

Uluslararası ticaret açısından ödemeler aynı zamanda para düzeni ile ilgili olumsuz gelişmeler, ülkeleri bu alanlarda işbirliği yapmaya zorlamaktaydılar. Dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla; ödemeler bilançosu dengesizliklerine adil bir çözüm getirecek olan ve savaşta yıkılan ekonomilerin imarını kolaylaştıracak olan bir uluslararası parasal ve mali düzene, bu alanda etkin ve örgütlü bir uluslararası

işbirliği girişimine şiddetle ihtiyaç duyulduğu görülmekteydi. Bu amaca yönelik olarak fikir hazırlıkları ve çalışmalar açısından özellikle de Amerikalı ve İngiliz iktisatçıları ve devlet adamları tarafından savaşın en karanlık dönemlerinde yapılmaktaydı.⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı öncesinde mali konular açısından işbirliği az rastlanıldığı görülmektedir. Ancak savaş sonrası dönemde dünya ticaretinin de serbestleşmesini sağlayan, çok yanlı denkleşmeye olanak verecek ve aynı zamanda savaşta yıkılan ekonomilerinin de onarımını kolaylaştıracak bir mali sistemin kurulmasına şiddetle gerek duyulmuştur. Çok yanlı denkleşmeye olanak verecek olan ve savaşta yıkılmakta olan ekonomilerin onarımını kolaylaştıracak olan bir uluslararası ticari ve mali sisteminin de şiddetle kurulmasına gerek duyulmuştur.⁴⁸ Bu gereklilikler doğrultusunda ise ülkeler henüz savaş sona ermeden de 1944'te Bretton Woods Kasabası'nda uluslararası bir toplantı yaptığı görülmektedir. Bretton Woods Konferansları'na çoğu az gelişmiş ülkeler ile birlikte, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri de katılmıştır. Konferansa katılan toplam ülke sayısı ise 44'tür.

Bu yeni sistem içerisinde, 1 Ons altın = 35 ABD doları olarak sabitlenmiş ve diğer ülkeler açısından para birimleri ABD doları ya da sabit bir altın ağırlığı olarak belirlenmiştir. ABD ise yabancı hükümetlerin de talepleri doğrultusunda doları 1 onsu 35 dolardan altına çevirmeyi kabul etmiştir.

Bretton-Woods sistemi altın standartının bir özelliğidir. Sabit kur sisteminin de katı biçimde bünyesinde bulundurmadığı; aynı zamanda ulusal paralar ortak bir para standardına bağlanmış olarak döviz kurları istikrarlı tutulmak istendiği ve bünyesel dengesizlikler halinde değiştirilerek serbest kur sisteminin avantajlarından yararlanma olanağı tanıdığı, genellikle kabul edilen bir görüş olarak nitelendirilir. Bu nedenle, Bretton-Woods açısından kabul edilen sistemin, hem sabit hem de serbest

⁴⁷ Nevzat Güran N.ve İsmail Aktürk, *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, İzmir 1997, s.28-31

⁴⁸ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, 4. Baskı, Güzem Can Yayınları İstanbul 2003, s.528

döviz kuru sistemlerinin yararlı yönlerini içeren ayarlanabilir kur sistemi olduğu ileri sürülmekte olduğu ortadadır.⁴⁹

Bretton Woods'un zamanlamasının da savaş sonrası dönemde finans sektörü açısından oldukça önemli nedenleri vardır. Konferansa katılanlar barış için ileri derecede hazırlıklar yapmaları, 1914–1919 Büyük Savası'nın arkada bıraktıkları ile ilgili hataları da önleyeceğine inanıyorlardı. Almanya ile de tekrar savaşılmasının nedeni, müttefiklerin savaşı kazanmalarına rağmen, barışı kötü bir şekilde idare ediyor olmasından dolayıdır. Bretton Woods, Hitler ile olan savaş sonrası yapılan hataların tekrarlanmasını önlemek amacı ile oluşturulmuş bir girişimdir. Amerika ve İngiltere arasında erken planlanmanın bir nedeni olmuştur. Anlaşmaya göre 44 ülke imza atmış olsa da, maddeleri tartışan ve ülkelerinde savaş sonrası para politikalarına yönlendirmiş olan ülkeler; Amerika ve İngiltere olmuştur. Konferansta Amerika'yı Harry Dexter White temsil etmiş, İngiltere'yi ise John Maynard Keynes temsil ettiği görülmektedir. Önceki savaşlarda kazanılmış olan ganimet, zafer kazananındır. Bu prensibin de modern yorumu kaybetmiş olan tarafın da zafer kazananın savaş masraflarını karşılamasından dolayıdır. Fakat Keynes'e göre uluslararası bağımsızlığın gelmiş olduğu boyutta bir ülkenin diğerinden ödeme istemesine gerek yoktur. Harry Dexter White'in, Hazine Bakanı Morgenthau'ya sunmuş olduğu rapor, Bretton Woods anlaşmasının temelini oluşturmaktadır. White bugün IMF ve Dünya Bankası olarak bilinen kurumların da temellerini oluşturmuş, kurların sabitlenmesini ve kambiyo kontrollerinin kaldırılarak ekonomik yeniden yapılanmaya sermaye sağlanmasını önerdiği görülmektedir. Serbest ticaret konuları bakımından ise, 1947'de GATT ile çözümlenmiş olan, böylece üye ülkeler hiçbir üyeye özel ticari anlamda statüler vermeme kararı alınmıştır.

1936 tarihinde, Eylül ayında Fransa, İngiltere ve A.B.D. arasında üçlü bir Para Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; Fransız Frangının istikrarlı kılınması, ticaret ve kambiyo işlemlerini kısıtlayıcı bakımdan uygulamaların ve

⁴⁹ Nahit Töre, *Uluslar arası Para Sistemi ve Az Gelişmiş Ülkeler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s.120

birbirini izleyen gereksiz kur ayarlamalarını da önlenmesini istemiştir. 1936'nın Kasım ayına gelindiğinde ise, Belçika, İsviçre ve Hollanda da bu anlaşmaya katılmışlardır. Diğer taraftan bakıldığında ise, İngiltere, A.B.D. ve Fransa, Kambiyo İstikrar Fonları kurarak, paralarının değerini korumaya çalıştıkları görülmektedir. Eylül 1936'da İsviçre ve Hollanda da paralarını devalüe ettiği görülmektedir. Fransa 1938'de Frangı tekrar iki kez ayarladıktan sonra altından tamamen koptuğu görülmektedir. Almanya gibi diğer Orta Avrupa ülkeleri, kontrol mekanizmalarını arttırmış ve katlı kur uygulamalarını da başlamışlardır.

Bretton-Woods ilkeleri çerçevesinde uluslararası para düzenine ilişkin bazı kurallar ortaya konmuştur.⁵⁰

- **Döviz Kurları İstikrarı:** Bretton-Woods Anlaşmasında kabul edilmiş olan ilkelerden birisi, ülkelerin döviz kurları istikrarını kurmaları amacıyla ve iki taraflı devalüasyonları engellemeleri idi. Bu nedenle ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine (adjustable-peg system) göre kabul edilmiştir. Bu duruma göre lider ülke olarak konumlandırılan ülkeler kurlarını saptayıp bunu IMF'ye bildirmekle yükümlü tutuldular. Örnek verecek olursak; 1 ons altın 140 DM' olarak saptanmış ise, 1 Dolar = 4 DM Olacağı kararlaştırılmıştır. Çünkü ABD, 1 ons altını 35 Dolar değerinde sabit tutacağı kararını vermiştir. Kuşkusuz DM'nin altına bağlanması sun'idir. Çünkü altın konvertibilitesinden sorumlu olmuş olan ülke Batı Almanya değil, ABD'dir. Bu şekilde saptanmış olarak IMF'ye bildirilmiş olan parité döviz kurlarının bir marj dışına çıkmaması açısından ülkeler çaba gösterir bir duruma geleceklerdir. Bu marj çerçevesinde IMF statüsüne göre % 1 olarak kabul edilmektedir. Buna göre de her ülke Merkez Bankası döviz piyasasına müdahale edilerek, piyasa kurunun resmi kurdan %1 alt ve üst sınırını aşmasını önleyecekti.

- **Döviz Kontrolü ve İthal Kısıtlamalarının Kaldırılması:** Bretton-Woods anlaşması ile birlikte kabul edilmiş olan bir diğer ilke de, ülkelerin uluslararası işlemleri kısıtlayıcı uygulamalardan kaçınmaları idi. Bu amaç çevresinde IMF Ana sözleşmesine göre gerekli hükümler konduğu görülmektedir. Buna göre de, dış

⁵⁰ Öney, a.g.e., s.128-133

dengelesizlik halinin oluşması dışında bütün ülkelerin ithal kısıtlamalarını da yürürlükten kaldırarak, gümrük resimlerini tedricen azaltmaları, aynı mal için değişik gümrük tarifleri uygulamaları, katı bir şekilde kambiyo kurları sistemine gitmemeleri, ikili anlaşmalar yerine çok taraflı ödemeler sistemine geçmeleri ve böylece de dış ticaretinde serbestliğini engelleyen sapmalardan kaçınmaları istenmiştir. Bu amaç çerçevesinde ise, yapılmış iki anlaşmadan biri BPU (Avrupa Tediyeler Birliği), diğeri de GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) olmuştur. EPU ise bir yandan dış ticaret kısıtlandırmaların kaldırılmasıdır. Avrupa ülkeleri açısından da uluslararası ticaret hacminin geliştirilmesi açısından, aynı zamanda Avrupa ülkeleri paralarının konvertibl olmasını amaçlanmıştır. Bu yönde EPU önemli adımlar attığı görülmektedir. 1958 yılında ise Dolar bolluğu dönemi başlayarak Avrupa ülkeleri paraları konvertibl olunca da, feshedilerek yerini EMA (Avrupa Para Anlaşması) almıştır. İkinci anlaşma bakımından 1947 yılında imzalanan GATT anlaşmasıdır. Bu anlaşma itibariyle de gümrük vergilerinde eşitlik esasına yer verilmiştir, vergi resimlerinin ödemeler dengesizliği açısından tedricen azalmasını öngörerek, ithal kısıtlamalarının kaldırılması şeklinde, tek taraflı devalüasyonlara gidilmemesi gibi genel bir şekilde Bretton-Woods ilkeleri ile bağdaşmış olmaktadır.

- **Yeterli Uluslararası Likidite:** Bretton-Woods ilkelerinden birisi de, ülkelerin karşılaşmış oldukları geçici ödemeler dengesizliklerini, uluslararası kredi kolaylıkları sağlayarak çözümlenmektedir. Bu kolaylıktan dolayı da, IMF kanalı sayesinde sağlanacaktı. Böylece de ülkeler itibariyle, mevcut altın ve döviz rezervlerine ek bir likiditeye de kavuşacakları şeklindedir. Bu ilke genel olarak önceki iki ilkenin doğal bir sonucu olarak görülmekteydi. Döviz kurlarının da istikrarlı tutabilmeleri açısından ellerindeki döviz rezervlerinin yetersizliğine bağlı sonucuna ulaşılmaktaydı. Aksi takdirde IMF statüsünde öngörülmüş olan %2'lik band aşılırsa ve dış ödemelerin kısıtlama koymalarına yol açabilir.

- **Uluslararası İşbirliğinin Geliştirilmesi:** Bretton-Woods'da kararlaştırılmış olan ilkelerden birisi de, daha etkin bir şekilde işbirliği kurmaktır. Nitekim bu ilke çerçevesinde IMF Ana sözleşmesinde yer alan amaçlarından biri durumuna gelmiştir. Bu amaçla birlikte ülkeler IMF aracılığı ile uluslararası para sorunları konusunda danışma ve işbirliği yapma durumları olacaktır. Ülkeler, bugüne

kadar da zaman zaman IMF aracılığı ile düzenlenmekte olan forum ve konferanslarda karşılıklı olarak bilgi alışverişinde bulunabilmişlerdir. Çeşitli konularda da tartışarak anlaşma sağlayabildikleri ortaya çıkmıştır. Bu danışma ve görüş alış veriş içeriğinde sadece ülkeler bakımından değil, ancak doğrudan doğruya IMF ile üyeler arasında yapılmaktadır. Özellikle de paraların parité değerlerinde yapılacak olan değişiklikler, IMF kaynaklarından yararlanabilmesi,, dış ticaret kısıtlamaları gibi konular itibariyle de üye ülkelerin IMF'ye danışmaları ve onayını almaları zorunlu bir hale gelmiştir. Uygulamaya bakıldığında, ise IMF'nin gelişmiş olan ülkelere az gelişmişlere oranla daha esnek davrandığı şeklinde bir görüş ortaya çıkmıştır. Gerçekten de IMF, geçmişte düşük değerlendirilmiş olan para politikasını izleyerek ödemeler dengesi fazlası vermiş olan Japonya ve Batı Almanya gibi ülkelere karşı da kıt para ilan etme müeyyidesini uygulamamıştır. Ayrıca, IMF kaynaklarından gelişmiş ülkelerin daha çok yararlandıkları da istatistiksel olarak bir geçek olarak ortaya çıkmıştır. IMF'nin bu kaynaklardan yararlanacak olan üyelere istikrar programı adı altında öne sürülmüş olan önlemlerin, çoğu kez, ekonomik kalkınma amacıyla bağdaşmadığı da pek yanlış olmasa gerektir. Çünkü IMF'de hâkim olan görüş, genel itibariyle, enflasyonun önlenmesi ve bu sağlanınca ekonomik kalkınmanın kendiliğinden oluşacağı şeklinde bir görüş vardır. Bu nedenden dolayı da IMF kredi verirken de çoğu kez, devalüasyonla birlikte ile birlikte daraltıcı para ve maliye politikası önlemlerini de bir neden olarak öne sürmektedir.

Yapılan anlaşmaya göre ülkelerin para birimi olarak altın veya altına bağlanmış para birimine bağlandığı görülmektedir. Kısa dönem içerisinde, döviz kurunun sabit paritenin en fazla %1 aralığı içerisinde dalgalanmasının da mümkün olduğu durum söz konusudur. Uzun dönem itibariyle de bir temel dengesizlik sorunu olarak, IMF'nin vermiş olduğu onay ile tek taraflı devalüasyona izin verilmekte olduğu durum söz konusuydu. Bretton Woods anlaşması ile birlikte ülkelere kendi para birimlerini açısından altına bağlamasına olanak verse dahi, sistem sabit kur çerçevesinde bir kura dönüşmüştür. Bu sistem altında sadece ABD kendi parasını altın olarak tanımlayarak (1 ons altın = 35 ABD \$), diğer ülkeler arasında kendi para

birimlerini ABD Dolarına sabit kur üzerinden bağladıkları bir sistem ortaya çıkmıştır.

Yeni sistem itibariyle Amerika izole edilmiş olan halinden sıyrılmış ve güç sistemlerinin olmadığı bir durumda da lider rolünü elinde tuttuğu görülmektedir. Savaş sonrasında ise Bretton Woods sisteminin temel noktaları şöyledir.⁵¹

1) IMF'nin kurulmasıyla birlikte üyelerden birinin kambiyo sıkıntısı olduğunda -borçlanma imkanları tanınmıştır. Bu üyelerin anlaşma terimlerine uyması ile birlikte uygunluğuna bağlı şartlı bir borçlanma şeklindedir.

2) ABD doları ve pound rezerv para olacak bir şekilde ve üye ülkelerin rezervlerinin büyük kısmı dolar / pound olarak tutulacak bir konuma gelmiştir.

3) Her bir üye para birimi olarak kabul edilen nominal değer biçilecek ve kambiyo kuru % 1'lik bir aralıkta tutulacaktır. Pratikte rezerv para birimi dolardır diğer para birimleri de dolara bağlanacaktır ve kurunu bu aralıkta tutmak içinde dolar alıp satacaktır. Amerika, yabancı para otoritelerine ons başına 35\$ vermeyi veya altın satmayı taahhüt edecektir. Böylece de ABD doları altına bağlanmış olurken, diğer para birimleri de dolara, indirekt bir şekilde de altına bağlanmıştır.

4) Bir fon üyesi olarak nominal değerini ancak fonun onay vermesi ve ödemeler dengesindeki eşitsizlikler yaşanması durumunda değiştirebilecektir.

5) Savaş sonrası içinde geçiş döneminden sonra para birimleri konvertibl bir duruma gelecektir. Bu durumda avukat olmayan bir kişinin bir para birimini diğeriyle değiştirmesini olası kıldığı ortaya çıkmıştır.

Fon altın ve para birimlerini yatırım amacıyla alacakları belirlenmiştir. Ülkeler üyelik açısından IMF'ye altın ve para verecek durumdadırlar. Bretton Woods anlaşması eğer gerçekten uygulanabilseydi, üye ülkeler açısından enflasyonun engellenmesi anlamına gelecektir. Sabit kur sistemine göre de başarılı olunabilmesi için, koordine edilmiş ekonomik politikalar gerekliydi. Bu ekonomik politikaların başında ise para politikası yer almaktaydı. Eğer iki para birimi açısından sabit bir

⁵¹J. Orlin Grabbe, *International Financial Markets*, Prentice Hal, New Jersey 1996, s.5

kurda işlem görüyor bir durumda ise ve biri diğerine göre düşük bir şekilde değerlendirilirse, düşük değerlendirilen para birimine de daha fazla talep doğacağı kesindir.

Bretton Woods sisteminde ABD ödemeler dengesinin açık vermeye başladığı ortaya çıkmıştır. Yabancıların ellerindeki ABD doları cinsinden para da altına çevirme taleplerinin yaratmış olduğu baskı sonucunda, ülkedeki altın yurtdışına akmaya başlamıştır. 1971 yılında ise Bretton Woods sisteminin tek kurtuluş yolu olarak ABD dolarında yapılacak olan bir devalüe görülmektedir. Bretton Woods sistemini çökmesinin sonucunda tüm dünyada sabit bir kur egemen olmuştur. 1973' ten itibaren ise var olmuş olan kur rejimi, önde gelen yabancı paraların da arz ve talep koşulları çerçevesinde değiştiği ve arz ve talep koşulları çerçevesinde değişmesine dayalı olarak işledikleri görülmektedir.

Bretton Woods sistemi ile 1960'lı yıllardan itibaren ABD'nin küresel alanda rekabet avantajı doğrultusunda meydana gelen erozyon, Almanya ve Japonya gibi alternatif küresel güç odaklarının oluşmasını sağlamış aynı zamanda da uluslar arası özel finans hareketlerinde artış meydana gelmiş ve Vietnam Savaşının yaratmış olduğu etki ile sosyal harcamaların oldukça artması, Amerikan ekonomisinin doğurmuş olduğu enflasyonist açıdan baskılar sonucunda sürdürülemez bir duruma gelmiştir. 1969 yılında ise IMF tarafından gerçekleştirilen geçici uluslararası likidite sağlamak için kurumlar arası bir rezerv para birimi olarak oluşturulan Özel Çekim Hakları (Special Drawing Rights) da sorunu çözmekte yetersiz kalmıştır.⁵²

1960'ların sonundan itibaren hem Alman Markı hem de Japon Yen'i, dolar karşısında oldukça düşük değerlendirildiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenden dolayı da Almanya ve Japonya'nın iki seçeneği bulunmaktadır: birincisi paralarının arzını arttırarak talebi karşılamak, ikincisi de kurları yukarı çekerek fazla talebi ortadan kaldırmak şeklindedir. Ülkelerden biri para biriminin dolara karşı para biriminin nominal değerini korunması açısından pazara müdahale ettiğinde, yerel para

⁵² Ünay, Imf ve 'Küresel Misyon' Arayışı www.setav.org/ups/dosya/6585.pdf (12.05.2010)

birimlerinin arzı artacaktır. Bir merkez bankasının sistemi etkilemeden kurunun sabitlenmesi ise mümkün olmamaktadır. Ancak Bundesbank Markın arzını değiştirmemezse, Mark dolar karşısında değer kaybetmeye devam edecek ve yabancı yatırımcılar doları markla değiştirmeye devam edecekti. 1971 yılından itibaren Bundesbank piyasaya oldukça müdahale etmiştir. Bu müdahalelerin sonucunda; Almanya'nın yüksek para tabanı % 42 oranında büyümüştür. Bu artışın yarısı da sterilizasyonla giderilmiş ancak % 20 üzerinde yıllık artış Alman standartları için çok yüksek bir duruma geldiği görülmektedir.⁵³ Aynı yıl da Bretton Woods'un çöküşü başladığı görülmektedir.

Londra Altın Borsası'nda 1967 sonu ve 1968 senesinin başlarında spekülörler altın satın alınmaya başladığı görülmektedir. Altına hücum sonucunda da Merkez Bankaları 17 Mart 1968 tarihinde iki bağlı altın pazarının da olduğunu ilan etmiştir. Özel olan altın satan kişiler de altın fiyatının piyasada bulunan arz talep dengesine bırakıldığı için özel pazarda ise Merkez Bankalarının ise eskiden olduğu gibi bir ons altının 35 ABD Dolarına eşit olduğu görülmektedir. Resmi pazarlarda da işlem yapması kararlaştırılmıştır. Fakat altın değişim standardı olarak da artık dünya genelinde parasal genişleme karşısında otomatik sınırlama koyacak güce de aynı zamanda sahip değillerdir. 1971 yılına gelindiğinde ise ABD'de yükselmiş olan işsizlik ve aynı zamanda cari ödemelerdeki açık, piyasaların dolar devalüasyonu beklentisini oldukça kuvvetlendirdiği görülmüştür. 15 Ağustos 1971 tarihinde ABD başkanı Richard Nixon, ABD'nin altın standardını terk etmiş olduğunu aynı zamanda da altın ile Dolar arasındaki sabit paritenin koğtuğunu resmen ilan ettiği ortaya çıkmıştır.⁵⁴

ABD'nin dolar-altın konvertibilitesini kaldırmış olduğunu açıklaması ile de ulusal paralar arasında oldukça dalgalanmalar yaşandığı ortaya çıkmış ve uluslararası ticarete büyük daralmalar ve kesintiler yaşandığı görülmüştür. Sisteme geri dönüş için yapılan çalışmalarda ise, ABD'nin cari açıklarında da bir iyileşme durumu

⁵³ Orlin, a.g.e., s.5

⁵⁴ Müslümov vd., http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/Kur/2.%20Para%20Sistemi%20_MHO.pdf (20.04.2011)

meydana gelmemesinden dolayı başarısızlığa uğradığı görülmektedir. Şubat 1973 tarihinden itibaren ise doların spekülâtif hareketlerle karşı karşıya kalması nedeninden dolayı da Mart 1973 tarihinde döviz kurları yeniden dalgalanmaya bırakılmıştır.

Bretton Woods'un başlıca sakıncaları şöyledir.⁵⁵

- Bu sistemin ilk sakıncası, likidite sorununun ancak ABD'nin ödemeler dengesi açığı ile giderilmesine olanak vermesidir. Bu durum da dolara olan güven sorunu ortaya çıkarmıştır. Parasal altın stoklarında meydana gelmiş olan artıştaki yetersizlik sonucu ortaya çıkmış olan uluslararası likidite noksanı açısından, ABD'nin ödemeler dengesi açığı ile çözümlenmek yoluna gidildiği görülmektedir. ABD'deki, ödemeler dengesi açığı itibarıyla de altın/rezerv para oranı oldukça düşürülmüştür. Aynı zamanda rezerv talebini karşılama yoluna gidilmesi gerekti. Bu durum ise, dolara olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Güvenin sarsılmasından dolayı da, diğer ülkelerin ellerindeki anahtar parayı altına çevirmeleri gerekmektedir. Para krizlerine yol açıyor olmasından dolayı da uluslararası likidite azalmaya başlamıştı. Dolara karşı güvenin korunması için de ABD'nin ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi gerekmektedir. Bu durum ise başlıca uluslararası likidite kaynağının büsbütün kurutulması anlamına gelmekteydi. Açığın kapanması bir şekilde kapanması halinde ise likidite noksanı ile karşılaşılacak ve Dünya ticareti üzerinde de olumsuz bir takım etkiler meydana gelecekti. Böylece de altın kambiyo sisteminin içerisinde temel bir çelişki yatmaktaydı.

- Avrupa- Doları piyasasının da bir diğer önemli etkisi döviz piyasalarında görülmesidir. Avrupa-Doları ile yapılmış olan tüm işlemler büyük boyutlara ulaşmış olmaktadır. Bununla birlikte ise; ancak bunun belli bir orandaki piyasa döviz kurlarının değişmesinde etkili olduğu görülmektedir. Çünkü döviz kurlarının değişmesi açısından Avrupa dolarlarının ulusal paraya çevrilmesi gerekmektedir. Oysa bu dolarların bir kısmı hesaplarda dolar olarak tutulmasından dolayı da, ulusal paraya çevrilmediği ve ülkeye dolar olarak gelip gittiği sürece

⁵⁵ Öney, a.g.e., s.133

döviz kurları üzerinde bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak Avrupa dolarının da bir kısmı, diğer ülke paralarına verilebilmesi açısından, dolar değerinin düşmesinden dolayı diğer paraların değer kazanması şeklinde döviz kurları üzerinden bir değişikliğe yol açtığı görülmektedir.

- Avrupa-Dolar piyasası açısından üçüncü ve en önemli olan bir sakınca da, spekülasyon para akımlarının artmasını sağlamış ve böylece de altın kambiyo sisteminin çökmesine bir bakıma ortam hazırlamıştır. Spekülasyon akımların ortaya çıkışındaki en önemli bir neden ise devalüasyon söylentileri olmuştur. Bu söylentilere karşı özellikle de elinde Avrupa doları bulunduran bireyler ve kuruluşlar son derece duyarlı davrandıkları görülmektedir. Ellerindeki dolarları kuvvetli paralara ve aynı zamanda altına çevirdikleri görülmektedir. Bu durum ise Avrupa Merkez Bankalarının elinde dolar mevcutlarını artmasını sağlamış ve bazı ülke para birimlerini de revalue edilmesi sonucunda baskılar doğurmaktadır. Spekülasyonun zarar olasılığı ise pek gözükmemektedir. Çünkü altın fiyatı yükselmediğinden dolayı ya da dolar devalüe edilmediği durumlarda da spekülasyon açısından tek kayıp, banka komisyon masraflarından 1 alması şeklindedir.⁵⁶

- Sistemin diğer yetersizliklerinden biri de, etkin bir dış denge mekanizmasını içermemesinden kaynaklanmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere, bazı Avrupa ülkeleri mali disipline uyma açısından kendilerine duyulan saygısında azalacağı endişesi bakımından resmi döviz kurların değiştirmede tembel davrandıkları görülmektedir. ABD ise, banker ülke olması bakımından esasen döviz kurları üzerinde gerçekleştirilen aktif bir denetim olanağından yoksun kaldığı görülmektedir. Kısaca sistem, ayarlama mekanizması bakımından oldukça katı ve asimetrik yönlü bir yapıya sahip durumdadır. Bütün bu yetersizlikten dolayı da ve sakıncalar kendini göstermekte gecikmemiştir ve altın kambiyo sistemi birbiri ardına gelen para krizleri ile çöktüğü görülmektedir.⁵⁷

Uluslararası ticarî anlaşmaları düzenlemek ve geliştirmek açısından düzenli kur ilişkilerini sürdürebilmek amacıyla da Bretton Woods'da ayarlanabilir bir kambiyo kurunun sistemi olarak esaslar geliştirilmiştir. Buna esaslara göre, bir

⁵⁶ Öney, a.g.e. 134

⁵⁷ Öney, a.g.e., s.135

ülkenin kurunu kendine tanınan sınırlar içinde sabit tutabilmesi durumunda, ihtiyaç halinde, resmî parasal kuruluşların kambiyo piyasasına müdahalede ederek döviz arz ve talebi arasında dengeyi temin etmesi de gerekmektedir. Bretton Woods sisteminin üyesi olmuş olan ülkelerin, dış ticareti kısıtlamak amacıyla miktar ve kambiyo kontrollerine başvurmaksızın, paralarının değerlerini kendilerine tanınmış olan sınırlar içerisinde sabit tutmaları yeterli miktarda Uluslararası kabul gören rezervlere sahip olmalarına bağlıydı. Bu, Bretton Woods sisteminin likidite sorunu olarak tanımlanabilir.

Diğer taraftan bakıldığında ise, bir ülkenin dış ödemelerinin carî kalemleri ve uzun vadeli sermaye kalemleri açısından kısa vadeli sermaye hareketleri ile birlikte karşılanamayan bir açık verebilmektedir. Bu temel dengesizliğin giderilmesi için de uluslararası rezervlerin kullanılması, bu kaynakların kısa sürede tükenmesi durumuna yol açarken, dengesizliğe sebep olmuş olan nedenleri ortadan kaldırmamakta olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda bu iki soruna ek olarak bir güven sorunu da oluşmaktadır. Çeşitli para merkezlerinde uygulanmakta olan faiz hadlerinin farklılık göstermesi açısından bir ülkenin devalüasyon veya revalüasyona başvuracağı konusunda söylentilerin bulunması gerekmektedir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin de ülkelerarası hareketine yol açması da bu nedenlerin arasında yer almaktadır. İlgili ülkenin parasına olan güvenin sarsılması, bu spekülatif hareketleri hızlandırmaktadır.⁵⁸

Bu üç sorun da birbirleriyle bağlantılı bir şekilde gözükmektedir. Şöyle ki, ülkenin başvurabileceği ayarlama mekanizması olması açısından ne kadar güçlü ve elindeki uluslararası kabul gören bir ödeme aracına çevrilebilen likidite olanakları ne kadar çok olursa, ulusal parada da meydana gelen sarsılma ve kısa vadeli sermaye çıkışlarının gerçekleşme olasılığı da o kadar düşük olacaktır. Ayrıca da, ilgili ülkelerin ayarlama mekanizmaları yoluyla da gerçekleşen temel

⁵⁸ Gül Günver Turan, *Uluslar arası Para Sistemi*, Tisa Matbaası, Ankara 1980

dengelesizliklerini hızlı ve etkin bir şekilde giderirse likiditeye de ihtiyaç o kadar az olacaktır.

Buradan da çıkan sonuç; Bretton Woods'da kurulmuş olan Uluslararası Para Fonunun yardımları ve aynı zamanda da denetimi altında uygulanması düşünülen ayarlanabilir kambiyo kuru sistemidir. „Bu üç soruna çözüm getirebildiği sürece geçerli kalabilecektir.⁵⁹

Her şeye rağmen yine de Bretton Woods kurumları bakımından küresel gelir dağılımı bakımından eşitsizliğe yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu kurumlara göre de yoksullukla mücadele açısından uluslararası toplum için bir meydan okuması gerekmektedir. Bretton Woods yaklaşımı ise son 50 yıldır gelişmekte olan ülkeler arasında elde ettikleri ilerlemeleri olumlu karşılanmaktadır. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün verilerine göre de yoksulluk oranları Güneyin aleyhinde olan asimetrik güç yapısı sonucunda oluşmamaktadır, piyasaların yanlış uyarlanması sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Böylece, Bretton Woods kurumları Keynezyen politikalardan daha iyi sosyal sonuçlar üreteceğini düşündükleri piyasaların serbestleşmesini (neoliberalizmi) savunmaktadır. Ayrıca, ihtiyacı olan gruplara ve devletlere yardımda bulunan girişimleri desteklemektedirler.

1.3 1970 Kriz Yılları

1970'li yıllarında yaşanmış olunan petrol kriziyle ortaya çıkmış olan ekonomik ortam uluslararası ticaretin genişlemesinde meydana gelen yavaşlama, işgücünün kompozisyonundaki yapısal olarak meydana gelen değişim, teknolojinin hızı gibi nedenlerden dolayı da, bu ülkelerde tam istihdam ortamının ortadan kalkmasına ve aynı zamanda işsizlik sorununun gündeme yer almasına sebep olduğu görülmektedir. Gelişmiş olan ülkelerdeki işsizlik ekonomik konjonktürsele de bağlı bir şekilde artıp azalırken, kalkınma çabası açısından da gelişmekte olan ülkeler açısından ise hızlı bir şekilde nüfus artışı, yatırımların yetersizliği, enflasyon ve

⁵⁹ Turan, a.g.e., s.162

nitelikli eleman yetiştirilmemesi açısından dolayı da yapısal ve kronik olarak görülmektedir.

1970'li yıllar itibariyle de ekonomilerde enflasyon açısından yüksek oranların elde edilmesi, hem de üretimde bir azalıştan dolayı iktisat literatürüne yeni bir kavram olan stagflasyonun yerleşmesine neden olduğu görülmektedir. Stagflasyon, durgunluk ve enflasyonun bir arada görüldüğü bir durum şeklinde tanımlanmaktadır. İngilizce stagnation (durgunluk) ve inflation (enflasyon) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş olan bir kavram niteliğindedir. 1970'li yıllara kadar enflasyon oranı ve işsizlik (durgunluk) arasında negatif yönlü bir ilişkinin mevcut olduğunu kabul etmiş olan Keynesyen teori, stagflasyon olgusunun gündeme gelmesi ile birlikte de eleştirilere oldukça maruz kalındığı durum ortaya çıkmıştır. 1970'liyillardan itibaren mevcut iktisadi yapının anlaşılması ve ekonomik bunalımı aşmak amacıyla da politik olan felsefenin de oldukça değiştiği görülmektedir. Bu dönemden sonra da yeni teoriler ortaya atılmaya başlanmıştır. Bu teorilerin ortak özellikleri de, işsizlik probleminin çözümünün piyasanın işleyişine terk edilmesi aynı zamanda merkez bankalarının fonksiyonlarının da sadece enflasyon oranı bakımından kontrolüne dönük olması gerektiğine yönelik vurgular şeklinde ortaya çıkmaktadır.

1970'li yıllar itibariyle de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gözlenmekte olan iktisadi olaylar bakımından dikkati çekmekte olan bir olgu meydana geldiği görülmektedir. Bunun iktisadi literatürdeki yeri ile ilgili tartışmalarda ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ve aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsinde görülmekte olan bu iktisadi yapıya da Stagflasyon adı verildiği görülmektedir. Stagflasyon kullanılmayan üretim kapasitelerinde meydana gelen işsizlikte, yüksek ve sürekli fiyat artışlarının beraber görülmüş olduğu durumu ifade etmeyi sağlayan bir iktisadi kavramdır. Yüksek fiyat artışlarına rağmen durgunluğun görüldüğü bir yapının ortaya çıkması şeklinde bir yapı meydana gelmiştir. 1970'li yıllardan itibaren Bretton Woods'un çöküşü ile de ve ardından gelen petrol krizi dünya ticaretinde petrol üretmekte olan ülkeler lehine, önemli

gelişmelerin olması, batılı ülkelerin stoklarında yığılmaların ortaya çıkması üretimi de krize sokmuştur, krizi atlarmaya yönelik politikalar da enflasyona sebep olmaktadır, var olan durgunlukla birleşince stagflasyon uzadığı ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan bu olgunun iktisadi bir hastalık olarak değerlendirilmesi bakımından batı ülkeleri tarafından yapıldığı görülmektedir.

İşsizlik kavramı açısından, klasik ve neo klasik iktisatçılar işsizlik kavramını şu şekilde ifade ettikleri görülmektedir. "Herkes emeğin marjinal verimine tekabül eden reel ücret düzeyinde çalıştırılır." Bu düşünceye göre de işsizlik "iradi işsizlik" olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Ekonomideki mevcut işsizlik durumu piyasa mekanizması dışında zorla yaratılan işsizlik olarak adlandırılır. Örnek verecek olursak, sendikaların veya yasaların belirledikleri en az reel ücret düzeyinin işçi emeğinin marjinal produktivitesi durumundan daha yüksek bir düzeyde tespit edilmeleri şeklinde ve sonuçta emeğin kendi gerçek talebini bulamaması sonucunda da işsizlik oluşmaktadır. Monoter teorisinin işsizlik konusundaki temel dayanağı doğal olarak oluşan işsizliktir. Bu işsizlik türü; piyasanın mükemmel olmasından kaynaklanmaktadır.

Keynes kuramda ise eksik istihdam teorisi açısından gayri iradi işsizlik ile açıklanmaktadır. Gayri iradi işsizliğin nedeni, ex post ve ex ante farklardan dolayı meydana gelmektedir. Keynes teorisinde, işsizlik açısından efektif toplam talebi yetersizliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu açıklamalar ile birlikte Stagflasyon, fiyatların hissedilir derecede yükselmesi yanında potansiyel üretim faktörlerinin de en düşük bir düzeyde istihdam edilmesi ile birlikte ekonomik büyümenin en alt düzeyde tutulması şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁰ Ekonomik durgunluk anlamına gelen stagflasyon özellikle 1970 sonlarında yaşanmakta olan yüksek enflasyon ve işsizlik nedeni ile ilgili bu konudaki çalışmalar artmıştır.

⁶⁰ Çöloğlu Halit, *Stagflasyon 1975 - 1980 Türkiye Bunalımı Ekonomi Politika*. Gazi Üniversitesi Yay. No: 28. İİBF Yay. No:21, Ankara 1983, s.10-12

1970-80 dönemleri arasında meydana gelmiş olan petrol şokları, doların devalüasyonu ile birlikte, Bretton Woods sisteminin çöküşü gibi nedenlerden dolayı da ülkelerin daha fazla ödemeler bilançosu dengesizliği ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu dönemden itibaren de Uruguay, Meksika, Mısır, Peru, Şili, Arjantin, Gine, Zaire, İngiltere v.b. ülkeler IMF'den kredi talebinde bulunmuşlardır. Ancak bu ülkelerden İngiltere hariç bütün ülkeler açısından önerilen istikrar programının uygulanmasından sonrada siyasi ve sosyal huzursuzluklarla karşı karşıya kaldıkları ortaya çıkmıştır. İngiltere ise almış olduğu 3.9 milyar dolarlık kredi karşılığında diğer ülkelere teklif edilmiş olan programların tersine de yalnızca kamu harcamalarını kısmış ve iç kredileri oldukça daraltmayı taahhüt etmiştir. Ödemeler dengesi açısından kaynaklanan rezerv sıkıntısı açısından ülkelerin IMF'ye başvurmasından dolayı, IMF'nin ise bu sorunun çözümü açısından uygulamak istediği program ve kredi, ülkelerin kısa dönem içerisinde rahatlamasını sağlasa da uygulanmakta olan programların parasal açıdan yeterli bir düzeyde desteklenmemesinden dolayı da uzun dönemdeki rezerv sıkıntısını daha da arttırdığı görülmektedir.⁶¹

1970'lerin sonlarından itibaren Avrupa'da uygulanmaya başlayan çalışma saatlerinin esnek bir duruma getirilmesi konusu da ele alınmalıdır. Bu alanda da değişiklikler bakımından istihdamı korumada geniş ölçüde bir etki yapmıştır. İnisiyatif önce işverenlerden gelmiştir ve sendikalar da öne çıkmıştır. Ancak bu arada da üçüncü bir sistem olarak da özellikle kadınlar başta olmak üzere daha çok kişinin çalışması üzerine uzlaşma sağlandığı görülmektedir. Ancak sendikaların müdahaleleri sonucunda oluşmakta olan birlikte eğilim esneklik yönünde olurken, çalışma saatlerinin de düşürülerek istihdamın artırılması ise ülkede başarılı olmuştur ve bu konuda yayılma eğilimini de sürdürmüştür. Ancak çalışma saatlerinin düşürülmesi ile birlikte, çalışanların gelirlerini de düşürücü bir şekilde etki etmiştir.

⁶¹ Mehmet, Alagöz, "IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri", Selçuk Üniversitesi, *Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Konya, 1998, s.75-76

Dünyada 1970'lerden itibaren uygulamaya konulan istikrar politikaları, piyasa ekonomisini ön plana çıkarmak, iç ve dış rekabeti teşvik etmek ve fiyatların düşmesine, bazı firmaların piyasadan çekilmesine ve yeni firmaların piyasalara girmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, artan iç ve dış rekabete paralel olarak sendikasılaştırma hareketleri kuvvetlenmiştir. Bu gelişmeleri 1980'ler boyunca işsizlik oranlarındaki artışların izlemesi, sendikaların toplu pazarlıkta istihdam güvencesini ön plana çıkarıp ücret artışları ve diğer çalışma şartlarından taviz vermesine yol açmıştır. ABD'de sendikalar istihdam güvencesini sağlamak uğruna, ücret artışlarında, fedakarlık yapmayı, hatta ücret indirimlerini bile kabul etmişlerdir.⁶²

Sonuç olarak söylemek gerekirse; II. Dünya Savaşından sonra meydana gelmiş olan Bretton-Woods'da kurulan sistem, Dünya likidite gereksinmesini yeterince karşılayamamasından dolayı kambiyo standardına dönmüştür. Bu sistem, ülkelerin akın bir şekilde para stoklarının yanında ya da bunlar yerine ellerinde anahtar nitelikte para tutmalarına ve bu durumda tasarrufa olanak vermektedir. II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşme göstermiş olan güçlü bir ekonomiye ve altın bloklarına sahip olmuş olan ABD, uluslar arası düzeyde likidite yaratan ülke konumuna gelmiş ya da rezerv yaratmakta olan banker ülke haline gelmiş ve dolar da anahtar para şeklinde olmuştur.

Bretton-Woods anlaşması ile birlikte gelmiş olan ülkelere kalkınma kredileri sağlanmış ve ödemeler dengesi de açıklarını gidermek bakımından Dünya Bankası (IBRD) ve Para Fonu (IMF) kurulduğu görülmektedir. IMF ile, döviz kurları istikrarı tam olarak sağlanması, misillemeli devalüasyonların bu şekilde engellenmesi, üye ülkelerin de geçici ödemeler dengesi açıklarını giderilmesi bakımından kredilerin sağlanması, uluslararası ticareti kısıcıcı nitelikte olan döviz ve ithal tahditlerinin kaldırılması amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşacak bir doğrultuda ise IMF ana sözleşmesine uygun gerekli kurallar ortaya koymaktadır.

⁶² Aykaç, Mustafa, *Globalleşen Dünyada İşgücü Piyasaları*, Çerçeve, Mayıs-Temmuz, 1995, s.31

Bretton-Woods sistemi ile birlikte, 1958'lere kadar kısmen başarılı olabilmiş ve dünya likidite gereksinimi bakımından, IMF kredileri yanında büyük ölçüde de ABD ödemeler dengesi açıkları ile karşılanabilir bir duruma gelmiştir. Böylece de, savaştan harap düşmüş olan Avrupa ülkeleri kalkınması gerçekleşmiş ve paraları konvertibl hale gelmiştir. Ayrıca savaş öncesi dönemde tek taraflı bir biçimde devalüasyonlardan ve uluslararası ticareti kısımakta olan ithal ve döviz kontrollerinden kaçınılmış ve çok taraflı bir ödemeler sistemi kurulabildiği görülmektedir. Daha sonraki yıllar çerçevesiyle ABD'nin de giderek artmakta olan ödemeler dengesi açıklarına rağmen yaratılmış olan uluslararası anlamda bir likidite dünya gereksinimlerini karşılayamadığı ortaya çıkmıştır. Dünya ticaret hacminin de uluslar arası anlamda; likidite artışından dolayı daha büyük bir hızla artması da ve SDR yaratma zorunluluğu da, bunun göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Öte yandan da sürekli artma gösteren ABD ödemeler dengesi açıkları, dolara olan güvenin sarsılmasına aynı zamanda sistemin temelindeki güven-likidite sorunu çelişkinin de belirginleşmesine yol açtığı görülmektedir. Bu temel sakıncanın yanında, sistemin de banker ülke konumunda olan ülkelere emisyon kazancı sağlama şeklinde bir ayrıcalık taşıması da enflasyon ve spekülasyona olanak verilmekte olan yönlerinin bulunması, etkin bir ayarlama mekanizmasının da içermemesinden dolayı ya da bu mekanizmanın ödemeler dengesi açısından açık veya fazla veren ülkeler açısından da asimetrik bir özellik taşımasından dolayı ve nihayet sistemin temelinde dayalı olmuş olan oluşumun sosyal açıdan bir israf sayılması şeklinde de eleştirilere hedef olmuştur.

Bir yanda Fransa'nın söz konusu olacağı ayrıcalık nedeni ile başlatmış olduğu dolar savaşı, öte yanda da ABD ödemeler dengesi açıklarının yaratmış olduğu dolara karşı güvensiz bir tutum, dolardan altın ve güçlü paralara karşı kaçışa yol açtığı görülmektedir ve birbiri ardına gelen para krizleri sonrasında sistem çökmüştür. Aynı zamanda sistemin çöküşünde Avrupa-Dolar Piyasasının oldukça önemli rolü vardır.

Bretton-Woods sisteminin spekülâtif bakımdan para akımları sonucunda çöküşü ani değildir. Aralık ayında da Smithsonian anlaşması ile birlikte sağlanmış olunan ABD'nin aynı yılın Ağustos ayında kaldırdığı doların altın konvertibilitesi onaylanmıştır. ve % 7.8 lık dolar devalüasyonu sağlanmıştır, döviz kurları için kabul edilmiş olan % 1lik IMF marjı, spekülâtif para akımlarının da önlenmesi şeklinde % 2.25'e çıkarıldığı görülmektedir. Doların altın konvertibilitesinin de kaldırılması ile birlikte altın kambiyo standardı resmen sona ermiştir. ABD bu yıldan itibaren borçlarını altın ile değil, dolar ile ödemeye başlamıştır.

Smithsonian Anlaşmasından sonra da Avrupa ülkeleri kendi paralarının Dolar karşısında yeni saptanmış olan % 2.25'lik alt ve üst sınırlarının dalgalanması ile birlikte, %9'luk dalgalanma marjını da oldukça fazla geniş bulmuşlardır. Bu durumu daraltmak amacıyla da tüneldeki yılan (snake in the tunnel) sistemini ortaya koymuşlardır. Bu duruma göre, Avrupa ülkeleri açısından kendi paraların arasındaki dalgalanma marjını en çok % 2.25 oranı ile sınırlandırmışlardır. Başka bir deyişle söylemek gerekirse, yılanın eni en çok % 2.25 olacak ve yılan % 4.5'lik smithsonian tünelinin de dışına çıkamayacaktır. Böylece Avrupa paraları Dolar karşısında ortak dalgalanmaya bırakılıyordu. Avrupa ülkeleri ortak dalgalanma marjı olan % 2.25'i koruyabilmek için gerektiğinde birbirlerine borç verecekler, gerektiğinde de doğrudan piyasaya girerek müdahale edeceklerdi.

Bretton Woods sisteminin ardından yaşanmış olan dalgalanmaların yarattığı belirsizlikten dolayı da iktisadi büyüme üzerindeki olumsuz etkilerinden kurtulmak amacıyla bu durumun Avrupa'nın bütünleşme çabalarını tehlikeye atmasını önlemek amacıyla da Avrupa'da yeni bir ayarlanabilir döviz kuru sistemi kurulduğu görülmektedir. Burada önemli olan konu dalgalanmalar karşısında yapılacak müdahalelerde topluluk üyesi olan ülkelerinin de paralarının kullanılması gerekmekte olduğudur. Bu durumda ABD dolarının önemi gittikçe azalmaktaydı ve

uluslararası para sistemi tek paraya dayalı olmaktan çıkmış ve bölgelere doğru kaymıştır.⁶³

1.4. 1980 Sonrası Küreselleşme Eğilimleri

Bretton Woods sisteminin de çökmesi ile birlikte, birçok ülkenin finansal anlamda liberalleşme politikalarını 1980’li yıllarında uygulamaya koymuşlardır. Aynı zamanda yine aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerin de dış borç krizine girmeleri ve merkez ülkelerde yaşanmakta olan durgunluk ve soğuk savaş döneminin bitmesi ile de tek kutuplu bir döneme geçildiği görülmektedir. Tek kutuplu bir döneme geçilmiş olması da küreselleşme sürecinin de oluşmasında ve şekillenmesinde etkili olmuştur.⁶⁴

Küreselleşme kavramı itibariyle de, özellikle 1980’lerden sonra gerçekleşme gösteren ve literatürde artan bir sıklıkta yer almaya başlayan ve dünya ölçeğinde yaşanmış olan ekonomik, siyasal, kültürel değişimleri tanımlamak için kullanılan bir kavram niteliğindedir. Temel açıdan bakacak olursak, ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve ekolojik alanda yer almakta olan organizasyonlarda ve bunların birbirleri içerisinde ilişkilerde artış gösteren uluslararası ticareti ve büyüyen uluslararası faaliyetleri de ifade etmek açısından kullanılmaktadır. Serbestleşme hareketi gösteren ve genişleyen uluslararası ticaret ise, küreselleşme olgusu açısından temel iktisadi bir dinamik teşkil etmektedir.⁶⁵ Jacques Adda “küreselleşmeden söz edilerek iktisadi bir sistem açısından kapitalizmin dünyaya yayıldığını söylemektedir görüşünü savunmaktadır. Dünya ekonomisi devletlerarası sistemin de hakim olduğu bir düzen itibariyle, özel girişimcilerin ekonomi içinde dinamikleri üzerinde daha çok hakim olmuş oldukları bir ağ sistemine doğru çevrildiği görülmektedir.⁶⁶

⁶³ Çağlar, Ünal, *Döviz Kurları Uluslararası Para Sistemi Ve Ekonomik İstikrar*, Alfa Yayınları, 2001

⁶⁴ Muhammet Akdis, *Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler*, Denizli 2001

⁶⁵ Nilgün Tunçcan Ongan, *Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri*, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul 2005, s.50

⁶⁶ Jacques Adda, *Ekonominin Küresellesmesi, İletişim Yayınları*, 2. Baskı, 2003, s.9

Küresel bir kavramın kökeni de 400 yıl öncesine gitmekle beraber kelime anlamı bakımından bütün dünyayı kapsayan bir anlama gelmiştir. Bu kelimedeki hareketle de bugün toplum hayatında hemen hemen her alanında da yeni kavramlar üretilmektedir. Küresel bir Pazar açısından, küresel ürün açısından, küresel bir şirket bunlardan bazılarıdır. “Küreselleşme” kavramı ise ilk olarak 1960’larda ortaya çıkmıştır ancak 1980lerde sıkça kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 1990’lara gelindiğinde ise bilim adamlarının da önemli olarak kabul ettiği anahtar bir sözcük durumuna gelmiştir. Küreselleşme genel olarak son iki on yılda ekonomik, politik, teknolojik alanlarda kapsamlı bir şekilde dönüşün adıdır. Kavram, kültürel, politik ve ekonomik, boyutları da kapsadığından dolayı küreselleşmenin tanım ve kapsamı da kişiden kişiye göre değişmektedir. Kimilerine göre küreselleşme daha çok uluslu şirketlerin kullanmış olduğu bir propaganda sloganı, kimilerine göre de dünyanın çehresinin değiştirmiş olan ulusal sınırların önemini ortadan kaldıran bir süreç olarak nitelendirilmektedir.⁶⁷

Dünya ekonomisinde de özellikle de 1980’li yılların sonlarına doğru anılmaya başlanılan küreselleşme (globalleşme) kavramı da oldukça sıkça işlenmeye başlanmıştır. Ancak bu kavram üzerinde tam olarak da mutakabat sağlanamadığı görülmektedir. Küreselleşme kavramı açısından DPT’nin tanımına göre; “ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda, bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını” ifade ettiği görülmektedir. Küreselleşme, üretim faktörlerinin aynı zamanda ülke birikimlerinin ve değerlerinin de ulusal sınırları aşarak yayılması, ticarete yapılan yabancı yatırımlar açısından dünya ülkelerinin bütünleşmesi ve uluslarında ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel farklılıklarının oluşmuş olmasına rağmen ortak bir noktada buluşarak uluslar arası ilişkilerin yoğunlaştırılması şeklinde tanımlandığı görülmektedir.⁶⁸

⁶⁷ Cahit Aydemir, ve Mehmet Kaya, Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü” , *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.20, 2007, s.263

⁶⁸ Özdemir, Süleyman, “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti”, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, No: 2004-69, İstanbul 2004, s.176

Küreselleşme kavramını anlayabilmek açısından soğuk savaş sonundaki değişimleri içeren uluslararası politik ekonomiyi de anlamak gerekmektedir. Küreselleşmenin en önemli gelişmeleri açısından üretimin yeniden tasarlanabilmesi ve diğer ülkelerdeki teknolojik hamlelerin de aynı tür tüketim mallarının bütün dünyada kullanıma başlanmasından dolayı nüfusun güney ve doğudan batıya kadar büyük bir hareketlilik göstermesi ve sıkı komşuluk bağlarının yerini göçmenlerle mukim olan kişiler arasında ihtilaflara terk etmesi demokrasi taleplerinin de yaygınlık kazanmasını sağlamıştır.⁶⁹

Finansal küreselleşmenin açısından itici bir güç olan finansal serbestleşmenin benimsenmesinde de 1980'li yıllarda ön plana çıkmış olan iktisadi düşüncenin rolü oldukça büyüktür. Bu görüş itibariyle de, tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda ise yabancı tasarrufların yerli yatırımları ve büyüme için önemli bir kaynak oluşturacağı temeline dayandığı görülmektedir. Bu düşüncenin temeline göre de dış finansal serbestleşme sonucunda oluşmuş olan tasarruflar sermaye darboğazı çeken ülkelere de akacaktır. Diğer bir deyişle de ifade etmek gerekiyorsa, büyüme ve istihdamı gerçekleştirmek amacıyla da yurtiçi tasarrufları yeterli olmayan gelişmekte olan ülkelerde faiz oranını yükselttilerek, tasarruf fazlası olan Ülkelerinde tasarrufları çekilecektir. Bu süreç itibariyle de gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranları uluslararası faiz oranına düşünceye kadar devam edeceği görülmektedir.

Ülkeler, özellikle globalleşme dediğimiz unsurun da ortaya çıkması ile hızlanan serbestleşme hareketleri doğrultusunda, serbest ticaret, gümrük engellerinin ortadan kalkması, faktör dolaşımlarının serbestleşmesi ve finansal piyasaların daha serbest hale getirilmesi gibi daha çok batı ekonomilerinin benimsemiş olduğu girişimlerde bulunmuşlardır. 1980 sonrası arz yönlü politikalara paralel olan liberal düşünce ve iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması bu rüzgara olumlu bir ivme kazandırmıştır. Bu akımların olumlu etkilerinden yararlanmak isteyen birçok ülke 1980-1990 yılları arasında finansal serbestleşme politikalarını benimsemiş; ancak birkaç Güney Doğu Asya ülkesi dışında bu politikaların çoğu başarısızlıkla

⁶⁹ Akdis, a.g.e.,

sonuçlanmıştır. Finansal serbestleşme politikaları bekleneni vermemekle kalmamış, uygulandığı ülkelerin birçoğunda finansal krizlere neden olmuş ve ülke ekonomilerine ciddi zararlar vermiştir. Bu zararlar neticesinde iktisat çevreleri finansal krizler üzerinde yoğun çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar krizleri neden sonuç ilişkileri çerçevesinde inceleyerek krizleri sınıflandırmaya ayırmış ve krizlerin önüne geçmek için çeşitli tedbirleri içermiştir.

Finansal serbestleşme (liberalleşme) kavramı 1970'lerin başında mevcut olan Bretton-Woods sisteminin yıkılması ve devletin ekonomiye müdahalesine bir tepki olarak McKinnon (1973) ve Shaw (1973) önderliğinde ortaya çıkmıştır. Finansal serbestleşme; dar anlamda mevduat ve kredi faiz oranları üzerindeki kontrollerin kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamı ile döviz kontrollerinin azaltılması veya kaldırılması; yabancı kuruluşların ulusal finansal sisteme girişleri önündeki engellerin azaltılması, yerleşiklerin yabancı finansal piyasalara girmelerine izin verilmesi ve finansal kazançlar üzerindeki yüksek oranlı vergilerin azaltılması gibi unsurları kapsamaktadır. Bu çerçevede, söz konusu sürecin altı temel boyutu olduğu söylenebilir.⁷⁰

- Kredi kontrollerinin kaldırılması,
- Faiz oranlarının deregülasyonu,
- Bankacılık veya daha geniş olarak finansal hizmetler endüstrisine giriş serbestisi,
- Banka otonomisi,
- Bankalar için özel mülkiyet,
- Uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesidir.

Gelişmekte olan birçok ülke finansal serbestleşme çabası içinde olmuştur. Bu çabaların temel nedeni, finansman kısıtının baskısı altında tutulan ekonomilerde kaynak dağılımındaki etkinliğin bozulduğunun fark edilmesi ve amaçlanan büyüme

⁷⁰ John Williamson, ve Molly Mahar, *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir inceleme*, (Çeviren: Güven Delice) Liberte Yayınları, Ankara 2002, s.9-16

oranlarına ulaşamamasıdır.⁷¹ Finans piyasalarıyla ilgili olarak serbestleşme ve deregülasyona gidilmesinin birçok nedeni olmakla beraber, kamu otoritelerinin genellikle aşağıdaki konuları göz önünde bulundurdıkları bilinmektedir.⁷²

- Mali piyasalarda rekabetin artırılması ve böylece sermayenin ve finansal hizmetlerin maliyetinin düşürülmesi,
- Yatırımcı kesimlerin fon sağlama imkanlarının yanı sıra tasarrufçu kesimlerin de yatırım alternatiflerinin artırılması,
- Deregülasyon, kısıtlayıcı düzenlemelerin ortadan kaldırılmasıdır.
- Banka otonomisi kavramı, banka yöneticileri ve diğer çalışanların nasıl atanacakları ve onlara ne kadar ödeme yapılacağı; nerede şube açılıp, hangi şubelerin kapatılacağı ve bankanın hangi tür işlerle uğraşabileceği gibi konuları belirlemede bankaların kendi iç idari prosedürlerinin işletilmesi anlamında kullanılmaktadır.
- Mali piyasalarda fiyatların ve sermaye dağılımının daha etkin hale getirilmesi,
- Sınırlamaların kaldırılması konusunda ulusal ve uluslararası piyasa katılımcılarından gelen baskılar,
- Mali piyasaların ulusal ve uluslararası düzeyde daha rekabetçi hale gelmesinin sağlanması,
- Yeni koşullara ve finansal yeniliklere daha açık olunması,
- Gerektiğinde kamunun daha rahat fon yaratabileceği gelişmiş bir sermaye piyasasına sahip olunması,
- Uluslararası sistemde yer alıp, yatırımlar için gerekli sermayenin sağlanması.

⁷¹ Nilay Kavas, *Türkiye’de Finansal Liberalizasyonun Bankacılık Sisteminin Fon Kaynakları ve Kullanımı Üzerine Etkilerinin Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.12

⁷² Ali Alp, *Finansın Uluslararasılaşması: Finansal Krizler, Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s.96

1980'lerden itibaren sonra IMF dış borç stoğunu çözmek amaçlı çözüm önerileri sunmuştur.⁷³ 1980'li dönemlerde de IMF'nin stand by anlaşmalarına uygun politikalar izlediği görülmektedir.⁷⁴ 1980'li dönemlerde IMF'nin genel amacı uluslararası finans kuruluşlarını güvence altına almak olmuştur.⁷⁵ 1982'de milli gelir dağılımında oldukça adaletsizlikler vardır. Özellikle Sahranın güneyindeki Afrika ülkelerinde, Latin Amerika'da da kişisel gelir ve harcamalarda oldukça düşüşler meydana gelmiştir.⁷⁶ Gelir adaletsizliğini; IMF'nin savunduğu görüşe göre: sıkı para politikası ile sağlanması gerekmektedir.⁷⁷ Asya'daki meydana gelmiş olan bu durgunluğun nedenlerinden biri de harcamaların düşürülmesi, faizlerin yükselmesi yoluyla durgunluğun daha da artmasına neden olan IMF tedbirleri gösterilmektedir.⁷⁸

1980'li yıllardan itibaren gelişme belirtileri gösteren küreselleşme olgusu bir dizi değişim ve dönüşüm ile birlikte gerçekleşmiştir. Gerek teknolojik ilerleme, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisinin hızlanması ve büyük oranda ucuzlaması gerekse artan sermaye birikiminin zorladığı dışa açılmanın meydana getirdiği talepler ve düzenlemeler küreselleşme olgusuna hız kazandırmıştır. Bu değişim sürecinde uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, hacminin artması, hızlanması, yaygınlaşması ve yeni yatırım araçlarının devreye girmesi söz konusu olmuştur.

Küreselleşmiş dünyada, teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemeler meydana gelmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler oldukça yaygınlaştığı görülmektedir.⁷⁹

1980'lerde rekabet halinde iki temel iktisadi dalgalanmalar yaklaşımı belirlemiştir. Bunlar: reel konjonktür ve yeni Keynesyen okuldur.

⁷³ Sönmez, Sinan, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s.336

⁷⁴ Fikret Başkaya, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara 1997, s.129

⁷⁵ Alagöz, a.g.e., s.75-76

⁷⁶ Fikret Şenses, *Kalkınma İktisadı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.201

⁷⁷ Vedat Akman, *Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz*, İstanbul 1998, s.66

⁷⁸ Akman, a.g.e., s.23

⁷⁹ Erbay, Yusuf, *Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri*, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Yayın No:11, Ankara 1996, s.3

Reel konjonktür teorisine göre, ekonomiyi etkileyen şoklar, reel şoklardır ve bunların başında teknoloji şoku gelmektedir. Bu reel şoklar, üretim fonksiyonunu, istihdamı ve tüketicilerin tasarruf ve yatırıma yönelik kararlarını etkileyebilir. Bu teorilerin temel önermeleri olarak; ekonomik yapıda teknolojide ani değişmelerin olabileceği, boş zamanın işçilerin çalışma kararlarını verirken önemli ölçüde ikame edilebilir olduğu, istihdamdaki dalgalanmaların tamimiyle gönüllü ve optimal olduğu ve son olarak da para politikasının üretim ve istihdamı belirlemediği sayılabilir.⁸⁰

Reel konjonktür teorilerine, teknolojik şokları, ekonomik yapının tamamını etkileyecek kadar büyük önem atfetmeleri başta olmak üzere, istihdamdaki dalgalanmanın nedenini zamanlar arası ikame ile açıklaması ve bunun somut durumla çeliştiği, bir de modellerin paranın yansızlığını kabulüyle paraya yer vermemesi noktalarında eleştiriler gelmektedir.⁸¹

1980'li yıllardan itibaren gelişme belirtileri gösteren küreselleşme olgusu bir dizi değişme ve dönüşme ile birlikte gerçekleşmiştir. Doğu bloğunun çözülmesi ve Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu, II. Dünya Savaşından beri süregelen iki kutuplu dünya sisteminin çökmesi, küreselleşmenin siyasi zeminini oluşturmaktadır. 1989'da önce Berlin Duvarının ve Doğu Bloku'nun yıkılması, onu izleyerek iki yıl sonra 1991'de de SSCB'nin dağılması ve iki kutuplu eski dünyanın tek kutuplu 'yeni dünya'ya dönüşmesinden sonra, komünist sistem Avrupa ve Avrasya ekseninde tarihe karışmış ve ABD'ye 'tek kutup'un zirvesinde oturma olanağı çıkmış olup gerçek anlamda küresel boyutlu etkiler yaratabilmiştir.⁸²

⁸⁰ Özer, Mustafa, *Modern Konjonktür Teorileri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1, Eskişehir 1998, s.51-54

⁸¹ Özer, a.g.e., s.67-79

⁸² Kazgan, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2002.

Küreselleşme anlamında sermaye dolaşımının serbestleşmeye başlamasıyla birlikte, üretim hacminin artması meydana gelmiştir. Bu duruma sermaye birikim süreci denilmektedir. Kürselleşmenin de esas itici gücü budur.⁸³

Bu dönem büyük ölçüde⁸⁴ ;

i) 1970'li yıllarda Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte gelişen serbest değişken kur sisteminden,

ii) 1980'li yıllarda zirvesini yakalamış olan liberalleşme döneminde hükümetlerin finansal serbestleşmeye de imkan tanımalarından,

iii) Bazı daha büyük ekonomilerin dış ödemeler dengesinde ortaya çıkan yapısal dengesizliklerden,

iv) Üçüncü dünya ülkelerinin borçlanmalarına yardım konusunda banka ve diğer ödünç veren kurumların oldukça istekli olmalarından etkilenmiştir.

1980'li yıllara gelindiğinde dönemin en önemli olayı Türkiye'de hükümetin 24 Ocak 1980 istikrar paketinin açıklanmasıdır. 24 Ocak kararları ile liberal iktisat politikaları benimsenmiş, dışa dönük atılımlar yapılmış ve yapısal uyum programının ana unsurlarından birisi olarak da yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi temel politika olarak benimsenmiştir. Bu tarihten sonra yabancı sermayeye olan bakış açısında fark edilir bazı değişikliklerin olduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde hükümet politikası olarak yabancı sermayeye daha davetkâr ve sıcak bakılması, bürokraside yapılan düzenlemeler ile başvuruların daha kısa zamanda sonuçlandırılması, yabancı sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.⁸⁵

⁸³ Freeman, Alan, "Dünyanın Sonunun Sonu mu?", (Çeviren: Sungur Savran), *İktisat Dergisi*, Sayı:385, Aralık 1998, s.56

⁸⁴ Barrie Axford, *The Global System*, St. Martin's Press, New York 1995, s.108

⁸⁵ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 7. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa 2002, s.397

Türkiye’de kürselleşme sürecinden oldukça etkilendiği görülmektedir. Dünya genelinde de 1980 yıllarında liberalleşme oldukça hız kazanmış, bu dönemde para-sermaye hareketleri de sınır tanımaz bir duruma gelmiştir. Dünya ülkelerinin liberalleşmesi sürecinde Türkiye önemli sıkıntılar yaşamıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından yaşanan terör olayları ekonomiye darbe vurmuş ve dış borçları da oldukça arttırmıştır.⁸⁶

24 Ocak 1980 ekonomik kararlar ile birlikte ithal ikameci politikalar benimsenmiştir. Daha çok dışa açılmaya çalışılmıştır. Döviz darboğazları ve dış borçlar ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır.⁸⁷ Ancak alınmış olan bütün önlemlere rağmen dengesizlikler yine de giderilememiştir. Türkiye’nin dış borcu 1983 yılında 1979’da meydana gelen dış borç yükü artış göstermiştir.⁸⁸

Bu dönemde izlenen sanayi ve ihracatı teşvik politikaları ve ekonomiyi daha liberal hale getirmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Genel olarak bakıldığında bu serbestleşmeyle hizmetler sektörünün payı da artmıştır. Ancak, 1980 yılında tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı ancak %60’a inmiştir.⁸⁹ 1980’lerden itibaren tarıma yapılan destekler azaltılmış, ekim alanları kısıtlanmış ve bu da tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne geçişi dolayısıyla köyden kente göçü arttırmıştır. Türkiye’de 1980’lerden sonraki emek ve işgücü piyasasının durumuna bakacak olursak; ülke rekabete açıldığı için rekabet edebilmek adına işgücü maliyetleri oldukça düşürülmeye çalışılmıştır. Bu da işgücünün kayıt dışına kolayca çıkmasını sağlamışlardır. 1980’lerden sonra işgücü piyasasındaki dengesizlikler oldukça artmıştır. 1980 kararlarının günümüzde de istihdam sorunlarının birçoğunda neden teşkil ettiğini görmekteyiz. 1980 kararlarının bu olumsuz etkileri son dönemde de hızla gelişen özelleştirmeye de birleşince Türkiye ekonomisi için işsizlik kronik bir hal almıştır.

⁸⁶ Macit İnce, *Devlet Borçları ve Türkiye*, 6. Basım. Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Ankara 2001, s.215

⁸⁷ Ulusoy, Ahmet, *Devlet Borçlanması*, İkinci Basım. Üçyol Kitabevi, Eylül, Trabzon 2004, s.130

⁸⁸ Haluk Tandırcıoğlu, “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması” *D.E. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı:2, 2000, s.3

⁸⁹ Ayşen Tokol, *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005

1970’li yılların sonundan itibaren işsizliğin hızlı ve sürekli bir artış içine girdiği öne sürülür. Bunda kapitalist sistemin yeniden yapılanma sürecine girmesinin neden olduğu yaklaşımları güçlüdür. Bu süreç içinde yıllar öncesine geri dönüş olan, serbest pazar mekanizmasını merkeze alan ekonomi politika olarak⁹⁰ Neoliberal ekonomi politik egemen hale gelmeye başladı.⁹¹

Kapitalist sistemin yeniden yapılanma süreci küreselleşme süreci olarak da adlandırılır. Esasen 1980’li yıllardan itibaren sistemin içine girdiği yeniden yapılanma süreci bir üst aşamaya geçerek küreselleşme sürecine dönüştü demek de olanaklıdır. Küreselleşme süreci, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, yerel ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, ulus devletlerin belirleyiciliğinin azalmaya yönlendirildiği, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselleşmenin geçerli olduğu değerler sisteminin ortaya çıkmasına neden olan bir süreç olarak ifade edilir.⁹²

Küreselleşme süreci ile oluşan ve temel yapısı sözü edilen özellikler üzerine oturtulan yenedünya düzeninin yaşanan bu dönüşümlere bağlı olarak, eski düzene kıyasla yoksulluk, işsizlik, gelir dengesizliği, ümitsizlik gibi toplumları tehdit edici bir takım sorunların nitel ve nicel olarak çoğalmasına neden olduğu öne sürülür. Yılmaz ve Çetin tarafından 1970’li yılların sonundan itibaren etkisini daha da artıran küreselleşme olgusuna ilişkin tartışmalardan birinin küresel değişimler sonucunda

⁹⁰ Ataman, Berrin Ceylan. “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62 sayı: 2, 1998, s.63

⁹¹ Ekrem Erdoğan ve Mehmet Zeki Ak, “Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, cilt:9, sayı: 2, 2003, s.6

⁹² Köse, Ömer. “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal Ve İşlevsel Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, 2003, s.6

işsizlik probleminin dünya ölçeğinde daha da yaygınlaştığı şeklindeki inanç olduğu vurgulanmaktadır.⁹³

1980'li yıllar tüm dünya ülkeleri gibi OECD üyesi ülkeler için de gerek ekonomik durum gerekse işgücü piyasaları açısından zor geçmiştir. Bu dönemde makro ekonomik politikaların tüm sorunları çözemeyeceği anlaşılmış, hükümetlerin bilinçlenmesi sonucu mikro ekonomik politikalara ve yapısal düzenlemelere büyük önem vermeleri kamu yönetiminde, yeni yaklaşımlar getirmeleri işgücü piyasaları için olumlu olmuştur. Böylece işbirliği, makro alandan mikro alana kayma göstermiş, devlet mümkün olduğu ölçüde müdahalesini azaltarak, iş piyasasının düzenlenmesini işçi-işveren taraflarına bırakmıştır.

Gelişmekte olan açısından ülkeler ise işsizlik sorununu ekonomik yapılarındaki zayıflıklara bağlı olarak 1980'li yıllardan itibaren hissetmeye başlamıştır. 1980'li yıllar eşitsizlikler hızla artmaya başlamıştır. Ancak 1990'lı yıllarda işgücüne verilen önem oldukça arka planda kalmıştır. İstihdam politikaları da büyüme yatırım politikalarından sonra geldiği görülmektedir. Makro ekonomik politikalar işsizliğin çözümünde tek araç olarak düşünülmüştür. Ancak ekonomik göstergeler daha farklı çözümlere ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. GSMH ve verimlilikte beklenen artışlar gerçekleşmezken, buna bağlı olarak istihdamda da beklenen artışlar görülmemiş, tüketici fiyatları ise sürekli artmış, işsizlik-enflasyon paradoksu yaşanmıştır.

Devlet öncelikli olarak işsizlik sorununa çözüm bulması gerekmektedir. Ancak bazı ülkelerin uygulamış olduğu politikalar farklılık göstermektedir. Pasif politikalar genel olarak işsizlik sonuçlarına çözüm ararken, aktif işsizlik politikaları ise işsizliği önlemeyi ve sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Pasif istihdam politikaları, işsizliğin olumsuz sonuçlarını gidermeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan dolayı da işsizlere güvence sağlayan uygulamalar yapmaktadırlar. Bu yardımlara örnek olarak da işsizlik sigortalarını gösterebiliriz. Ancak; pasif istihdam politikalarının işsizliği

⁹³ Yılmaz, Ali, Sırrı ve Çetin, Beyzade Nadir, "Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri", http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1645/1645_49292.pdf (Erişim Tarihi: 25.05. 2011)

önleyici amaçlar içermediği ve bütçe üzerine büyük yükler getirdiği görülmüş ve işsizliği önleyici ve sınırlayıcı çeşitli aktif istihdam politikalarına ağırlık verilmiştir.

Devlet; uzun vadede sonuç veren, ancak kalıcı bir çözüm yolunu oluşturan önlemlerle birlikte devletin üretimi ve yatırımı teşvik etmesi ayrıca da iyi bir nüfus planlaması yapmasıdır. Emek talebine yönelik diğer bir önlem ise, emek-yoğun teknolojilerin kullanılmasıdır. Ancak rekabetin arttığı günümüzde, verimi yüksek olan teknoloji- yoğun üretim biçimleri, emek-yoğun üretim biçimlerine tercih edilmektedir. İşsizliğin önlenmesinin en temel çözüm yolu hiç kuşkusuz istihdam kapasitesini artıracak yatırımların çoğalması, yeni iş alanlarının yaratılması ve aktif istihdam politikalarının uygulanmasıdır.

1.4.1.Küreselleşme ve İşsizlik

Küreselleşme ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Bu kavram ülkeler arasında ekonomik ve siyasi sınırların etkisini yitirdiği, mal-hizmet ve insan mobilitesinin arttığı ve artan ticaret ve yabancı yatırımlar aracılığıyla dünyanın daha fazla bütünleştiğini betimlemektedir.⁹⁴ Küreselleşme ve teknolojik ilerleme sayesinde işletmeler rakip duruma gelmişlerdir. Özellikle de büyük işletmelerin varlığı yanında küçük işletmelerin ayakta kalması zorlaşmaktadır. Türkiye’de de özellikle küçük ve orta boy işletmeler yaygındır. Küreselleşmeyle birlikte Türkiye dış dünyaya daha entegre olma çabasındadır. Bundan dolayıdır ki diğer ülkelerde yaşanan krizler Türkiye’yi de etkilemektedir. Ve işsizlikte bu kriz dönemlerde çok yüksek oranlara kadar ulaşmıştır. Ayrıca son dönemlerde de serbestleşme olgusuna uygun olarak geliştirilen özelleştirmeler Türkiye’de işsizliği tetikleyen en önemli etkenlerin başında gelir. Yapılan özelleştirmelerle çok sayıda kişi işsiz kalmıştır. Örneğin; enerji, madencilik vb. bir

⁹⁴ Kovancılar, Birol, ‘‘Kayıp Cennet: Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Öneriler’’, *Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Arttırılması İçin Çözüm Önerileri*, Ankara 2003, s.3

çok alanda son dönemlerde özelleştirmelere gidilmesiyle bir çok üretim alanı ortadan kalkmış insanlar işsiz kalmışlardır.

Günümüzde teknolojik alanda, özellikle de bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, küreselleşmenin önünü açmış, ulusal sınırları kaldırmış, dünyayı adeta küçük bir köy haline getirmiştir. Küreselleşme ile birlikte mal ve sermayenin uluslararası alanda dolaşımı hız kazansa da, emeğin aynı oranda dolaşıma sahip okluğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Günümüzde birçok ülkede açık işsizliğin ve eksik istihdamın yüksek düzeylere ve küresel istihdamın büyük boyutlara ulaştığı ve bu bağlamda küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin yeni fırsatların yanısıra bazı güçlükler ve yeni mücadele alanlarını da beraberinde getirdiği bilinmektedir.

Küreselleşmenin beraberinde getirmiş olduğu değişim sürecinde ortaya çıkan olumlu gelişmelerden yararlanmak, teknolojik yapısını geliştirmek ve yeni istihdam imkanlarından yararlanmak isteyen bir çok ülke, bir yandan ekonomik yapılarına açıklık kazandırmaya çalışırken, diğer yandan da küreselleşmenin ve istihdamın önünü kesmekte olan kimi sosyal yükleri kısmayı ve yeni yapılanmaya uygun olarak sahip olduğu işgücünün niteliğini geliştirmeyi hedef olarak benimsemişlerdir.

Bu bağlamda sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan değişik şartlar içinde olan ve ekonomik kalkınma sürecinde değişik aşamaları yaşayan ülkeler küresel değişim sürecinde etkin eğitim politikalarını geliştirmede ve piyasanın hızla değişen taleplerine uygun işgücünü geliştirecek eğitim sistemlerini oluşturmada büyük güçlükler içinde bulunmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte henüz istenilen düzeyde çözümlenemeyen işsizlik ve eksik istihdam gibi sosyo-ekonomik sorunlar, istenilen düzeyde istihdam imkanların oluşmaması nedeniyle, bir sosyal dışlanma sorununa dönüşmekte ve bu

sosyal dışlanmadan ise özellikle genç işsizler, uzun süreli işsizler, yaşlı işgücü, düşük nitelikli işgücü, kadın işgücü, özürllüer ve etnik azınlıklar etkilenmektedirler.⁹⁵

1980 kararları ve onun akabinde gelişen krizlerle birlikte temelleri zedelenen Türkiye ekonomisinde genç işsizliği ve eğitimli işsizliği de o yıllardan beri hala aşılamanayan önemli bir sorundur. Özellikle her 10 işsizden birinin yüksek eğitimli olması eğitim-istihdam bağlantısının yeterince tesis edilemediğini göstermektedir.⁹⁶

1980 kararları ve sonrasında ortaya çıkan bu krizlerle artış işsizlik sürekli artan ve belli bir seviyenin altına düşürülemeyen bir işsizlik olarak kalmıştır. Mesela; günümüze kadar bakıldığında kentlerdeki işsizlik oranlarının fazla olduğunu görüyoruz. Ayrıca kadın istihdamı günümüzde ne kadar artsa da diğer ülkelerle kıyaslandığında hala düşük düzeydedir. Ayrıca 1980 kararlarıyla rekabete açılan ülkemizde, rekabet edebilmek için teknolojinin hızla kullanılıp geliştirilmesi gerekmektedir. Bu da o dönemde kısa vadede işsizliğe neden olmuştur.

Türkiye’de uygulanan makroekonomik politikaların istihdamı ve istihdam politikalarını etkileme boyutunun açıkça ortaya konulabilmesi, ancak iki farklı dönemdeki gelişmelerin incelenmesi ile mümkündür. Dış ticaret ve sanayileşme stratejilerine yönelik teorik çerçeveye göre, ithal ikamesine yönelik politikalar görelî faktör yapısını bozmakta ve sermaye yoğun teknoloji kullanımını teşvik etmektedir. Bunun sonucunda istihdamda yeterli artış sağlanamamaktadır. Türkiye’de 1980 öncesinde aşırı değerlenmiş kurla birlikte reel faiz oranlarının düşüklüğü, sermayenin görelî fiyatının ucuzlamasına neden olmuş, basta kamu sektörü olmak üzere imalat sanayine yönelik yatırımlarda sermaye yoğun kullanımda artış gözlenmiştir. Türkiye’nin 1980 öncesinde uyguladığı ekonomi politikası genel hatlarıyla ithal ikamesine yöneliktir. Bazı yıllar bu politikanın gereklerine ters politika uygulamaları

⁹⁵ Sedat, Murat, Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı, İTO, İstanbul 2007, s.195-196

⁹⁶ DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, 1950 – 2004,(Çevrimiçi) [http:// www. dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr).

olmuştur. 1980 öncesi ekonomiyi; dışa kapalı, görelî faktör piyasalarına ciddi müdahalelerin olduğu bir yapı olarak değerlendirmek mümkündür.⁹⁷

Genel olarak bakıldığında 1923'lerden 1970'li yılların ortalarına kadar ülkemizde işsizlik oldukça düşük oranlarda seyretmiştir ve bir sorun haline dönüşmemiştir.⁹⁸ 1923'ten yani Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemiz işgücünün neredeyse tamamına yakın bir kısmı tarım kesiminde çalışmaktadır. Osmanlı Devleti'nden devralınan borçlar ve çökmüş bir ekonomi bu dönemlerde düzeltilmeye çalışılmıştır. 1923-1929 yılları genel olarak açık ekonomi koşullarında yeniden inşa dönemidir.⁹⁹ Çoğu kaynak savaş yıllarından çıkıldığı için orduya tahsis edilmiştir. Sanayide yabancı sermayenin payı düşük, sanayi yapısı çok iyi değil, teknoloji geri idi. Bütün bu unsurlar o yıllarda istihdamın çok büyük oranda tarım sektöründe yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Tarım ağırlıklı ekonomik yapı varlığını 1940'lı yıllarda da sürdürmeye devam etmiştir. Tarımın istihdamdaki payı gitgide kentleşmeyle birlikte azalmış sanayi ve hizmet sektörünün payı artmıştır. 1940-1945 arası dönem bir kesinti – İkinci Dünya Savaşı dönemidir.¹⁰⁰ Türkiye bu dönemde denge politikası izleyip savaşa tarafsız kalmıştır. Ama ekonomik açıdan da sıkı politikaların uygulandığı bir dönemdir. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletçilikten uzaklaşmış liberal bir ekonomi politikasının izlenmiştir. Dış ticaret serbestleşmiştir. Devlet eliyle yapılan faaliyetler özel sektöre devredilmiştir. Ancak 1950' li yılların ortalarından ekonomide çeşitli daralmalar meydana gelmiştir ve sadece sanayileşme politikası yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Türkiye bu dönemden itibaren 1980 yılına kadar iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme politikası benimsenmiştir. Yani Türkiye dışarıdan ithal ettiği malları ülke içersinde üretmiş ve korumacı bir politika izlemiştir.

⁹⁷Ömer Durusoy ve diğerleri, *Türkiye'de İstihdam, İşsizlik, Ücretler, Gelir Dağılımı ve Tekstil Sektörü*. Öz İplik-İs Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara 1998, s.83

⁹⁸ Tuncer Bulutay, *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, ILO Yayınları, Ankara 1995, s.235

⁹⁹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, 2010.

¹⁰⁰ Bulutay, a.g.e., s.235

Sadece Türkiye’de değil dünyada da 1980’li yıllara kadar büyük gelişmeler yaşanmıştır. 1929 ekonomik buhranı kapitalist ülkeleri etkileri altına alırken, işsizliğin büyük oranda yayılmasına sebep olmuştur. Bu olumsuz koşullar, Hitler’in Almanya’da iktidara gelmesine neden olmuş ve 1940-1945 yılları arasında dünya çok büyük bir bunalım yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise, sanayileşmiş ülkelerde yaşam düzeyi hızla yükselmiş ve fiyatlar istikrar göstermiştir. Bu durum 1969 yılına kadar devam ettikten sonra, durum değişmiş ve bu dönemden sonra dünyada birbirini takip eden krizler yaşanmıştır. 1973 Ekiminde Arap-İsrail savaşının başlaması ile birlikte Arap Ülkeleri, ABD ve Batı Avrupa ülkelerine yapılan petrol sevkiyatını durdurmuşlardır. Bundan kısa bir süre sonra ise OPEC, petrol fiyatlarını 1973 yılında dört, 1979’da iki kat arttırmıştır. 1973 yılında büyüyen petrol talebi ve alternatif enerji kaynaklarının bulunamaması, batı ekonomilerinin çok ciddi bir fatura ile karşılaşmasına neden olmuştur: Yaşanan bu gelişmeler, gelişmiş ülkelerin üretim maliyetlerini aşırı derecede arttırdığından, dünya çapında enflasyon ve ödemeler dengesi problemleri ortaya çıkmıştır. 1973’den itibaren OECD ülkelerinde, enflasyon oranı %26’yı bulmuş ve bu ülkelerde üretim durgunlaşmıştır. Özellikle 1970’li yıllarda gelişmiş ülkelerde başlayan ekonomik durgunluk, gelişmekte olan ülkeleri de önemli düzeyde etkilemiştir. Bu ülkeler, yurtiçi fiyat istikrarını koruyamamaları nedeniyle, enflasyonist baskılar giderek kamu maliyesindeki disiplini de bozduğu için krizin etkisini daha fazla hissetmeye başlamışlardır. Sanayileşmiş ülkelerin taleplerindeki düşme, gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını daralttığı için döviz gelirlerinde de önemli düşmelere neden olmuştur. Bu gelişme bir taraftan dış açıkların büyümesine neden olurken, bir taraftan da kamu harcamalarının artmasından kaynaklanan kamu açıkları ve borçların çok hızlı bir biçimde büyümesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim gelişmekte olan ülkelerin borçları, 1973-1982 yılları arasında 260 milyar dolardan 500 milyar dolara ulaşmıştır. Bu nedenlerle, 1974-1975 yıllarında kısa süreli fakat ağır bir ekonomik durgunluk ile karşılaşmıştır. Ancak gelişmiş ülkeler 1970’li yılların sonlarına doğru, güçlenen paraları ve dünya sermaye ve mali piyasalar üzerindeki güçlü kontrolleri sonucunda, kamu finansman açıklarını azaltmayı ve enflasyonu kontrol altına alabilmeyi başaramışlardır. 1970-1980 yılları arasında yaşanan petrol krizleri sonrası 1980-1990 yılları arasında az gelişmiş ülkelerde de petrol fiyatlarının artması, bu ülkelerin dış ticaret açıklarının artmasına ve borç krizi

yaşamalarına sebep olmuştur. Esas itibariyle gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle Latin Amerika ülkelerinde kamu finansman açıkları, aşın değerlenmiş döviz kurları, reel oranlarının yükselmesi, ihracat hadlerinin aleyhe dönmesi yurt dışına sermaye kaçağı, AB D de yaşanan durgunluğun etkisi gibi faktörler krizi hazırlayan faktörler olmuştur. Dolayısıyla krizin temel nedeni, kamu harcamalarının aşın baskısından kaynaklanan yurtiçi ve yurtdışı piyasalardan yapılan borçlanmalardır. 1982de ilk borç krizi Meksika'da patlamış ve bunu Brezilya, Bolivya, Arjantin, İsrail gibi ülkeler takip etmiş ve bu ülkelerde hiperenflasyon meydana gelmiştir. Uluslararası piyasalarda, 1990'lı yıllardan Güney Doğu Asya krizine kadar çok ciddi bir sorunun yaşanmadığı görülmektedir. 1993-94 krizi, 1992'lerin sonlarında, Almanya'da görülen durgunlukla belirmiştir. 1993 yılında, İtalya ve Birleşik Krallık'da malı sarsıntılara yol açarak gelişen' kriz, Almanya, İtalya ve Fransa'da üretimde sektörel ve genel gerilemeye yol açmıştır. Latin Amerika Ülkelerine ve Güney Doğu Asya Ülkelerine çok ciddi sermaye akışının olması ve Japon Ekonomisindeki durgunluk yaşanan krizin en önemli nedenleri olarak görülmektedir. 1997 yılı Temmuz ayında önce Tayland'ın milli parasını çok yüksek oranda devalüe etmesiyle birlikte, Güney Kore, Endonezya, Filipinler, Malezya, Hong Kong ve Singapur'u da içine alarak Uzakdoğu Krizi adıyla bilinen dünya ekonomik krizi yaşanmıştır. 1997-1998 yıllarında da Rusya krizleri yaşanmıştır.¹⁰¹

Türkiye'de 1960'lara gelindiğinde kırdan kente olan göçün artıp kentleşmenin artmasıyla tarımın istihdamdaki payı inerken, sanayinin payı yükselmiştir. Hizmetler sektörünün payı da yükselmiştir. Çünkü kentleşme ve iç göç oldukça artmıştır. 1960'lı yıllarda planlı dönemlerin başladığını görmekteyiz. Ancak, 1960'lı yılların ilk yarısından itibaren artmaya başlayan işsizlik, 1978 yılında %10.1'e kadar yükselmiştir.¹⁰² İşsizliğin artışıyla yıldan yıla artan enflasyon oranı, büyüyen dış ticaret açığı, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin tıkanması ve petrol fiyatlarındaki artış, vadesi gelen borçlar ve siyasal istikrarsızlık etkili olmuştur. 1970'li yıllarda ise, bir yandan dünyadaki petrol fiyatlarının yükselmesiyle oluşan krizi, diğer yandan içte Türk ekonomisinin durgunluğu, dış açık ve borçların hızla

¹⁰¹ Tatoğlu, a.g.e., s.36-39

¹⁰² Sloman, a.g.e., 2004

yükselmesi, dıştan olan göçlerin artması bu dönemlerde ekonominin daralmasına sebep olmuştur.

1980 sonrası dönemde, “ithal ikamesi” yerine “ihracata yönelik politikalara” geçiş başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte, liberal politikalardan çok, karma ekonominin bünyesine daha yatkın olan müdahaleci, kurumsal ve yeniden-dağıtımcı bir eğilimden yana yeni ekonomik politikalara yönelinmiştir.¹⁰³ 24 Ocak Kararları diye adlandırılan 1980 reform paketi, salt bir istikrar programı olmanın ötesinde, ulusal ekonominin mikro ve makro düzeydeki tüm dengelerini etkileyecek bir ticaret, birikim ve fiyatlandırma stratejisini içermektedir. Bu dönemde izlenen stratejinin temel özelliği, bir yandan pazar ekonomisinin fiyat sinyallerine dayalı bir birikim ve kaynak dağılımı mekanizmasının oluşturulması, diğer yandan da dünya pazarlarıyla entegrasyonu arttırmaya yönelik yoğun devlet desteği ile sürdürülen dışa açılma deneyimi niteliği taşımasıdır.¹⁰⁴ Bu dönemde istihdamı 1980 öncesi dönemine göre arttıran politika uygulamaları, mali piyasaların serbestleştirilerek dışa açılması ve yabancı sermayenin yerli sermaye ile aynı teşvik politikasına tabi kılınmasıdır. Bu dönemde, dışa açılma amacı gerçekleştirilmeye çalışılmış ve uygulanan makroekonomi politikaların genel olarak emek-yoğun üretim yapısını özendirme hedeflenmiştir.¹⁰⁵ 1980 sonrası istihdam konusunda uygulanan makroekonomik politikalardan, birikimin üretken yatırımlara dönüştürülememesi nedeniyle beklenen sonucun elde edilemediği söylenebilir.

1980 sonrası dönemde yapılan iktisadi politikalardaki değişimler istihdam artışı lehinde bazı gelişmeler göstermişse de, istihdam yapısında gözle görülür bir gelişim yaratmamıştır. 1990’lardan sonra, ortaya çıkan ekonomik krizler beraberinde işsizlik sigortasını ve iş güvencesini tartışmaya açmış, nihayet 2000’li yıllarda çok daha keskin yaşanan ekonomik krizler işsizlik sorunlarının yoğunluğunu belirgin

¹⁰³ Nusret Ekin, *Türkiye’de İş Piyasasının Yeniden Yapılanması: Özel İstihdam Büroları*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2001-30, Acar Matbaacılık A.S., Eylül, İstanbul 2001, s.149

¹⁰⁴Erinç Yeldan Ve Ahmet Köse, “Makroekonomik Politikalar Açısından Türkiye Emek Piyasasının Çözümlemesi”. (İn Türk İşgücü Piyasası İle İlgili Yükler ve Politikalar, Edt.T. Bulutay), *DİE İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi (TOR 6)*, Yayın No: 2262, Ankara 1998, s.161

¹⁰⁵ DPT, *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. “İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: DPT: 2371-OİK:437, Ankara. 1994

biçimde arttırmıştır. Türkiye’de istihdamın batılı ülkelerden farklı bir yapısı vardır. Daha çok tarım sektörüne dayalı olarak küçük işletme, kadın istihdam eden ve yoğun olarak ücretsiz aile yardımcıları ve mevsimsel dalgalanmalara tabi olan bir istihdam yapısı görülmektedir. Ayrıca kentsel kayıt dışı istihdamdan da bahsedebiliriz. Yüksek kentleşme ile kısa sürede kentlere dolan ve formel sektörlerde yer bulamayan işgücü kayıt dışı sektörlerle kaymaktadır.¹⁰⁶

1980 kararları ve onun akabinde gelişen krizlerle birlikte temelleri zedelenen Türkiye ekonomisinde genç işsizliği ve eğitilmiş işsizliği de o yıllardan beri hala aşılamayan önemli bir sorundur. Özellikle her 10 işsizden birinin yüksek eğitilmiş olması eğitim-istihdam bağlantısının yeterince tesis edilemediğini göstermektedir.¹⁰⁷ 2001 krizinden en çok eğitilmiş kesim etkilenmiştir. Ve o dönemden beri genç ve eğitilmiş işsizliği de kronik bir hal almıştır. Bununla birlikte ülkemizde genç işsizliği son yıllara kadar OECD ortalamasına yakın bir seyir izlemekle birlikte, 2001 yılında bir sapma gösterdiği ve OECD ortalamasını aştığı görülmektedir. 2001 yılında 15-24 yaş grubunda işsizlik OECD ülkelerinde %12.4 iken, ülkemizde %20’ye (%19.9’a) ulaşmıştır.¹⁰⁸ Türkiye’deki bu serbestleşme hareketleri ve takibinde yaşanan krizler iş bulma sürelerini uzatmış ve kişilerin iş bulma ümidini kırmıştır. Günümüzde de bu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Özetleyecek olursak; 1980 kararlarıyla uygulanan liberal politikalar işsizliği çok fazla arttırmış, buna bağlı olarak yoksulluk artmış ve gelir dağılımında da problemler oluşmuştur. 1980 kararlarıyla hedeflenen sanayileşme sayesinde kalkınma modeli başarısız olmuştur. Milli gelir beklenildiği gibi artmamış işsizlikte artışlar meydana gelmiştir. 1990 sonrası ise ekonomideki kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketlerinin yoğunlaştığı bir piyasa yapısı hakim olmuştur. Üretime dönük sabit sermaye yatırımları yerini kısa vadeli, ranta ve spekülasyon nitelik içeren kazançlara dayalı büyüme sürecine bırakmıştır.¹⁰⁹ Bu da 2000 ve 2001’de krizlere

¹⁰⁶ Fatma Cesur, “Türkiye’deki istihdam Stratejilerinin Batı Ülkeleri ile Karşılaştırılması Analizi”, *Finans-Politik Ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı:501, Yıl:42, Aralık 2005, s.36-37

¹⁰⁷ DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, 1950 – 2004, (Çevrimiçi) <http://www.dpt.gov.tr>.

¹⁰⁸ İşveren Dergisi, 5 – 9 Mayıs 2004 Tarihli Türkiye İktisat Kongresi, *İstihdamın Arttırılması ve İşgücü Piyasası Çalışma Grubu Raporu*, s.153-159

¹⁰⁹ Hasan Ejder Temiz, *Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri*, Genel - İş Matbaası, Ankara 2004, s.153-159

yol açmıştır. Sonraki dönemde de her ne kadar büyüme sağlansa da bu büyüme istihdam yaratamamış ve istikrarsız bir büyüme sağlamıştır. Gerek siyasi gerekse de ekonomik belirsizliklerin olması ekonomide yeni yatırımlar ve dolayısıyla da büyümenin olmasını engellemiştir. 1980 sonrası izlenen iktisat politikaları, 1980 öncesi var olan, büyüme ile istihdam artışı arasındaki doğrusal ilişkinin bozulmasına yol açmıştır.¹¹⁰ Hala da günümüzde de istihdam yaratamayan bir büyümeyle karşı karşıyayız.

Türkiye’de işgücü piyasasıyla ilgili kaynaklara genel olarak; Genel Nüfus Sayımı, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hane Halkı İşgücü Anketi (HİA) olarak dört gruptan ulaşılır. Ayrıca bunların dışında Sosyal Sigortalar Kurumu Çalışma Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü, Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve Devlet Personel Dairesi de işgücü verilerini derlemekte ve yayınlamaktadır.

2000 ve 2001 yılında Türkiye’de peş peşe krizler yaşanmış ve negatif büyüme oranları işsizliği artırmıştır. 2002 yılından itibaren ise tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artan küresel rekabet sonucu istihdamsız bir büyüme meydana gelmiş ve işsizlik artmaya devam etmiştir. Kapasite kullanım oranları ve verimlilik artışları, ücret ve ithalat maliyetlerindeki ucuzlama, tüketim artışları ve stok birikimine yönelik üretim artışları, istihdamsız büyümenin kaynakları olmuştur. 2008 yılında başlayan küresel finans kriz ile birlikte Türkiye durağan dönemden çıkıp, küçülme dönemine girmiş ve işsizlik daha da ciddi boyutlara ulaşmıştır.

2001 yılındaki terör saldırıları ve dünya ekonomisinde yaşanan yavaşlamanın ardından, ABD ve Japonya tarafından ekonomiye aktarılan likidite ve ABD'nin yıl içerisinde %6,5 olan faizleri %1,75'e indirmesi ile ekonomi canlanmıştır. Dünya ekonomisinde 2003-2006 arasında gerçekleşen yüksek karlar ile birlikte artan likidite bolluğu, yaşanması olası olan büyük bir finansal krizi ertelemiştir. Likidite bollu-

¹¹⁰ Süleyman Özdemir, Ersöz Halis Yunus ve Sarıoğlu İbrahim, *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*, İTO Yayınları, 2006, s.15

ğundan kaynaklanan fonlar, özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. 2005 yılında artmaya başlayan enerji ve emtia fiyatlarının da yarattığı enflasyonist baskılar nedeniyle dünya ekonomilerindeki daraltıcı para politikaları uygulamalarına devam edilmiştir. 2006 yılının ikinci çeyreğinde yaşanan finansal dalgalanma, finansal piyasalarla sınırlı kalmış; reel ekonomiyi, büyüme ve istihdamı etkilememiştir. Nitekim daraltıcı para politikaları ve 2006'nın ikinci ve üçüncü çeyreğinde gözlenen konut sektöründeki talep azalmasının da etkisiyle ABD Ekonomisinde büyüme hız, düşmüş, fakat Euro alanındaki büyüme, yatırım ve tüketimle bağlantılı olarak devam etmiştir. Japonya'da ise, görece canlanmaya bağlı enflasyonist baskılar hissedilmeye bulanmıştır. 2007 yılında, 2002-2006 yılları arasında sürekli yükselen petrol ve emtia fiyatları, likidite bolluğuna bağlı olarak özellikle yükselen ekonomilere giden sıcak paranın neden olduğu talep genişlemesi ve aşırı değerlenen ülke paraları, hisse senedi, bono, tahvil gibi menkul kıymetlerin ekonomide yarattığı şişkinlik, 1997 krizi ile benzerlikler taşımaktadır. Yaşanan bu gelişmeler 2007 Şubat ve Temmuz aylarında finansal dalgalanmalara neden olmuş ve ABD de ardı ardına büyük şirketlerin açıkladıkları zararlar, petrol ve emtia fiyatlarındaki artışın devam etmesi ve kuraklığa bağlı gıda fiyatlarındaki artışlar, büyüme hızının yavaşlayacağını sinyallerini vermiştir Nitekim 2008 yılında ABD de mortgage piyasasında ortaya çıkan kredi bizi, önce finans piyasalarını sonra da mali piyasaları etkisi altına almış ve fasa sürede tüm dünyaya yayılmıştır.¹¹¹

2008 krizi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük ekonomik yıkım olmasının yanı sıra aynı zamanda modern küreselleşmenin tanık olduğu ilk ciddi küresel düşüştür

2000'li yıllar boyunca başta petrol olmak üzere emtia ve tarım ürünlerinin fiyatlarında büyük bir yükseliş gözlenmiştir. Özellikle Çin ve Hindistan gibi yüksek nüfuslu ülkelerde gözlenen ekonomik büyüme hammadde talebini arttırmış ve fiyat yükselmiştir. 2008 yılında gıda fiyatları en yüksek düzeye ulaşmış, altın ve petrol

¹¹¹ Toroğlu, a.g.e., 39-40

fiyatları da en yüksek fiyat düzeylerine ulaşmış ve ABD doları değeri hemen hemen bütün diğer para birimleri karşısında önemli ölçüde düşmüştür.

2008 yılında ABD taşınmaz mal piyasasında (özellikle konut fiyatlarında) çok büyük bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 2000’li yıllarda kolay elde edilebilen mortgage kredileri nedeniyle ev fiyatları yükselmiştir. Sürekli olarak yükselen konut fiyatları piyasada aşırı iyimser bir hava yaratmış ve bankalarda düşük gelirli ailelere kolay kredi imkanları sağlamıştır. Konut fiyatları düşüşe geçince birden bire kredi piyasası çökmüş ve kredi faizlerini ödeyemeyen ailelerin evlerine el konulmuştur.¹¹²

2008 yılı krizi de ABD’de başlamıştır ve Türkiye’ye etkisi çok olmuştur. Krizle beraber artan belirsizlik kredi kanallarını tıkamış ve reel kesim kaynak sıkıntısına girmiştir. Dünyada yaşanan sert gerileme sanayi üretimini 2. Dünya Savaşı’ndaki gibi daraltmış, işsizlik zirve yapmış ve hane halkı ile reel kesim güven endeksleri rekor dip seviyelere ulaşmıştır.

Her ülkenin finansal krizden etkilenme oranı farklı olsa da toplam ticari daralmadan en çok ihracata dayalı büyüyen ülkeler etkilenmiştir. Onlar arasında da en fazla hasar alanlar, ihracatın toplam gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı yüksek olan, özellikle de yatırım ve dayanaklı mal ihraç eden ülkelerdir. 2008 yılının 4. çeyreğinde, krizin kaynağı olan ABD ekonomisi yüzde 6,4 oranında gerilemiş, Japonya ise yüzde 12,4 oranında küçülmüştür ve aynı durum Almanya ve Fransa’nın dâhil olduğu Avro bölgesi için de geçerlidir.¹¹³

Kriz her ne kadar başlangıçta bir mortgage krizi olarak ortaya çıkmışsa da, takip eden süreçte bir likidite krizine dönüşmüş, başta ABD de olmak üzere dünyanın birçok gelişmiş ekonomisinde bankaların batmasına, yatırımların azalmasına ve piyasalardaki güvensizliğin artmasına sebep olmuş; birçok gelişmiş ve gelişmekte

¹¹² Ahmet Atakişi *Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz*, Literatüre Yayınları, İstanbul 2009, s.84

¹¹³ Yılmaz, Derya ve Gayğusuz Filiz “2008 Krizin Yeni Global Ekonomik Yapı Üzerine Etkileri”, *International Davraz Congress On Social and Economic Issues Shaping The World’s Future: New Global Dialogue Bildirileri*, (Hazırlayanlar: Uysal Kerman, Yakup Altan vd.), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F., Eylül 2009, s.3-5

olan ülkede yaşanan ciddi üretim ve tüketim seviyesinin gerilemesine ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Ayrıca geçici süreli işten çıkarılmalar ve küresel çapta istihdam şoklarının yaşanması sonucu, milyonlarca insan işsiz kalmıştır. 2007 yılında son 25 yılın en düşük düzeyi olan %5,6'ya inmiş bulunan OECD ülkeleri ortalama işsizlik oranı, 2009 Haziranında savaş sonrası dönemin en yüksek düzeyi olan %8,3'i görmüştür. Bu oran, işsiz sayısında 15 milyonluk bir artış anlamına gelmektedir.

Sıcak paranın çekilmesiyle artan dolar talebi, diğer ülkelerin genelinde olduğu gibi Türkiye'de de TL'nin değer kaybetmesine neden olmuştur. Aralık 2007 ABD doları kuru 1,1666TL iken Aralık 2008'de 1.589TL seviyesine ulaşmıştır. 2008 sonu itibariyle özel sektörün yaklaşık 50 milyar dolarlık kısa vadeli borç stoku risk teşkil etmektedir.¹¹⁴

2007 yılında, ekonomide sağlanan güven ve istikrarı artırarak ve finansal disiplini sürdürerek ekonomik büyüme sürecini devam ettirmek, istihdamı artırmak, enflasyonu aşağı çekmek, sürdürülebilir ve sağlam kaynaklarla finanse edilebilir bir cari açık seviyesine ulaşmak temel makro ekonomik amaçlar olarak belirlenmiştir. Yıl içinde ekonomi politikaları bu temel amaçlar çerçevesinde yürütülmüştür.

Sanayi üretiminde ciddi bir düşüş meydana gelmiştir ve bu düşüşten en çok zarar gören Japonya, Güney Kore, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Malezya, Polonya ve Türkiye olmuştur.¹¹⁵ Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin üretimleri neredeyse son on yılın en düşük seviyelerine ulaşmıştır.¹¹⁶ (Yılmaz, 2009:4). Yine Japonya ve Güney Kore başta olmak üzere Avro bölgesi, Brezilya, Güney Afrika, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Meksika ve Türkiye ihracatında önemli kayıplar meydana gelmiştir. Kriz sırasında devalüasyona maruz kalan Polonya, Avustralya, Meksika, Brezilya, Rusya, Endonezya, Türkiye, Macaristan ve

¹¹⁴ Sudi Apak, Aytaç, Ayhan, *Küresel Krizler, Kronolojik Değerlendirme ve Analiz*, İstanbul, 2009, s.233

¹¹⁵ MÜSİAD, *2009 Türkiye Ekonomisi Yine Kriz, Yeni Dersler*, (Ed. İbrahim Öztürk) , MÜSİAD, Haziran, İstanbul 2009, s.29-30

¹¹⁶ Derya, Gaygusuz a.g.e., s.4

İngiltere’de cari açık ve büyüme paralel bir yol izlemiştir. Parası en fazla değer kaybeden ülkeler, yüksek cari açıklara ve düşük büyüme oranlarına sahip olanlardır. Devalüasyon görülen ülkelerde sabit kur rejimi uygulanmaktadır ve emtia ihracatıyla cari fazla veren ekonomilerin emtia fiyatlarının düşmesiyle kırılgan hale gelmelerinin nedeni bu olarak gösterilmektedir.¹¹⁷ Sabit kurdaki ülkelerin daha sert bir yavalaşma yaşamasının sebebi, bu ülkelerdeki merkez bankalarının sermaye çıkışında uyguladıkları politikalarıdır: Kurun sabitlenmesi için döviz satılır ve yerel para piyasadan çekilir. Böylece faizler yükselir ve likidite sıkışıklığı daha üst boyutlara tırmanır. Dalgalı kurda ise yerli paranın değer kaybetmesi ve faizin kontrollü olarak azaltılması ekonomik daralmayı sınırlar. Bir başka ifadeyle dalgalı kur krizde kırılganlığı görece azaltan bir unsur olmuştur.

2008 krizinin yol açtığı bütçe açıklarına bakıldığında ABD, Japonya, İngiltere, Rusya, Hindistan, Malezya ve Mısır başı çekmektedir.¹¹⁸ Küresel krizle birlikte işsizlik her kıtada artmış ve artmaya devam etmektedir. Afrika, ABD, Avro bölgesi ve gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin artmasında temel unsur, düşük tüketimdir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün verilerine göre dünya çapındaki işsizlik oranı 50 milyonu bulmuş ve finans sektöründen yayılarak ekonominin her alanına ulaşmıştır.¹¹⁹ Türkiye’de ise 2006 ve 2007 yıllarında yüzde 10’ların altına düşen işsizlik oranları tekrar yüzde 10’un üzerinde seyretmeye başlamıştır.¹²⁰ Avro bölgesinde 2005 yılından beri düzenli olarak düşen işsizlik oranı, Mart 2008 tarihinden itibaren yükselmeye başlamış ve Mayıs 2009 itibarıyla 3,7 milyon kişiden 15 milyon kişiye çıkmıştır. Aynı dönemde Avrupa Birliği’nde de işsizlik oranı 5,4 milyondan 21,5 milyona çıkmıştır.¹²¹

Küresel Kriz nedeniyle bir takım önlemler alınmıştır; işsizlik ile ilgili krizle birlikte alınan önlemlere bakıldığında daralan talep nedeniyle üretimde düşüş

¹¹⁷ Müsiad, a.g.e., s.39-41

¹¹⁸ Müsiad, a.g.e., s.39-41

¹¹⁹ http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/banking_and_finance/article5607656.ece, (25.05.2011)

¹²⁰ Altar, Doğan, *Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, Maliye Finans Yazıları, c.y., No.81, Ekim 2008, s.78-81

¹²¹ Eurostat: “Impact of economic crisis on unemployment”, (çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Impact_of_the_economic_crisis_on_unemployment (12.05.2011)

yaşanması işsizliği tetiklemiştir. İşsizliğin önüne geçilebilmesi için bir dizi önlemler alınmıştır. Öncelikli olarak işsizlik ödeneği %11 oranında arttırılmıştır.¹²² Toplum Yarına Yapılan İşler Çalışma Programına (TYÇP) aktarılan kaynağın arttırılması planlanmıştır. Bu program kapsamında 120 bin kişiye istihdam olanağı sağlanması amaçlanmaktadır.¹²³ “Mesleki eğitim faaliyetleri gerçekleştiren İŞKUR’un bu alanda faaliyetlerini genişletmesi kararlaştırılmıştır. Bu faaliyetler çerçevesinde işgücünün mesleki becerileri geliştirilirken program kapsamında 200 bin işsize eğitim verilmesi amaçlanmaktadır. Bireysel yatırımcılara girişimcilik eğitimi verilmesi ve işletme kurma aşamasında danışmanlık hizmeti sağlanması kararlaştırılmıştır. KOSGEB ve İŞKUR tarafından ortak yürütülmesi kararlaştırılan bu çalışmada eğitimler aşamasında kriterleri sağlayan projelere 4.000 TL tutarında hibe verilecektir.”

İş başı eğitimleri çerçevesinde stajların desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar çerçevesince iş tecrübesi olmayan gençlerin tecrübe edinmeleri sağlanacak ve stajyerlere 6 aya kadar İŞKUR tarafından günlük 15 TL tutarında ödeme yapılacaktır ve stajyer olarak istihdam edilmesi planlanan kişi sayısı 100 bindir.¹²⁴ Daralan üretim nedeniyle işçi çıkarma kararı alan birçok işletmenin de önüne geçebilmek için ilave istihdam için prim desteği sağlanması kararlaştırılmıştır. Burada baz alınacak dönem Nisan 2009’dur. Süre yılsonuna kadar belirlenmiş olmakla birlikte Bakanlar Kurulu başvuru süresini 6 ay uzatmada yetkili kılınmıştır. Bu konuda atılan en önemli adımlardan biri de asgari ücret üzerinden işveren priminin 6 ay boyunca devlet tarafından karşılanması kararının alınmasıdır.¹²⁵ Bakanlar Kurulu yine başvuru süresini 6 ay uzatmada yetkili kılınmıştır.

Mortgage krizi uluslar arası piyasada çeşitli ticari ve finansal bağlara sahip olan Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Yurtdışı ve yurtiçi piyasalarda talebe bağlı

¹²² <http://www.istecalisanmar.com/2010/07/kriz-donemi-istihdam> (14.05.2011)

¹²³ <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=3114> (13.05.2011)

¹²⁴ Ersöz, Halis Yunus, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı), “Kriz Döneminde İstihdam”, (çevrimiçi) <http://www.istecalisanmar.com/2010/07/kriz-donemi-istihdam/>, Temmuz 2010

¹²⁵ http://www.tekstilisveren.org/ttsis//index.php?option=com_content&task=view&id=431&Itemid=1 (12.04.2011)

olarak yaşanan gerileme Türkiye’de de üretim, ihracat ve işsizlik göstergelerini olumsuz olarak etkilenmiştir.¹²⁶

Tablo 2.1. İşgücü durumu 2007-2008

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)	69 053	69 819	43 666	44 579	25 386	25 241
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	49 373	50 142	31 568	32 338	17 805	17 804
İşgücü (000)	24 135	24 761	14 583	15 082	9 552	9 679
İstihdam (000)	21 882	22 213	12 868	13 222	9 013	8 991
İşsiz (000)	2 253	2 548	1 714	1 860	539	688
İşgücüne katılma oranı (%)	48.9	49.4	46.2	46.6	53.6	54.4
İstihdam oranı (%)	44.3	44.3	40.8	40.9	50.6	50.5
İşsizlik oranı (%)	9.3	10.3	11.8	12.3	5.6	7.1
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	12.0	13.3	12.1	12.9	11.6	14.7
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı⁽¹⁾ (%)</i>	19.0	20.1	22.5	23.1	12.9	15.3
Eksik istihdam oranı (%)	2.9	3.2	2.5	2.7	3.5	4.1
<i>Genç nüfusta eksik istihdam oranı⁽¹⁾ (%)</i>	3.0	3.6	2.5	2.7	3.8	5.1
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	25 238	25 380	16 985	17 256	8 253	8 125

Kaynak: www.tuik.gov.tr TÜİK , 2008 – 2009 Kır - Kent Ayrımı

Bu dönemdeki işsizlerin¹²⁷;

- % 70.6'sı erkek nüfustur.
- % 55.3'ü lise altı eğitimlidir.
- % 27.8'i bir yıl ve daha uzun süredir iş aramaktadır.
- İşsizler sıklıkla (% 30) "eş-dost" vasıtasıyla iş aramaktadır.
- % 83.6'sı (2 milyon 129 bin kişi) daha önce bir işte çalışmıştır.

¹²⁶ Sudi Apak ve Ayhan Aytaç, *Küresel Krizler, Kronolojik Değerlendirme ve Analiz*, İstanbul, 2009.

¹²⁷ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2077> (12.04.2010)

- Daha önce bir işte çalışmış olan işsizlerin % 48.1'i "hizmetler", % 24.1'i "sanayi", % 18.9'u "inşaat", % 8.9'u ise "tarım" sektöründe çalışmıştır.

İstihdamın yapısı

Bu dönemde istihdam edilenlerin;

- % 72.9'u erkek nüfustur.
- % 60.7'si lise altı eğitilidir.
- % 58.4'ü ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, % 26.8'i kendi hesabına ve işveren, % 14.8'i ücretsiz aile işçisidir.
- % 60.6'sı "1-9 kişi arası" çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır.
- % 3'ünün ek bir işi vardır.
- % 3.8'i mevcut işini değiştirmek veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır.
- Ücretli olarak çalışanların % 86.7'si sürekli bir işte çalışmaktadır.

Tablo 2.2. İşgücü durumu 2009-2010 (Ocak)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Kurumsal olmayan nüfus (000)	70 166	70 975	48 564	48 996	21 602	21 979
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	51 323	52 150	36 025	36 415	15 298	15 735
İşgücü (000)	23 523	24 753	16 120	16 769	7 403	7 984
İstihdam (000)	19 873	21 162	13 341	13 996	6 532	7 166
İşsiz (000)	3 650	3 591	2 779	2 773	872	819
İşgücüne katılma oranı (%)	45,8	47,5	44,7	46,0	48,4	50,7
İstihdam oranı (%)	38,7	40,6	37,0	38,4	42,7	45,5
İşsizlik oranı (%)	15,5	14,5	17,2	16,5	11,8	10,3
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	18,5	17,6	17,6	16,9	22,9	21,2
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı^{1/2} (%)</i>	27,9	25,9	28,9	27,5	25,4	22,2
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	27 799	27 397	19 905	19 647	7 894	7 751

Kaynak: www.tuik.gov.tr TÜİK, Hane halkı İşgücü Araştırması 2010 ocak dönemi sonuçları

(*) 15-24 yaş grubundaki nüfusu

2010 yılı Ocak döneminde, Türkiye'de kurumsal olmayan nüfus yukarıdaki Tablo'da görüldüğü gibi bir önceki yılın aynı dönemine göre 809 bin kişilik bir artış ile 70 milyon 975 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 827 bin kişi artarak 52 milyon 150 bin kişiye ulaşmıştır.¹²⁸(Tüik, 2010) Yani buradan da anlaşılıyor ki hem toplam nüfusta hem de çalışma çağındaki faal nüfusta artışlar meydana gelmiştir.

Tablo 2.3.Mevsim Etkilerinden Arındırılmamış Temel İşgücü Göstergeleri (Şubat)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Kurumsal olmayan nüfus (000)	71 043	71 920	49 028	49 295	22 015	22 625
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	52 223	53 152	36 459	36 738	15 764	16 414
İşgücü (000)	24 831	25 766	16 853	17 198	7 978	8 567
İstihdam (000)	21 267	22 802	14 107	14 905	7 160	7 897
İşsiz (000)	3 564	2 964	2 746	2 294	818	670
İşgücüne katılma oranı (%)	47,5	48,5	46,2	46,8	50,6	52,2
İstihdam oranı (%)	40,7	42,9	38,7	40,6	45,4	48,1
İşsizlik oranı (%)	14,4	11,5	16,3	13,3	10,3	7,8
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	17,5	14,2	16,7	13,6	21,3	16,8
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı⁽¹⁾ (%)</i>	25,5	20,6	26,9	22,5	22,3	16,5
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	27 392	27 386	19 606	19 540	7 786	7 846

Kaynak: www.tuik.gov.tr TÜİK,

(1) 15-24 yaş grubundaki nüfus

Not: Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir

İstihdamın yapısı¹²⁹

% 71,8'i erkek nüfustur. % 59'u lise altı eğitimlidir. % 61,4'ü ücretli, maaşlı veya yevmiyeli, % 25,7'si kendi hesabına veya işveren, % 12,8'i ise ücretsiz aile işçisidir. % 58,4'ü 10 kişiden az çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır. % 2,8'inin ek bir işi

¹²⁸ TÜİK , *haber bülteni mevsim etkilerinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri*, ocak 2005 - ocak 2010

¹²⁹ Tüik, a.g.e., 2010

vardır. % 3'ü mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır. Ücretli olarak çalışanların % 90,4'ü sürekli bir işte çalışmaktadır

Kamu istihdamı

Maliye Bakanlığı tarafından derlenen verilere göre 2011 yılı I. döneminde toplam kamu istihdamı 3 milyon 37 bin kişidir.

Yaptığı işten dolayı sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar

Yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı, önceki yılın aynı dönemine göre 0,7 puanlık azalışla % 41 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektöründe sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı % 85,6'dan % 83,3'e, tarım dışı sektörlerde % 28,1'den % 27,3'e düşmüştür.

Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 600 bin kişi azalarak 2 milyon 964 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı ise 2,9 puanlık azalış ile % 11,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 3 puanlık azalışla % 13,3, kırsal yerlerde ise 2,5 puanlık azalışla % 7,8 olmuştur.

Bu dönemde; İşsizler sıklıkla (% 30,9) "eş-dost" vasıtasıyla iş aramaktadır. İşsizlerin % 89,9'u (2 milyon 666 bin kişi) daha önce bir işte çalışmıştır. Daha önce bir işte çalışmış olan işsizlerin % 45,6'sı "hizmetler", % 21,5'i "sanayi", % 20,6'sı "inşaat", % 8,7'si "tarım" sektöründe çalışmış, % 3,6'sı ise 8 yıldan önce işinden ayrılmıştır. İşsizlerin; % 33,5'ini çalıştığı iş geçici olup işi sona erenler, % 15'ini işten çıkarılanlar, % 15,2'sini kendi isteğiyle işten ayrılanlar, % 7,4'ünü işyerini kapatan/iflas edenler, % 8,9'unu ev işleriyle meşgul olanlar, % 9,5'ini öğrenimine devam eden veya yeni mezun olanlar, % 10,5'ini ise diğer nedenler oluşturmaktadır.

Tablo 2.4.Sivil İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı

Sivil İstihdamın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı (Bin Kişi, 15 + Yaş, Yüzde)							
	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2009
						Temmuz	Temmuz
Toplam	19.632	20.067	20.423	20.738	21.194	22.163	22.213
Tarım	5.713	5.15	4.907	4.867	5.01	5.607	5.971
Sanayi	3.919	4.178	4.269	4.31	4.441	4.517	4.136
İnşaat	966	1.107	1.196	1.231	1.241	1.395	1.404
Hizmetler	9.034	9.628	10.051	10.327	10.495	10.644	10.704
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tarım	29,1	25,7	24,0	23,5	23,7	25,3	26,9
Sanayi	20,0	20,8	20,9	20,8	21,0	20,4	18,6
İnşaat	4,9	5,5	5,9	5,9	5,9	6,3	6,3
Hizmetler	46,0	48,0	49,2	49,8	49,5	48,0	48,2

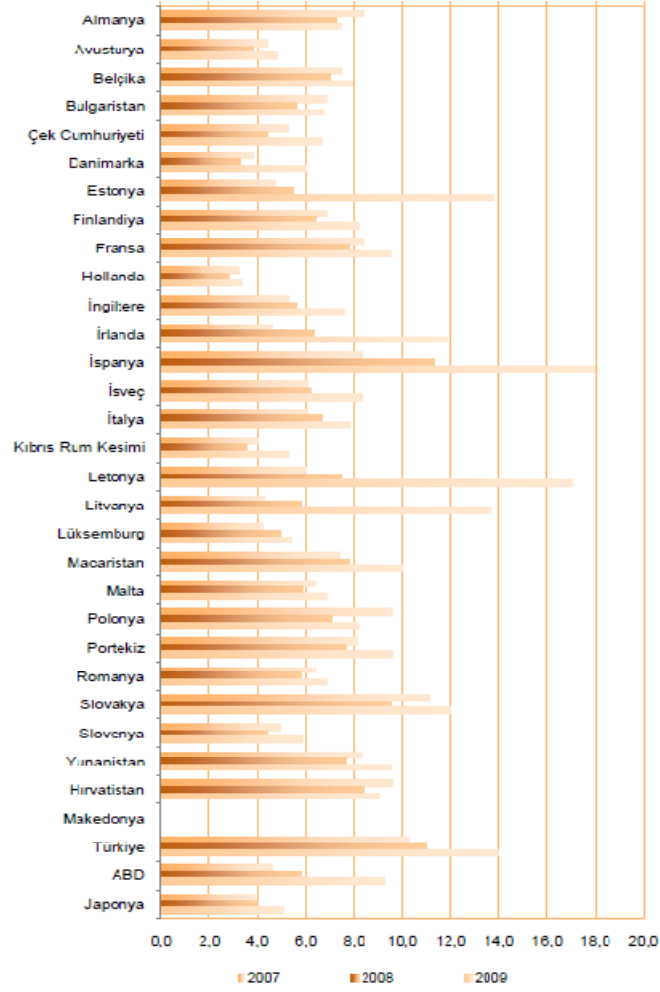
Kaynak; www.tisk.org.tr TİSK İşgücü Piyasası Bülteni , Ocak 2010 , Sayı:6 , Ekim 2009 TÜİK HİA Verilerinin Değerlendirilmesi

İstihdamın sektörel dağılımı kentsel ve kırsal alanlar açısından incelendiğinde; kentsel alanlarda Türkiye geneline paralel olarak tarım ve sanayi sektörlerinde azalma buna karşılık hizmetler sektörünün payında artış gözükmektedir. Ayrıca istihdam durumu erkeklerde daha fazla olmasına rağmen hizmet sektöründe istihdam edilenlere bakıldığında kadınların erkeklerden daha çok arttığı görülmektedir.

Hizmetler sektöründeki artışın sebebi kırsal alanlardan şehirlere yapılan göçtür. Bu durumda şehirlere yeni gelen kısım kayıt dışı da olsa kendine hizmet sektöründe yer bulabilmektedir. Genel olarak sektörler bakıldığında da kamu sektöründe bir gerileme özel sektörde artışlar göze çarpmaktadır.

Buna sebep olarak sektörler arası ücret farkları, özelleştirmelerin artması gibi nedenler sayılabilir. Kamu istihdamına bakıldığında da kamu istihdamının çoğunu memurlar oluşturmaktadır. Kamu istihdamının genel istihdamdaki oranı genelde aynı düzeylerde dir. Kamu kesimi işsizliği azaltma da sınırlı bir role sahiptir.

Kısacası istihdamın azalması daha çok sanayi sektöründe, istihdamın artması da tarım, finans ve devlet hizmetleri faaliyetlerinde olmuştur.

Kaynak:İstanbul Sanayi Odası, iso.org.tr

Şekil 2.1. Bazı Ülkeler ile Türkiye'nin İşsizlik Oranlarının Kıyaslanması

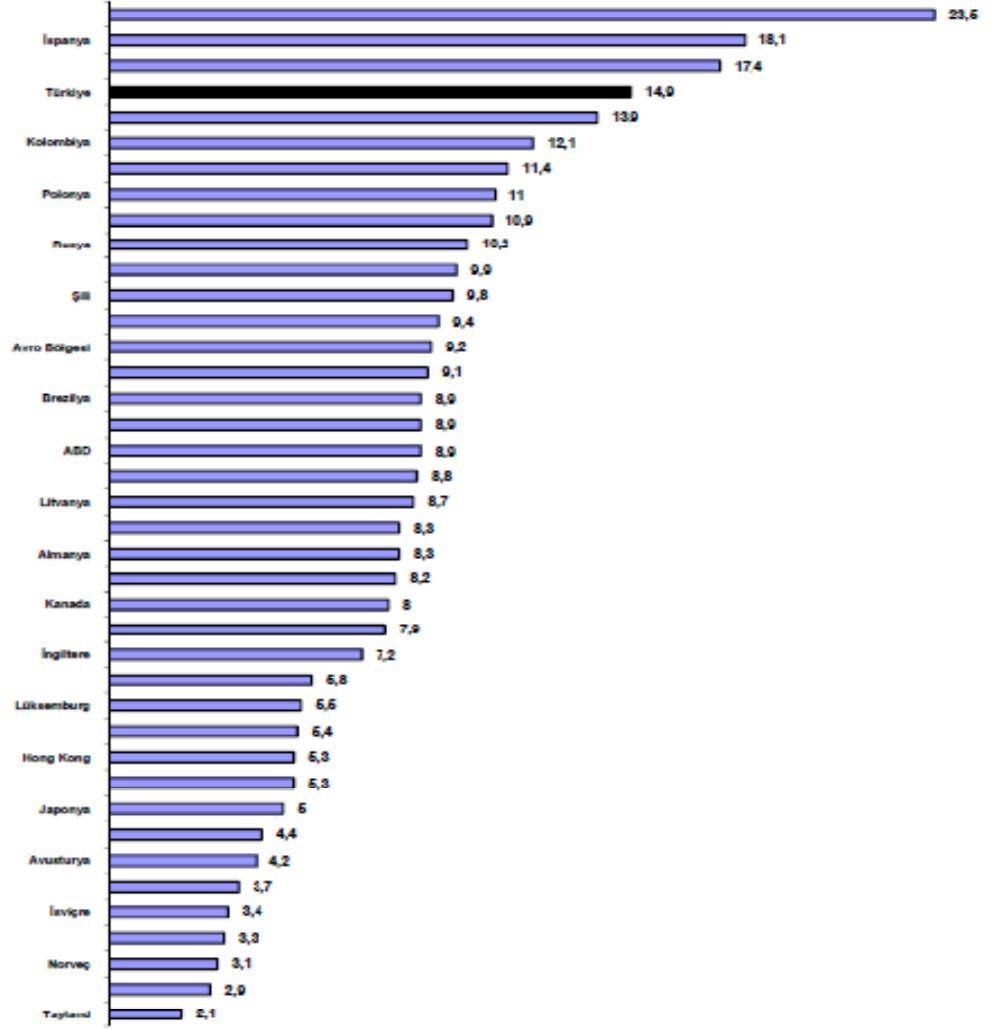
Tablo 2.5. Bazı Ülkeler İle Türkiye'nin İşsizlik Oranlarını Kıyaslanması

	2007	2008	2009
Almanya	8,4	7,3	7,5
Avusturya	4,4	3,8	4,8
Belgika	7,5	7,0	7,9
Bulgaristan	6,9	5,6	6,8
Çek Cumhuriyeti	5,3	4,4	6,7
Danimarka	3,8	3,3	6,0
Estonya	4,7	5,5	13,8
Finlandiya	6,9	6,4	8,2
Fransa	8,4	7,8	9,5
Hollanda	3,2	2,8	3,4
İngiltere	5,3	5,6	7,6
İrlanda	4,6	6,3	11,9
İspanya	8,3	11,3	18,0
İsveç	6,1	6,2	8,3
İtalya	6,1	6,7	7,8
Kıbrıs Rum Kesimi	4,0	3,6	5,3
Letonya	6,0	7,5	17,1
Litvanya	4,3	5,8	13,7
Luksemburg	4,2	4,9	5,4
Macaristan	7,4	7,8	10,0
Malta	6,4	5,9	6,9
Polonya	9,6	7,1	8,2
Portekiz	8,1	7,7	9,6
Romanya	6,4	5,8	6,9
Slovakya	11,1	9,5	12,0
Slovenya	4,9	4,4	5,9
Yunanistan	8,3	7,7	9,5
Euro Bölgesi	7,5	7,5	9,4

AB-27	7,1	7,0	8,9
Hirvatisan	9,6	8,4	9,1
Türkiye	10,3	11,0	14,0
ABD	4,6	5,8	9,3
Japonya	3,9	4,0	5,1

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, iso.org.tr

Son yıllarda ekonomide elde edilen olumlu kazanımlara rağmen, işsizlik sorununda kalıcı bir başarı elde edilememiştir. AB-27'de ortalama işsizlik oranı 2006'da %8,2, 2007'de %7,1 iken, 2008'de %7,0 ve 2009'da da %8,9'dur. Türkiye'de bu oranlar 2006'da %9,9, 2007'de %10,3, 2008'de %11'dir. 2009'da ise oran kriz nedeniyle %14'e kadar yükselmiştir. Görüldüğü gibi Türkiye'de ortalama işsizlik oranı, AB-27 ortalamasına göre daha yüksektir. 2009 yılında işsizlik oranı açısından AB ülkeleri arasında %18 ile İspanya başı çekerken, bu ülkeyi %17,1 ile Letonya, %13,8 ile Estonya, %13,7 ile Litvanya ve %12 ile de Slovakya takip etmektedir. 2009'da en düşük işsizlik oranlarına sahip ülkeler ise %3,4 ile Hollanda, %4,8 ile Avusturya ve %5,3 ile Kıbrıs Rum Kesimi'dir.

Kaynak: www.tuik.gov.tr, The Economist çeşitli sayıları, Türkiye İçin TÜİK 15 Temmuz 2009, nisan 2009 Haber Bülteni

Şekil 2.2. İşsizlik Oranları

AB üye ülkelerinden genelde en yüksek büyüme oranına sahip olan ülke İrlanda'dır. Ancak; 2009 raporlarına göre en düşük işsizlik oranı %3,4'le Hollanda ve %4,8'le Avusturya'da iken; en yüksek işsizlik oranlarına sahip olan ülke ise %18 ile İspanya'dır. Bu ülkelerin genel tarihlerini incelememiz gerekirse;¹³⁰

Avusturya'da işsizlik oranı; artan göç, işgücü piyasasına daha fazla kadın çalışanın dahil olması (son yüzyılda kadın işgücü oranı %3 artmıştır) ve 2003 yılında düzenlenen emeldi maaş, sistemi reformu ile emeklilik yaşının düşmeye başlaması nedenleriyle 1980'li yılların başından beri artan bir seyir izlemektedir. Fakat Avusturya'nın tarihinin en yüksek işsizlik oranının gerçekleştiği 2005 yılında bile %5,1 olarak gerçekleşmiş olan işsizlik oranı, AB ülkelerinkinden düşüktür. Bu olumlu durum, 2008 krizinin yansımaları ile birlikte birçok işletmenin yüksek oranlı işçi çıkarmasına paralel olarak bozulmuş ve 2008 yılı Haziran ayından itibaren işsizlik artmaya başlamıştır. Bu tarihler arasında binlerce dükkân ve küçük işletme, satışlarının düşmesi üzerine kriz koşullarına dayanamayıp kepenk indirmiştir. 2008 Ağustos ayında %3,8 olarak açıklanan işsizlik oranı, 2009 yılı Ağustos ayında %5,2'ye yükselmiştir, 2010 Ocak itibarıyla ise, %5,3'tür. Avusturya'nın GSMH'dan Aktif İşgücü Piyasası Programları harcamalarına ayırdıkları pay 1990'lı yılların başlarında %0,3 civarında iken, özellikle AB'ne üye olduğu 1995 yılından sonra giderek artan bir seyir izlediği ve 2007 yılında yaklaşık %0,7 olduğu söylenebilir.¹³¹

1983'de ılımlı ücret politikası ve kamu harcamalarında kısıtlama konularında, işçi sendikaları, çalışanlar ve hükümetin ortaklaşa vardığı görüş birliği, Hollanda Ekonomisi'ni güçlendirmiştir. İktisadi politikada yapılan değişiklikler Hollanda tarzı adıyla başarıya ulaşmıştır. Hollanda tarzı modeliyle kamu harcamalarındaki kısıtlamalar ve ılımlı ücret politikaları, endüstriyel rekabetin iyileşmesini ve Hollanda'nın OECD ülkeleri içinde en düşük işsizlik oranına sahip ülkelerden biri olmasını sağlamıştır. 1990'ların sonunda bütçe açığının GSYİH'ya oranı %3'ün altında gerçekleşmiş ve böylelikle Hollanda, Uluslararası Para Birliğine üye olmuştur. 1993 yılında %1,5 civarında olan büyüme oranları çabuk telafi edilmiş

¹³⁰ Tatoğlu, a.g.e. s.43-46

ve yeniden yükselmeye başlamıştır; 1999'da ise Hollanda'da bütçe fazla vermiştir. Hızlı büyüme ve düşük işsizlik oranlarına alışan Hollanda Ekonomisi, 2000'li yıllarla birlikte Hollanda için büyük önem taşıyan küresel ticaretin durgunlaşmasıyla sıkıntıya girmiş ve 2003 yılı içinde zayıf bir performans göstermiştir. Tüm ülkede üretim düşmüş, tüm sektörler özellikle inşaat başta olmak üzere sanayi ve ticaretin hemen hemen tamamı küçülme süreci içerisine girmiştir. Özel tüketim harcamalarının düştüğü, ihracat ve yatırımların azaldığı dönemde, sadece kimya sektörü, Telekom firmaları, mali kuruluşlar, devlet sektörü, eğitim ve sağlık hizmetleri büyüyen sektörler olmuş ve bu sektörlerde üretim ve iş artışı sağlamışlardır. 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla %2 ve % 4 büyümüştür. Özellikle 2008 yılı kasımından itibaren artmaya başlayan ve 2008 yılında %3,3 olan işsizlik oranı, 2009 yılında daha da artmıştır ve 2010 Ocak ayı itibariyle %4,2 olmuştur.

Son zamanlarda Avrupa'nın istihdam yaratma açısından çok iyi performans gösteren ülkesi olan Hollanda, fazla ücret farklılığı yaratmadan ve sosyal refah devletinden taviz vermeden bu sonuca ulaşmıştır. Hollanda hükümeti, 1980'li yıllarda işçi sendikalarının zam taleplerini sınırlamıştır. Sendikaların bu fedakârlığı karşılığı, firmalar daha çok iş yaratırken, hükümet de sosyal sigorta katkı paylarını azaltmıştır. Hükümetin yaptığı bir iş de işsizlik sigortası ödemelerini sınırlamak ve part-time çalışma üzerindeki kısıtlamaları kaldırmak olmuştur. Hollanda'da 1990'dan sonra çalışılan toplam saatlerin ABD'den daha hızlı artmış olması, elde edilen sonucun iş paylaştırmadan çok iş yaratma olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, AB ortalamasına göre Hollanda'nın AİPP/GSMH oranı daha yüksektir. Hollanda'nın 1993 yılına kadar GSMH'dan Aktif İşgücü Piyasası Programları harcamalarına ayırdığı paylar sürekli artmıştır. İşsizliğin artmaya başladığı dönem olan 2003 yılında bu pay en yüksek düzeye (%1,5) ulaşmıştır. Hükümet bu yıldan sonra, işsizlik oranını aşağıya çekmeyi başardığı bu harcama kalemini daha fazla arttırmamış, %1 civarında tutmuştur.¹³²

¹³² Tatoğlu, a.g.e. s.38

İspanya Ekonomisinin geleneksel olarak en zayıf tarafı işsizlik olmuştur. İşsizlik oranı çoğu dönemde %10'un üzerinde gerçekleşmiş; 1984-1987 ve 1993-1998 yılları arasında ise, %20'nin üzerine çıkmıştır. 1975 yılından sonra işsizlik oranı artan ülkede, 1995 yılından sonra işgücü piyasasında uygulanan esnek işgücü programlarının etkisiyle olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1994-2007 yılları arasında 8,8 milyon ek istihdam yaratılmış ve işsizlik oranı düşme eğilimi içine girmiştir. İşsizlik oranı 1994 yılındaki %24,2 düzeyinden, 2007 yılı sonunda %8,6'ya kadar gerilemiştir. Fakat ekonomik gelişmelere bağlı olarak 2007 Mayısından itibaren işsizlik oranları tekrar artmaya başlamıştır. Ekim 2007'den Ekim 2008'e kadar olan dönemde İspanya'nın işsizlik oranı oldukça yükselmiş ve %25'leri geçmiştir, sonuç olarak ülke Avrupa'nın en büyük işsizlik krizine girmiştir. Bundan endişe eden hükümet, 1,2 milyon yeni iş yaratmış ve işsizlik oranı 2009 yılı Mart sonunda %17,4'e gerilemiştir. Bu döneme kadar son 1 yılda işsiz kalan kişi sayısı ise 2 milyonu bulmuştur; aynı zaman diliminde toplam işsiz sayısı ise 4 milyondur. 2009 yılı ortalama işsizlik oranı %18-19 civarındadır. İspanya'nın GSMH'sından Aktif İşgücü Piyasası Programları harcamalarına ayırdığı pay, işsizlik oranının çok yüksek seviyelere ulaştığı 1984'den ve özellikle AB'ne üye olduğu tarih olan 1986'dan sonra artmaya başlamıştır. 1989-1990, 2000-2001 ve 2006-2007 yılları, bu payın %0,80'in üzerinde olduğu dönemlerdir. Ülkenin GSMH'dan AİPP'ye ayırdığı pay hiçbir dönem %1'i geçmemesine rağmen, önemli sayılabilecek bir düzeydedir. Ancak İspanyada büyüme oranları arttıkça işsizlik de artmıştır. Bu durum oldukça çelişkilidir.¹³³

¹³³ Tatoğlu, a.g.e. s.39

EK1

“Kurum dışı sivil nüfus (noninstitutional civil population) : Çocuk yuvası, huzurevi, hapishane, kışla yada orduevinde kalanlar ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfus.

Yetişkin nüfus: 15 yaşın üstündeki nüfus.

Kurum dışı yetişkin sivil nüfus : Kurum dışı nüfusun 15 yaş üstündeki bölümü

Katılım oranı : İşgücü (çalışan + iş arayan) / Kurum dışı yetişkin sivil nüfus :

$\dot{I}G / YN$ işsizlik Oranı : İşsiz sayısı / İşgücü : $\dot{I}şz / \dot{I}G$

Çalışma oranı: Çalışan sayısı / İşgücü : $\dot{C} / \dot{I}G$

İşsizlik türleri:

Gönülsüz işsizlik: Cari ücret düzeyinde çalışmayı kabul eden, ama işgücü talebindeki yetersizlik nedeniyle iş bulamayanların yarattığı işsizlik.

Gönüllü işsizlik: Cari ücret düzeyinde çalışmayı kabul etmeyen (daha yüksek ücret talep eden) ve bu nedenle işsiz kalanların yarattığı işsizlik.

Friksiyonel işsizlik: Friksiyonel işsizliğin nedeni, daha uygun işi bulmak için iş değiştirenlerin yada iş gücüne yeni katılanların, aradıkları ücret düzeyinde ve nitelikte boş iş bulunmasına karşın, söz konusu boş işler hakkında bilgi edinmeleri zaman aldığından iş arama süresinde işsiz kalmalarıdır. Friksiyonel işsizlik,

1. emek arzının emek talebine eşit olduğu denge ücret düzeyinde (gönülsüz işsizliğin olmadığı durumda)
2. iş arayan her nitelikteki işsiz sayısının, aynı nitelikteki boş iş sayısına eşit olduğu durumda dahi mevcuttur.

Yapısal işsizlik: Yapısal işsizlik, emek talebi yapısının emek arzı yapısına uymamasından doğan işsizliktir. Yani talep edilen iş gücünde aranan niteliklerin arz edilen iş gücünün niteliklerine uymamasından kaynaklanan işsizliktir. Bu

durumda kimi iş kollarında arz eksikliği varken, öteki iş kollarında arz fazlası bulunur. Örneğin bilgisayar mühendisliği iş kolunda arz eksikliği (talep fazlası) varken, inşaat mühendisliğinde arz fazlası (talep eksikliği) bulunması gibi.

Konjonktürel (cyclical:çevrimsel) işsizlik: İş çevrimlerinin (business cycles) gerileme (recession) aşamasında toplam harcamalar ve üretimdeki düşme nedeniyle ortaya çıkan işsizliktir. Bu tür işsizlik düzeyi ekonomik krizlerde en üst düzeye çıkar.

Neo-Klasik Denge koşulunda işsizlik : Neo-Klasik Denge koşulunda, yani emek arzının emek talebine eşit olduğu denge düzeyinde, friksiyonel ve yapısal işsizlik vardır. Buna karşılık gönülsüz işsizlik bulunmaz. Friedman 'a göre, arz talep dengesinin olduğu denge durumundaki friksiyonel ve yapısal işsizlik toplamı, doğal işsizliktir. ¹³⁴

¹³⁴ Kıvanç Ertop, *Makro İktisat*, Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Eğitim Vakfı, İstanbul 2006, s.185

2. İKTİSAT TEORİSİNDE TAM İSTİHDAM

Teorik iktisat, üretim hadisesinin emek piyasasındaki tezahürünü yani istihdam konusunu incelerken geçmişten günümüze değişik modellemelerle konunun çeşitli boyutlarda analizini ortaya koymuştur. Çalışmanın bu bölümünde Klasik iktisattan başlayarak üretim araçlarının tam kullanımı vurgusu ve bu vurgunun egemen iktisatta halen korunma geleneğinin nasıl sürdürüldüğü ortaya konulacaktır.

2.1. Klasik-Neoklasik Teori

Klasik olarak nitelendirdiğimiz iktisatçılar -A. Smith D. Ricardo, J. S. Mili- bir milli ekonomide genel olarak irade dışında işsiz bulunabileceğini ve aşırı üretim krizinin doğabileceğini kabul etmemişlerdir. Onlara göre ekonomi, her zaman tam istihdam halindedir ve piyasada cari ücret seviyesinde iş isteyip de bulamayan, işçi kitlesinin bulunması söz konusu olmamaktadır. Çalışma arzu ve iradesine sahip olan, piyasadaki ücret seviyesinde çalışmayı kabul eden kişilerin işsiz kalması diye bir durumun ortaya çıkması mümkün değildir. Böylece Klâsik İktisatçılar, genel bir işsizlik sorununun doğabileceğini kabul etmemişlerdir.¹³⁵

Klasik ekonomik düşüncenin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith'dir. 1776'da yayımlanan "Milletlerin Zenginliği" adlı eseri de bu düşüncenin bir başlangıcı olmuştur. Adam Smith'in düşüncesi ile fizyokratlar arasında paralellik bulunmaktadır.¹³⁶

Smith fizyokratlar gibi ilahi bir güçten bahsetmemişlerdir. Ancak ekonomide gizli bir elin var olduğuna inanmışlardır.¹³⁷

¹³⁵ Halil Dirimtekin, *Genel İktisat*, Eskişehir:Eskişehir İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1976, s.201

¹³⁶ Ömer Demir, *Kurumcu İktisat*, Vadi Yayınları, Ankara, 1986, s.8

¹³⁷ Naci Önsal, *İstihdam Kamu İş Yayınları*, Ankara,1993, s.47

Klasik iktisadi düşünce, "Laissez-faire, Laissez-passer (bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler)" biçiminde formülize edilen liberal görüşlerin temelini dayanmaktadır. Klasik iktisadi düşüncede, devletin ekonomiye müdahalesi gelip geçici ya da istisnai bir kamusal araç olarak kabul edilmiştir. Buna göre, doğanın kendi içinde saklı olan tabii dengesine benzer bir denge de ekonomik hayatın içinde saklıdır.

Bu denge sayesinde milyonlarca, hatta milyarlarca karar biriminin birbirinden habersiz biçimde, kendi çıkarını gözeterek yürüttüğü ekonomik faaliyetler, ekonomik hayatın sürekli istikrar içinde kalmasını sağlamaktadır. Klasik iktisatçılar bu istikran "ekonominin sürekli tam istihdamda olması" ve "ekonomide tam rekabet koşullarının geçerliliği" kabulleri ile sonuçlandırmışlardır. Dolayısıyla, klasik iktisadi düşünceye göre, devletin ekonomik hayata müdahalesi bu tabii dengeyi bozucu etki yaratır. Bu nedenle, adaletin ve eşitliğin her alanda sağlanabilmesi için, devlet ekonomik hayata müdahaleden kaçınmalıdır.

Klasik iktisatçılar, ekonomideki dengesizliklerin giderilmesinde sadece para politikasının etkin olduğunu ve para politikası ile, dolaylı yoldan ekonomik hayata müdahale edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu bakımdan, klasik iktisadi ekol, devlet müdahalesinin doğrudan ve daha katı biçimde uygulanması anlamına gelen maliye politikasının, beklenmeyen arıza dengesizlik durumlarının giderilmesinde etkili olamayacağına inanmışlardır. Klasik iktisadi ekolün temsilcilerinden en önemlileri Adam SMITH, Thomas Robert MALTHUS, David RICARDO ve John Stuart MILL' dir.¹³⁸

Klasik teoriye göre bakımından yüksek tasarruflar yüksek yatırımlara öncülük ederler ve yüksek yatırımlar da yüksek büyüme rakamlarının elde dilmesini sağlar. Klasik teoride göre; yatırım-tasarruf eşitliğinden hareketle, tasarruflar azalırsa yatırımları oldukça azalırken büyüme hızı azaldığı görülmektedir veya tasarrufların yatırımların artması büyüme hızını da arttırmaktadır. Nüfus artışı ile gelir arasında

¹³⁸ Oğuzhan, Ardiç, *Makro İktisat*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s.26

doğrusal bir ilişki bulunmakta, kişisel gelirin azalması ile nüfus artış hızı yavaşlayacaktır. Bir başka ifade ile klasik teoride işgücü piyasasında ücretlerin esnek olma özelliğinden dolayı büyüme hızı ile işsizlik arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır.¹³⁹

Buna rağmen bazı hallerde aşırı üretim olur ve ekonomide alıcı bulamayan mal ve hizmetler olursa bu mal ve hizmetleri üreten faktörler atıl kalacak, dolayısıyla çıkabilecek olan işsizlik, friksiyonel bir işsizlik olacaktır. Nitekim bir süre sonra ekonomide arz-talep dengesi temin edildiğinde ekonomi tekrar tam istihdama ulaşmış olacaktır. Ancak bu kanun malın malla değiştirildiği bir sistemde(trompa) geçerli olup, paranın olduğu bir ekonomide geçerlilik koşulu her şeyden evvel kazanılan gelirlerin tümünün çok kısa zamanda harcandığı varsayımına dayanır. Fertlerin elde ettiği gelirlerin tümünün harcamalara gitmediği, tasarruf edildiği de düşünüldüğünde kanunun işleyişinde bir takım aksaklıklar bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Say kanunu bu yönü ile ciddi eleştirilere uğramıştır.¹⁴⁰

Klasik istihdam teorisine göre, genel denge tam istihdam düzeyinde sağlandığı görülmektedir. Mahreçler adı verilen yasaya göre her mal kendi arz talebini yaratır. Piyasaya mal arz eden bir kişi, diğer taraftan eşit olan değerde bir mal talep edecektir. Talebi olmayan malların üretimi ise fiyat mekanizması sayesinde engellenir bir duruma gelecektir ya da başka bir ifade ile üretilen her mal satılabilecektir. Bu sonuçla birlikte de ekonomi tam istihdama gelecektir. Kısaca; ekonominin tamamında talep yetersizliğinden başka bir ifade ile aşırı üretimden kaynaklanan bir gayri iradi işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir.¹⁴¹

Klâsik İktisatçılar'ın bu görüşleri A. Smith ve D. Ricardo'nun geniş çapta etkisinde kalmış olan Fransız İktisatçısı S. B. Say'ın Mahreçler Kanunu veya Say Kanunu'na dayanmaktadır. Buna göre, işsizliğe sebep olan genel üretim fazlası veya

¹³⁹ Ali Yılmaz "Türkiye'de İşsiz Nüfus", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No 15, Sayı 1, 2005, s.65

¹⁴⁰ Tefik Pekin, *Makro Ekonomi Para Gelir İstihdam*, Bilge Basım, İzmir, 1996, s.126-128

¹⁴¹ Öcal, Tezer, *Makro İktisat*, Arıkan Yayıncılık, 2007, s.8

talep yetersizliği söz konusu olamaz. Çünkü her arz -üretim- kendi talebini -alıcısını- yaratır. Para sadece bir araç, bir örtüdür. Bir mal arz edildiği, üretildiği zaman yalnız arz yapılmış olmaz, aynı zamanda ve aynı miktarda talepte yaratılmış olur. Bu şekilde ekonomide üretilen her mal, kendi talebini -mahrecini- bizzat kendisi yaratmış olur.

Böyle bir ekonomide, üretilen her mal satılabildiğine göre müteşebbisler üretimlerini en yüksek seviyeye çıkarmakta tereddüt etmeyeceklerdir. Bu şekilde toplam iktisadi faaliyet hacmi de, tam istihdam seviyesine ulaşmış olacaktır. Bu nedenle ekonomi hiç bir zaman tam istihdam seviyesinin altına düşmeyecektir.

Bununla beraber, genel olarak ekonomide bazı sektörlerde talep yetersizliklerinden dolayı sektörel tıkanmalar da olabilir. Ancak bu durum, uzun süre devam edemez. Talepten fazla üretilen malların fiyatları düşeceğinden, üreticiler zarar etmeye başlarlar ve sonuçta üretimlerini, mevcut talebe göre ayarlarlar. Bu şekilde ekonomide bazı sektörlerde ortaya çıkması mümkün olan dengesizlikler de ortadan kalkmış olur.

Say Kanunu, ekonomide kazanılan gelirlerin derhal ve tamamen harcandığı varsayımına dayanmaktadır. Fakat elde edilen gelirlere bir kısmı harcanmayıp, tasarruf edilirse durum ne olacaktır? Böyle bir durumda piyasada toplam talep, toplam arzdan az olacak ve talep yetersizliği ile mallarını satamayan üreticiler, üretimlerini kısmak zorunda kalacaklardır. Toplam üretimin kısılması ise, iktisadi faaliyet hacminin tam istihdam seviyesinin altına düşmesini gerektirecektir¹⁴²

Mahreçler Kanunu, Fransız iktisatçılarından Jean Baptist Say (1767- 1832) tarafından geliştirilmiştir. Buna Say Kanunu da denir. Mahreçler kanununa göre, esas olan, mallarla malların mübadele edilmesidir Para sadece bir aracıdır. şu halde hakikî satın alma gücü, para değil, mallar tarafından temsil edilir. Bir mal istihsal edildiği zaman yalnız bir arz yapılmış olmaz, fakat aynı anda ve aynı miktarda bir

¹⁴² Dirimtekin, a.g.e., s.201-202

talep de yaratılmış olur. Meselâ bir çift ayakkabı imal etmiş olan bir kimse, yalnız bunu satmak (arz) istemeyecek, fakat aynı zamanda ayakkabıya denk kıymette diğer bir mal veya mallar satın almak (talep) isteyecektir. Bütün diğer mallar için de vaziyet aynıdır. Demek oluyor ki, piyasaya mal arz eden herkes, bir taraftan malını satmaya çalışırken, diğer taraftan da muadil kıymette başka mallar almaya uğraşacak ve böylece piyasadaki arz ve talep daima birbirine eşit olacaktır.

Üretilen her mal satılabileceğine göre, herkes üretimini arzu ettiği en yüksek seviyeye çıkarmakta tereddüt göstermeyecektir. Gayet tabiidir ki, herkes böyle, arzu ettiği en yüksek üretimi yaptığı zaman, iktisadî faaliyet hacmi de tam-istihdam seviyesine ulaşmış olacaktır. Görülüyor ki, mahreçler kanununa göre, üreticilerin arzu ettikleri azam, üretimi yapmalarına ve böylece iktisadî faaliyet hacminin tam-istihdam seviyesine çıkmasına ve bu seviyede devam etmesine hiç bir engel yoktur.

Klasik iktisat doktrininin, hususî istihsal buhranlarını önlemek veya aynı şey demek olan, istihsalin yön ve hacmini tayin etmek bakımından, fiyat mekanizmasına atfettiği fonksiyonun, bu mekanizma tarafından gerekli başarı ile ifa edilemediği hususunda birçok fikirler öne sürülmüştür. Bu takdirde, aşikârdır ki, Mahreçler Kanunu, işlemleri bakımından, büyük bir aksaklığa maruz kalacak demektir. Bununla birlikte, biz burada, meselenin bu yönü üzerinde durmayacağız. Bizim asıl ilgilendiğimiz mesele, fiyat mekanizmasının kifayetsizliğinin işlediğini farz etsek bile, mahreçler kanununun, umumî talep kifayetsizliğinin olamayacağını izaha yeterli olup olmadığı hususudur.

Dikkat edilmiş olacağı üzere, Mahreçler Kanunu, kazanılan gelirlerin derhal ve tamamen harcanacakları örneğine dayanmaktadır. Bu nokta önemlidir. Çünkü insanlar elde ettikleri gelirleri mutlaka derhal ve tamamıyla harcamazlar. Özellikle insanlar, ekseriya, gelirlerinin bir kısmını para şeklinde tasarruf ederler. Bütün insanların bu şekilde hareket ettikleri düşünülecek olursa, Mahreçler Kanunu işlemez bir hale gelir. Çünkü bu takdirde, herkes, piyasada, satmak istediğinden daha az mal satın almak isteyecektir. Bu ise, her malın, Say'ın iddia ettiği gibi, kendi kıymetine

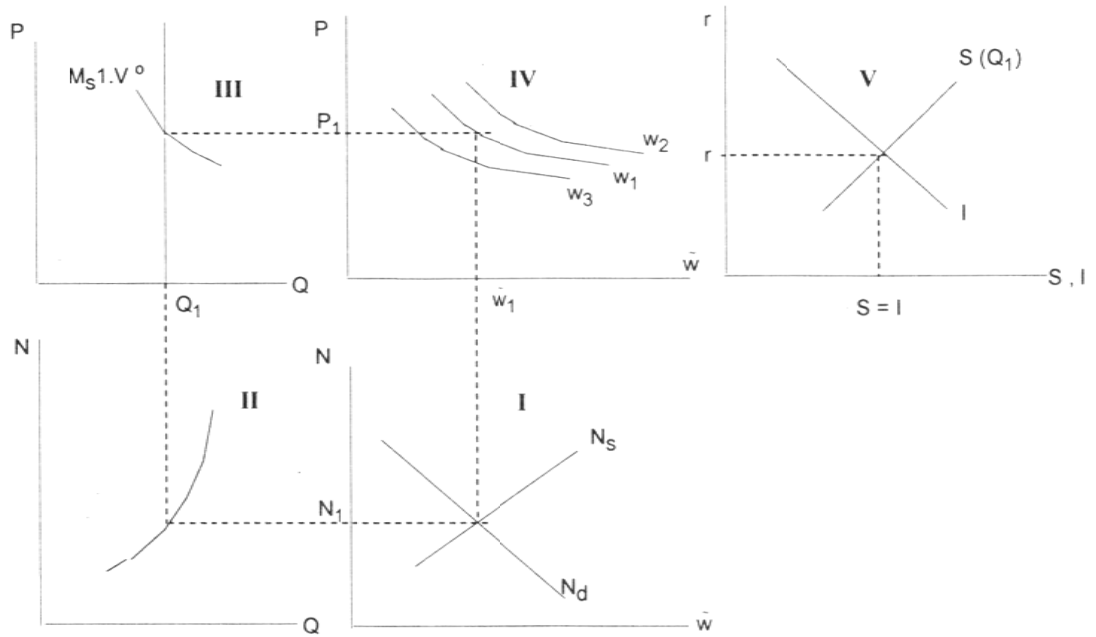
denk değil, fakat bundan daha az bir talep yaratması demektir. Mahreçler Kanununun işlememesi, yani iktisadî faaliyet hacminin tam-istihdam seviyesinin altına düşmesi demektir.

Klasik modelde piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir ve bu bağlamda, fiyatlar ve ücretlerin tam esnek olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla işçiler istedikleri anda iş bulabilmekte ve firmalar istihdam etlikleri iş gücünün miktarını herhangi bir maliyete katlanmadan diledikleri gibi değiştirebilmektedirler.¹⁴³

Klasik teoriye göre, emek arzı belirli bir ücret karşılığında sunulmaya hazır çalışma saatleri toplamına denk gelmektedir. Emeğini sunmaya hazır durumda olan bir emekçi ise ücret ile boş zaman arasında tercih yapmak durumundadır. Ücret yüksek ise boş zamanın alternatif maliyeti de yüksek demektir. Bu durumda boş zaman tercih edilmeyecektir. Daha fazla iş gücü saati ile çalışmaya yönelecektir. Şu halde, emek arzı reel ücretin pozitif bir fonksiyonudur. Mikro plan bakımından da emek talebi ücretin negatif bir fonksiyonudur. Girişimcinin göz önüne alacağı başka husus, çalıştıracağı marjinal emek biriminin firmanın hasılatına yapacağı ilave ile firmasına yükleyeceği maliyetidir. Marjinal emek biriminin hâsılatı ücreti aştığı sürece girişimci emek talebini artıracak, aksi durumda hâsılatı daraltacaktır.¹⁴⁴

¹⁴³ Kemal Yıldırım, Doğan Karaman, Murat Taşdemir, *Makroekonomi*, Seçkin Yayıncılık, 2007, s.117

¹⁴⁴ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 7. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa 2002, s.293-294

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.50

Şekil 2. 3. Klasik (Neoklasik) Makro Model

Emek piyasası:

“*Diyagram 1 Panel I* 'de emek arz ve talebinin belirlediği çalışma düzeyi ve reel ücretler görülmektedir. Denge durumunda üretim düzeyi N , reel ücretler w , dir.”¹⁴⁵

Üretim Fonksiyonu ve Toplam Üretim:

“*Panel II de çalışma düzeyi ile toplam ürün ilişkisini belirleyen üretim fonksiyonu görülmektedir. Emek Piyasasında belirlenen çalışma düzeyinin yaratacağı üretim miktarı TÜ eğrisi yardımıyla kolayca bulunur. N , çalışma düzeyinde üretim Q , dir.*”¹⁴⁶

¹⁴⁵ Kıvanç Ertop, a.g.e., s.50

¹⁴⁶ Ertop, a.g.e., s.50

Mal piyasası:

‘‘Mal Piyasasında (**Panel III**) toplam mal arzı (üretim) ve mal talebi görülmektedir. Toplam üretim miktarı Panel III den gelmektedir. Toplam talep eğrisi ise şöyle bulunur:

Toplam harcamalar M_s V dir. Örneğin $M_s:10$; $V: 10$ ise toplam talep (harcama) 100 dür. M_s ve V veri iken toplam harcama sabittir. Toplam harcama belirli olunca her P düzeyinde talep edilen mal miktarı (Q) kolayca bulunur. $P - Q$ ilişkisi de toplam talep eğrisini verir.’’¹⁴⁷

Parasal ücret düzeyi:

‘‘**Panel V**; P , w / P ve w arasındaki ilişkileri göstermektedir. Emek piyasasında belirlenen gerçek ücretler (w yani w / P) ile mal piyasasında belirlenen fiyatlar genel düzeyi (P) beraberce parasal ücret düzeyini (w 'yi) belirler. Panel IV de dik eksenlerdeki P , ile yatay eksenlerdeki (w/P), in kesiştikleri noktadan geçen ikiz kenar hiperbol; P , ve (w / P), düzeylerindeki parasal ücreti gösterir.

Parasal ücret (w) eğrilerinin her biri ayrı bir parasal ücret düzeyini gösterir. Örneğin **Diyagram 3** de 1 ve 2 ci sütün $w = 2$ iken, 1 ve 3 cü sütün $w = 4$ iken olası w / P ve P bileşimlerini göstermektedir.’’¹⁴⁸

Reel ücretin denge düzeyinin altına inmesi durumunda, bir emek kıtlığı ortaya çıkacaktır. Emek piyasasında rekabetin mevcut olduğunu farz ederek, birinci gelişmenin parasal ücretlerde bir düşüşle, ikinci gelişmenin ise parasal ücretlerde bir artışa yol açacağından bahsedilebilir. Böylece klasik sistemde dengenin şartlarından birinin parasal ücretin istikrarı olduğu söylenebilmektedir.

¹⁴⁷ Ertop, a.g.e., s.50

¹⁴⁸ Ertop, a.g.e., s.51

Mahreçler Kanununun yukarda bahsetmiş olduğumuz yetersizliğini, ancak, para şeklinde yapılan tasarrufların, müteşebbisler tarafından borç alınarak, tekrar yatırım harcamaları şeklinde piyasaya döndüklerini ispat etmek suretiyle gidermek mümkündür. İşte klasik iktisat modelinde bu vazife faiz teorisi tarafından ifa edilmektedir. Klasik faiz teorisinin bu işi nasıl yaptığını görmek için, bu teoriyi ana hatları ile incelememiz gerekmektedir.

Klasik iktisat teorisine göre faiz, tasarrufun, yani tüketmekten imtina etmenin, karşılığıdır. Bu sebepten faiz haddi ile tasarruf miktarı arasında bir bağlantı, fonksiyonel bir ilişki vardır. Bu bağlantı iktisat dilinde, bazen, tasarruf miktarının faiz haddine karşı elâstikî olduğu şeklinde de ifade edilir. Bundan kastedilen mana tasarruf miktarının, faiz haddine tâbi olarak artıp eksilmesidir. Buna göre fertlerin ve dolayısıyla memleketin tutumluluk durumu (tasarruf temayülü) sabitken, faiz haddi yükselirse, tasarruf miktarı artar, düşerse, tasarruf miktarı azalır. Diğer bir deyimle, faiz tasarrufun arz fiyatıdır. Nasıl ki, herhangi bir malın fiyatı artınca (veya eksilince), arzı da artar (veya eksilirse), aynı şekilde, faiz haddi yükselince (veya düşünce), tasarruf miktarı da artar (veya azalır).¹⁴⁹

Klâsik İstihdam Teorisi'ni incelerken üzerinde durulması gereken son nokta Ücret Teorisi'dir. Klasiklere göre ücret; işverenler bakımından işin marjinal verimine, işçiler bakımından ise işin marjinal zahmetine eşittir. Tam istihdam seviyesine yaklaştıkça işin marjinal verimi, Azalan Verimler Kanunu nedeniyle azalır. Buna karşılık işin marjinal zahmeti de bunun aksine, istihdam seviyesi yükseldikçe artar. Klâsiklere göre ücret, işin marjinal verimi ile işin marjinal zahmetinin eşit olduğu noktada meydana gelir. İşte bu noktada, tam istihdam seviyesini karşılamaktadır. Klâsik iktisatçılara göre, gayri iradi işsizlik diye bir sorun yoktur. Çalışmak isteyen herkes, cari ücret seviyesi üzerinden iş bulabilir. Eğer ekonomide gerçekten işsizler varsa, bu onların verimlerinden daha fazla bir ücret talep etmelerinden ileri gelmektedir. O halde klâsikler gayri iradi işsizliğin var olabileceğini kabul etmemekle ve işsizlerin iş olmadığı için değil, fakat yeter

¹⁴⁹ Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s.31

derecede düşük bir ücretle çalışmak istemedikleri için işsiz bulduklarını iddia etmektedirler.¹⁵⁰

Klasik Teoriye göre, çalışmak isteyen herkes, carî ücret seviyesi üzerinden iş bulabilmektedir. Bazı kimseler işsiz bulunuyorlarsa, bunun sebebi bunların verimlerinden daha yüksek bir ücret talep etmeleridir. Diğer bir ifadeyle, iktisadî hayat herkese iş temin etmekte, fakat bazı kimseler bu hacimde bir istihdam seviyesinin icap ettirdiği derecede düşük bir ücretle çalışmak istememektedirler.

Demek oluyor ki klasikler gayri iradi işsizliğin mevcut olabileceğini kabul etmemekte ve işsizlerin, iş olmadığı için değil, fakat kâfi derecede düşük bir ücretle çalışmak istemedikleri için işsiz bulduklarını iddia etmektedirler.

Klasik ücret teorisine göre, eğer memlekette gayri iradî işsizlik varsa, bundan sorumlu olan iktisat düzeni değil, fakat onun serbestçe işlemesine engel olan işçi teşkilâtları ve sosyal sigorta mevzuatıdır. Çünkü bunlar, sunî şekilde, ücret seviyesini yüksek tutarak, iş hacminin genişlemesine ve böylece işsizliğin ortadan kalkmasına engel olmaktadır.

Klasiklere göre, zamanımızdaki işsizler de, tıpkı onun gibi, ihtiyarlarıyla çalışmamaktadırlar. Böyle bir düşünce, aşikâr olarak, olaylara aykırıdır. Sendikaların ücret seviyesini sunî olarak yüksek tutacak kadar kuvvetli olmadığı memleketlerde ve zamanlarda da gayri iradî işsizlik olduğu gibi, ücretlerin düşürülmesi suretiyle işsizliğin önlenmesine de imkân yoktur.

Böylece klasik iktisat doktrininin, konumuz bakımından, önemli olan başlıca fikirlerini görmüş bulunuyoruz. Bu fikirler, klasik iktisatçıların, iktisadî faaliyet hacminin niçin daima tam istihdam seviyesinde bulunduğunu farz ettiklerini izah etmektedir.

¹⁵⁰ Dirimtekin, a.g.e., s.202

Ekonominin bu tam istihdam seviyesinden aşağı düşmesine imkân yoktur. Çünkü kazanılan bütün gelirler tamamıyla harcanmaktadır. Bunu temin eden mekanizma faiz haddidir. Faiz haddi, istihlâke harcanmayan, yani tasarruf edilen gelir kısmının da, yatırımlara harcanmasını temin etmektedir.¹⁵¹

Neoklasik iktisat fayda-değer teorisi ve Klasik Ekonomi emek değer teorisine bir alternatif sunarak 1870'lerden sonra gelişim göstermiş ve 1960'lara kadar iktisat literatüründe hüküm sürmüştür.¹⁵² Aslında Neoklasik İktisadın, emek piyasası ve işsizlik konusundaki görüşleri, sonuç itibariyle Klasik İktisat teorisinden bağımsız biçimde değerlendirilmemektedir. Neoklasik modellerde de klasik teoridekine benzer şekilde istek dışı işsizlik, reel ücretlerin piyasayı temizlemesi yönündeki uyumu varsayımı tarafından dışlanmaktadır.¹⁵³

Neo klasik iktisadi düşünce, Alfred MARSHALL tarafından çerçevesi çizilen ve batı toplumlarının 19. yüzyılda geçirdikleri sosyal, ekonomik ve siyasal değişimin bir eseri olarak kabul edebileceğimiz, klasik düşünce temelli bir ekoldür.

Neo-klasik iktisadi düşüncenin temsilcileri arasında en önemlileri Alfred MARSHALL, Leon WALRAS ve Knut WICKSELL olarak sayılabilir.¹⁵⁴

1980'li yıllarda Keynesçilik (NeoKeynesçilik) iyice gözden düştü. Bunun üzerine Keynesçi akımlara meyilli bir kısım iktisatçı, daha uzlaşmacı bir Keynesçilik ortaya koydular. Yeni (New) Keynesçilik adı verilen bu yaklaşım temelde piyasa başarısızlıkları gibi Keynesçi unsurlar taşırken, bunu rasyonel bekleyişler hipotezi ile birleştirdiler.

Yeni Keynesçi İktisat Keynes'in makro İktisadının 'mikro temellerini oluşturmak iddiasını taşımaktadır ki, bunun anlamı rasyonel bekleyişler

¹⁵¹ Aren, a.g.e., s.36

¹⁵² Yüceol, a.g.e., s.31

¹⁵³ Yüceol, a.g.e., s.32

¹⁵⁴ Ardiç., a.g.e., s.27

zaviyesinden Keynesçi makro iktisadı okumaktır. Yani yeni Keynesçilik, rasyonel bekleyişler ile Keynesçilik arasında bir uzlaşmanın peşindedir.

En temel vurguları piyasa başarısızlıklarınadır. Mal piyasasında fiyatların aşağıya doğru yapışkan olduğunu savunurlar ve buradan hareketle yapışkanlığın birçok mikro sebeplerini (menü maliyetler vb.) araştırırlar. Emek piyasasında da ücretlerin aşağıya doğru yapışkan olduğunu savunurlar.¹⁵⁵

Neo-klasik teori bir tam istihdam analizidir ve işsizlik sorunu sadece gönüllü bir işsizliktir. Tam rekabet varsayımı altında işgücü arzı ve işgücü talebi işgücü piyasasında karşı karşıya gelerek bir denge gerçek ücret düzeyi oluştururlar. Bu denge durumunda, işgücü arzı işgücü talebine eşit olacağından -friksiyonel işsizlik bir yana bırakıldığında; bir işsizlikten söz edilemez, işsizliği yaratan tek neden gerçek ücretin düşmesine engel olmaktır. Bu engeller olmadığı sürece ekonomide geçici olarak görülebilecek işsizliği giderebilecek ve ekonomiyi tam istihdam seviyesinde tutacak olan kuvvetler olacaktır.

Yani tam istihdama karşılık gelen gerçek ücret düzeyinde (denge durumu) çalışmak isteyen herkes iş bulabilmektedir. Ancak denge ücret düzeyinin üstünde bir ücret düzeyinde çalışma arzusunda olan kişiler iş bulamazlar ve bu kişiler gönüllü işsiz olarak tanımlanırlar. Sonuç olarak neo-klasik istihdam teorisi bir tam istihdam teorisidir. Bu teori bize neden daima tam istihdam durumuna geldiğini açıklamaktadır.¹⁵⁶

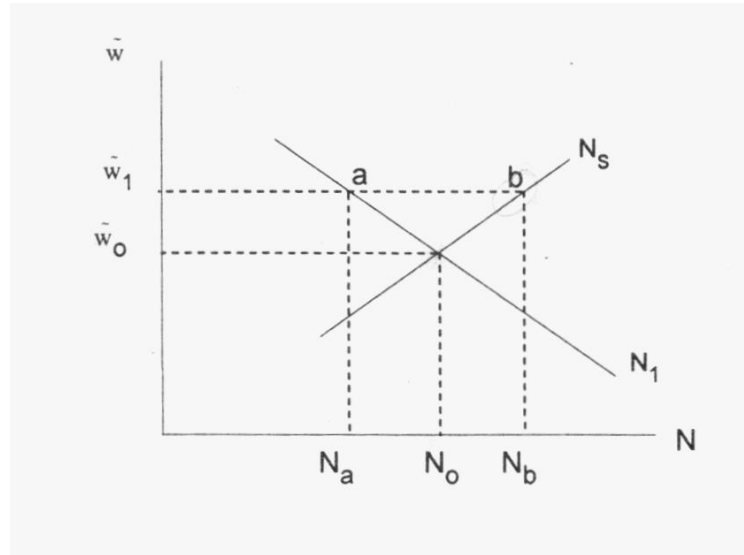
Klasik İktisatçılar, tam istihdam varsayımını kabullerinden dolayı işsizliği ekonomik bir sorun olarak görmemişler ve işsizliği de kişilerin tercihi olarak adletmişlerdir.

¹⁵⁵ Emin Ertürk, *Küresel Ekonomide Makroekonomik Analize Giriş*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 357

¹⁵⁶ Bulutay, Tuncer, *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, ILO Yayınları, Ankara 1995, s.21-23

Neo-klasik teorinin esas olarak tam istihdamı otomatik olarak sağlayan mekanizma konusunda tıkanığını söyleyebiliriz. Biraz açıklayacak olursak neo-klasik teoride tam istihdamı otomatik olarak sağlayan mekanizma serbest rekabet koşullarıdır ve bu koşullar içinde en önemli varsayım fiyatların tam esnekliğidir. Diğer bir deyişle fiyatlar hem düşme hem de artma yönünde tam esnekliğe sahiptir. Dolayısıyla tam istihdamı sağlayacak olan gerçek ücret düzeyi tam esneklik.

Neo-Keynesgil yaklaşım, ekonominin oligopolistik yapısını ön planda tutmaktadır. Bu piyasada büyük firmalar fiyatları saptarlar. Tam rekabetçi piyasalarda olduğu gibi fiyatlar, firmalar için veri değildir. Bu firmalar mal yetlerine oranla sabit bir kar haddi (mark up) uygulayarak satış fiyatlarını belirlerler, öte yandan toplam talepteki konjonktürel dalgalanmalar, her firmanın ürünü için konjonktürel talep dalgalanmalarına neden olur. Bu durum, firmaların fiyatlarında değil üretim ve istihdam hacminde konjonktürel değişmelere neden olur.

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.35

Şekil 2. 4. Neo Klasik Teoriye Göre İşsizliğin Nedeni

‘‘Neo Klasik Teoriye göre işsizliğin nedeni; reel ücretlerin, emek arz ve talebinin belirlediği denge ücret düzeyinin üstünde olmasıdır. Şekil 2.4. de görüldüğü gibi emek arz talebinin belirlediği reel ücret düzeyi w_0 , denge çalışma düzeyi N_0 dir. Reel cretler, denge düzeyini aşıp w_1 e çıktığında; emek arzı, emek talebini açar; a-b kadar işsizlik doğar.’’¹⁵⁷

‘‘**Şekil 2.4.:** Neo Klasik Teoriye göre işsizliğin nedeni; reel ücretlerin, denge ücret düzeyinin üstüne çıkmasıdır. Emek piyasasında arz talep dengesini sağlayan reel ücret düzeyi w_0 , denge çalışma düzeyi N_0 ’dır. Reel cretler, denge düzeyini aşıp w_1 , e çıktığında; emek arzı, emek talebini açar; a-b kadar işsizlik doğar.’’¹⁵⁸

‘‘Neo Klasik Teze göre; işsizliğin giderilmesi için gerçek ücretlerin w_1 , ‘den w_0 ‘a düşmesi gerekir. Bu da rekabet koşulları içinde kendiliğinden gerçekleşir. Şöyle ki, w_1 , düzeyinde emek arzı, emek talebini aştığından işçiler arasındaki rekabet önce parasal ücretlerin düşmesine yol açar. Parasal cretler (maliyetler) düştükçe mal fiyatları da düşmeye başlar, w nin ve P nin azalma süreci başlar. Ancak, $w = w / P$ olduğundan; w deki düşme oranı, P deki düşme oranından büyük olduğu sürece reel ücretler denge ücret düzeyi w_0 ‘a kadar iner; tam çalışma düzeyi N_0 ‘a varılır. Neo Klasik görüşe göre işsizliğin nedeni, ücretlerin işçi sendikalarının baskıları vb nedenlerle tam çalışmayı sağlayan gerçek ücret düzeyine inmeyişidir.’’¹⁵⁹

Keynesgil modelde aynı durum, emek piyasası için de geçerlidir. Ücretler fiyat düzeyine ve prodktiviteye göre saptanır. Ancak cretler, talepteki kısa vadeli dalgalanmalara daha duyarsızdır.¹⁶⁰

Yeni klasik görüşte emek talebi cari gerçek ücretin, emek arzı ise beklenen gerçek ücretin fonksiyonudur.¹⁶¹ Ortalama parasal ücret ise işgücü piyasasındaki dengeyi kurabilmek için devamlı değişmektedir ve işgücü piyasasındaki denge tek

¹⁵⁷ Ertop, a.g.e., s.35

¹⁵⁸ Ertop, a.g.e., s.35

¹⁵⁹ Erto, a.g.e., s.35

¹⁶⁰ İlker Parasız, *Para Politikası*, Bursa Haşet Kitabevi Yayınları, Bursa, 1986, s.52

¹⁶¹ Bulutay, a.g.e., s.27-30

değildir. Yani istihdam ve gerçek ücret dengesi hem cari, hem de beklenen fiyat düzeyinden etkilenmektedir, Bunlar da gerçek ücreti etkilemektedir. Bu durumda cari gerçek ücret ile beklenen gerçek ücret arasındaki fark işgücü piyasasında bir dengesizliğe neden olacaktır. İşgücü piyasasında bir dengesizlik sorununun ortaya konması yeni klasikleri Ortodoks klasiklerden ayıran temel nokta olmuştur. Ancak bu dengesizliği açıklayan nedenler Ortodoks teori ile benzerlikler göstermektedir. Yeni klasik görüşe göre aynen Ortodoks klasik görüşte olduğu gibi gerçek ücretle beklenen ile gerçekleşen arasındaki farktan kaynaklanan bir dalgalanma piyasadaki eksik bilgilendirmenin bir sonucudur. Bu dengesizlik sonucunda ortaya çıkacak olan işsizlik ise yine Ortodoks teoride olduğu gibi gönüllü bir işsizlik sorunu mudur? Bu 'sorunun yanıtı çok net değildir. Yeni yorum içinde gönüllü işsizlik ve gönülsüz işsizlik kavramları birbiri ile iç içe girmiştir.

2.2. Keynes ve Eksik İstihdam

1930'lara kadar hâkim olmuş olan Klasik İktisat anlayışı doğrultusunda para politikası ekonomik istikrarsızlık ile mücadelede maliye politikası ise genel itibariyle "devletin gelir-gider gerçekleştirmeleri" bağlamında tasarlandığı görülmektedir. Büyük Buhran ve öncesinde uğranmış olunan başarısızlık ile geliştirilen teori dolayısıyla gündeme gelmiştir.¹⁶² Keynesyen Devrim" olarak adlandırılan bu düşünce değişikliğinin temel dayanağı, ekonomide istenmeyen durumların varlığının daimi olabileceği, yani ekonominin arzu edilen tam istihdam durumunda değil, eksik istihdam ve üretim düzeyinde çakılı kalabileceği varsayımdır. Kısacası, bu durumdan "arzu edilen" duruma geçişte devletin, para politikası dışında da, çok önemli işlevleri olması gerektiği Keynesyen düşüncenin dayandığı anlayıştır.

Keynesyen iktisadi düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli neden, 1929 yılında başlayan ve etkileri 1930'lu yılların ikinci yarısına kadar süren Büyük Ekonomik Bunalım' dır. J.M. Keynes, 1929 yılında Amerika'da ortaya çıkıp tüm dünya ekonomisine yayılan büyük krizin ertesinde, mikro temelli neoklasik denge yaklaşımının yetersizliği ortaya koyarak, 1936 yılında İngiltere de yayınladığı 'Genel Teori' kitabıyla iktisatta analiz temelinin tekrar makro analize kaymasına sebep olmuştur.

¹⁶² Öncel, a.g.e.

1929 yılında başgösteren ekonomik bunalım, üretimin ve fiyatların sürekli düştüğü ve buna koşut olarak işsizliğin arttığı bir depresyondur. Bu depresyon, durgunluk (resesyon) biçiminde gelişmekle birlikte, klasik iktisadi düşüncenin iktisat politikaları sorunu çözmekte yetersiz kalmıştı.

John Maynard KEYNES'in 1936 yılında yayımladığı ve Keynesyen düşüncenin başlangıcı olarak kabul edilen "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (The General Theory of Employment, Interest and Money) simli kitabı yazmasına neden olan gelişme de 1929 bunalımıdır. Bu bunalımın aşılmasında klasik düşüncenin yetersiz kalması, bu ekolün, Keynes'in ağır eleştirileri ile karşı karşıya gelmesine yol açmış ve 1940'lı yıllardan 1960'lı yıllara kadar altın çağını yaşayan Keynesyen Düşünce bu biçimde ortaya çıkmıştır.¹⁶³

Klasik istihdam kuramının dayandığı varsayımların geçerliliğini kaybettiğini sistemli bir biçimde ortaya koyduktan sonra Keynes, 1936 yılında yayımlanan ünlü "İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Kuramı" kitabıyla, istihdam sorununu yeni bir yaklaşımla ele almıştır. Keynes'çi istihdam kuramı, klasik kuramın tersine noksan istihdam durumunda da uygulanabilir olması anlamında "Genel Kuram" olarak nitelenmektedir.¹⁶⁴

Keynes, özellikle, klasiklerin tam istihdam ve tam rekabet koşullarının varlığı, devlet müdahalesinin gereksizliği gibi kabullerini ağır biçimde eleştirmiş ve ekonomideki bunalımların aşılmasında, devletin "maliye politikası" yolu ile ekonomiye etkin biçimde müdahale etmesini şart koşmuştur.

Klasiklerin "olmazsa olmaz" yasalarından biri olan Say Yasası (Mahreçler Yasası), yine Keynes tarafından ortaya atılan "marjinal tüketim ve tasarruf eğilimi", "çarpan (çoğaltan)" gibi özgün kavramlarla çürütülmeye çalışılmış ve Keynesyen

¹⁶³ Ardiç, a.g.e., s.27

¹⁶⁴ Ardiç a.g.e., s. 27

İktisatla birlikte, ekonomide klasiklerin savunduğu muhafazakâr devlet anlayışı, yerini aktif (müdahaleci) devlet anlayışına bırakmıştır.¹⁶⁵

Keynes'in temel katkısı ekonominin kendi iç dinamikleriyle her zaman tam istihdam dengesini bulabileceğine dair neoklasik yargıyı reddetmesindedir. Keynes'e göre ekonomi tam istihdamın altında bir noktada da (yani işsizliğin mevcudiyeti durumunda da) bir denge bulabilir ve kendi dinamikleriyle tam istihdama gelmesi söz konusu olmayabilir. Böyle bir durumda kaçınılmaz olarak devletin harcamaları artırmak yoluyla müdahalesi gerekir ki ekonomi tam istihdam dengesine doğru hareket edebilsin

Keynes'in bir diğer katkısı da para teorisine olmuştur. Klasik ve neoklasik iktisadın muamele amaçlı para talebi yaklaşımlarına, tüm bir parasal kesim-reel kesim ilişkilerini etkileyecek olan, spekülasyon saikiyle para talebini de eklemiştir.

Yalnız buraya kadar çizilen keynesçi şemanın, Keynes'in çıkışma yönelik yaklaşımlardan sadece birisi olduğunu eklemek gerekiyor. Bu çizilen Keynes tablosu, Neo Keynesçi yaklaşım olarak bilinen ve neoklasik mikro paradigma temelinde Keynesçi makro yaklaşımı içselleştiren bir yaklaşımdır.¹⁶⁶

Keynes, yapısal ve geçici işsizlikleri bir kenara bırakıp daha çok talep yetersizliğinden doğan, devrevi işsizlik üzerinde durmuştur. Ekonomide bu tip bir işsizliğin bulunup bulunmaması ve ekonominin yüksek bir istihdam seviyesine ulaşmış olup olmaması, tamamen o ekonomideki gelir ve harcama seviyesine bağlı bulunmaktadır. Bir ekonomide gelirler yüksekse, istihdam seviyesinde yüksek olacak, gelir ve harcamalar az ise; seviyesi de düşük olacaktır. Ekonomide gelir seviyesi de, daha önceki bölümlerden hatırlayacağımız gibi; o dönem içinde halkın ve devletin yapmış olduğu tüketim (C) ve yatırım (I) harcamalarının toplam seviyesine bağlı bulunmaktadır.

¹⁶⁵ Ardiç, a.g.e., s.26

¹⁶⁶ Ertürk, a.g.e., s.358

Keynes, istihdam teorisine iki önemli kavram getirmiştir. Bunlar toplam arz (Aggregate Supply) ve toplam talep (Aggregate Demand) kavramlarıdır. Keynes'e göre; bir milli ekonomide istihdam seviyesini tayin eden iki temel faktör, toplam talep ve toplam arzdır. Yazar bu iki temel faktörden daha çok toplam talep üzerinde durmuş, toplam arzı bir veri olarak almıştır. Bir milli ekonomide müteşebbisler, belirli bir sayıda işçiyi istihdam edebilmek için; işçilerin işletmeye yükledikleri giderleri, onların çalışarak meydana getirdikleri ürünleri pazarlayarak elde edecekleri satış hasılatı ile karşılamayı ümit edebilirler. Ancak bu şekilde, müteşebbisler işçi istihdam ederler. Yoksa çalıştırdıkları işçilerin ürünlerini pazarladıkları zaman yaptıkları giderlerden daha az bir gelir elde edeceklerini umuyorlarsa, işçi istihdam etmekten kaçınırlar. Bu nedenle herhangi bir istihdam seviyesinde, işe alınmış olan işçilerin meydana getirdikleri üretimin maliyet giderlerine kısaca “Toplam Arz Fiyatı” diyebiliriz. Diğer yönden müteşebbislerin herhangi bir istihdam seviyesinde çalıştırdıkları işçilerin elde etmiş oldukları ürünlerin satışından elde edebilecekleri reel -gerçek- hasılat miktarı vardır ki, bu miktar onların toplam arz maliyetlerinden farklı olabilir. İşte buna da “Toplam Talep Fiyatı” adı verilmektedir.

O halde, her istihdam seviyesine tekabül eden bir toplam arz ve toplam talep söz konusu olacağına göre; bir toplam arz ve toplam talep fonksiyonu çizilebilecektir. Herhangi bir istihdam seviyesinde elde edilecek ürünün toplam arz maliyeti, o ürünün toplam hasılatının altında ise müteşebbisler kâr edeceklerdir. Bunun için kârlarını azamileştirmek isteyen müteşebbisler, daha fazla miktarda işçi istihdam etmeye başlayacaklardır. Bu durum, toplam arz maliyeti, toplam talep arasında eşitlik kurulunca denge sağlanmış olacaktır.¹⁶⁷

John Maynard Keynes, modern makroekonominin kurucusu olarak kabul edilir. Keynes, işsizliğin nedenini 1936'da yayımlanan İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı kitabında talep yetersizliği ile açıklayarak Klasik Teori'yi esaslı noktalarda eleştirmiştir. Keynes'e göre kısa dönemde, yani arzı arttırmanın bir sorun olmadığı (toplam arz esnekliğinin sonsuz olduğu) bir durumda, talebi belirleyen arz

¹⁶⁷ Dirimtekin, a.g.e., s.207

değil, arzı belirleyen taleptir. Böylece yetersiz bir talep kendine eşit düşük bir arz ve dolayısıyla tam istihdam noktasından geride düşük bir istihdam yaratacaktır. 1929 Büyük Bunalımı, böyle bir duruma neden olmuştur.

Genel kuramın yapısını inceleyecek olursak; Keynes, bir ekonomideki istihdam düzeyinin toplam arz ve toplam talebe bağlı olarak belirleneceğini ileri sürmüştür. Toplam arz, çeşitli istihdam düzeylerinde, üretimin toplam maliyetini (kâr içinde) karşılayan satış hasılatıdır. Bu hasılat, belirli bir istihdam düzeyinin devamı isteniyorsa, girişimciler tarafından elde edilmesi zorunlu olan minimum bir miktardır.

Toplam talep ise, çeşitli istihdam düzeylerinde, girişimcilerin bekledikleri satış hasılatlarını gösterir. Belirli bir İstihdam düzeyindeki toplam talep, anlaşılacağı gibi, bu istihdam düzeyinde üretilecek olan ürünlerin satışından beklenen hasılatı ifade eder.

Toplam talep, yani çeşitli istihdam düzeylerinde beklenen satış hasılatı; toplam arzdan, yani söz konusu istihdam düzeylerindeki üretimin toplam maliyetinden büyük olduğu sürece girişimciler üretim ve istihdamı arttıracaklardır. Toplam talep, toplam arzdan daha düşük olursa, beklenen hasılat, üretimin toplam maliyetinden daha az olacağından, girişimciler doğal olarak üretim ve istihdamı kısacaklardır. Toplam talebin toplam arza eşit olduğu noktada ise, beklenen hasılat, tam olarak üretimin toplam maliyetini karşılayacak ve ekonomi denge istihdam düzeyine ulaşacaktır. Bu noktaya ulaşıldıktan sonra, girişimcilerin yeni bir üretim-istihdam politikası uygulamaları için bir neden kalmayacaktır.¹⁶⁸

Keynes'in görüşleri yalnızca klasik modelin zaaflarını ortaya koymakla kalmamış, kendinden sonraki makroekonomik teorilerinde temelini oluşturmuştur. Keynes'e göre klasik modeller ancak kapsamlı bir modelin özel durumları olarak

¹⁶⁸ İşgüden, Tamer, *Makro İktisat*, Bilim Teknik Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1982. İşveren Dergisi, 5 – 9 Mayıs 2004 Tarihli Türkiye İktisat Kongresi, *İstihdamın Arttırılması ve İşgücü Piyasası Çalışma Grubu Rapor*, s.53-54

kabul edilir. Keynes'in klasik teorideki iş gücü talebi anlayışına karşı esaslı bir itirazı yoktur. Firmalar reel ücrete göre hareket etmekte ve iş gücü talebini buna göre belirlemektedir. Ancak Keynes'in karşı olduğu, klasik teorinin iş gücü arzı konusundaki görüşleridir. Klasiklerin ücretlerin de diğer fiyatlarla beraber tam esnek olduğunu varsaymalarına karşın Keynes fiyatların ve özellikle ücretlerin katılığını savunmuştur. Fiyatların ve ücretlerin katılığı özellikle kendini aşağı tabakalarda göstermektedir. Yani ekonomideki talep azalışı karşısında fiyatlar ve ücretler düşmeyecektir. Bunun nedenleri arasında piyasaların tam rekabetten uzak olmaları, asgari ücret düzenlemeleri, işveren ve işçiler arasındaki uzun vadeli sözleşmeler ve sendikalar gösterilebilir. Bütün bunlar toplam talepteki azalmaya karşılık nominal ücretlerin düşmesini önleyecek, ekonomi eksik istihdam seviyesine gelecek ve klasiklerin aksine gayr iradi işsizlik ortaya çıkacaktır. Ücretler daha aşağıya çekilse de istihdamı arttırmaya yetmeyecektir.

Genel kuramın dayandığı varsayımları belirtmekte yarar vardır.¹⁶⁹

- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet koşulları vardır.
- Üreticiler kârlarını maksimuma çıkarma çabasındadırlar.
- Ekonomideki kapital stoku veri olarak kabul edilmiştir.
- Üretim ve istihdam aynı yönlerde değişmektedir.

Keynesçi analiz bir eksik istihdam analizidir, bu bakımdan dengenin oluşmasında miktar uyumu mekanizması yani üretim miktarındaki değişimler esas rolü oynayacaktır. Tam istihdam durumunda ise fiyat uyumu mekanizması işletilmektedir. Keynes'in, Genel Teori ile istihdam teorisine getirdiği en önemli yenilik bir yandan eksik rekabet koşullarını vurgulaması; diğer yandan da gönülsüz bir işsizlik sorununa dikkati çekmesi olmuştur. Keynes neo-klasik teorinin son derece sınırlı hipotezler ve varsayımlar üzerine kurulu olduğunu söyleyerek, kişiler cari ücret oranının çalışma isteğinde olsalar dahi iş bulmakta güçlükleri olmaktadır diyerek gönülsüz bir çalışmama haline dikkati çekmiştir. Keynes'e göre işsizlik

¹⁶⁹ İşgüden, a.g.e., s.54

toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Keynesçi işsizliğin özünde, bireylerin az sayıda mal talep etmeleri nedeniyle firmaların az emek talep etmeleri vardır. Keynes'e göre işsizlik sorununun çözümünde mutlaka hükümetlerin politikalarla piyasalara müdahale etmesi gerekmektedir.

Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam söz konusudur. Ekonominin eksik istihdam halinden kurtulabilmesi için ekonominin durgunluk durumundan çıkması yani toplam talebin artırılması gerekmektedir. Toplam talebin artırılması ile yatırım harcamaları artacak ve ekonomide büyüme sağlanacaktır. Büyümenin hızlanması ile birlikte ekonomide tam istihdam dengesine doğru yaklaşılabilecektir. Keynes'in iktisat politikasındaki asıl amacının ekonominin büyümesi olmayıp, ekonomiyi durgunluktan kurtarıp işsizliği önlemek olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁰

Ücretlerin düşme, yönünde katı olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir ve bu gerçek Keynes tarafından vurgulanmıştır. Keynesçi analizde fiyatların düşme yönünde katı olduğu söylenmiş ancak bu katılığın nedenleri çok fazla açıklanmamıştır. Keynes, toplam talebin artırılması yoluyla büyümenin sağlanacağı ve bununla ekonomide tam istihdam dengesine doğru yaklaşılabileceğini doğrudan belirtiyor. Bu durumda, Keynes'in örtük bir şekilde büyümenin işsizliği azaltacağını kabul ettiğinden bahsedilebilir.

Keynes, Genel Kuram'da toplam arz, toplam talep ve istihdam düzeyi arasındaki ilişkileri şöyle açıklamaktadır.¹⁷¹

$Z=N$ kimsenin istihdamına karşılık olan üretim hacminin toplam arz fiyatı.

$D =$ Girişimcilerin N kimsenin istihdamından elde etmeyi umdukları kazanç.

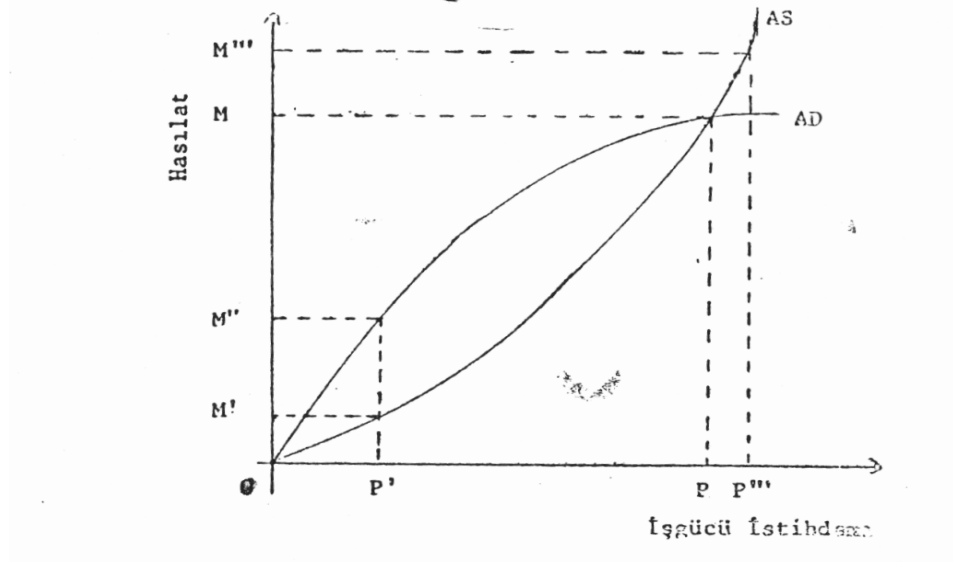
$Z = (N)$: Toplam arz fonksiyonu ile N arasındaki ilişki.

$D = (N)$: Toplam talep fonksiyonu ile N arasındaki ilişki.

¹⁷⁰ Alkın, Erdoğan, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992, s.123

¹⁷¹ İşgüden, a.g.e., s.54-55

Yukarıdaki çözümleme çerçevesinde, belirli bir N istihdam düzeyi için; $D > Z$ oldukça girişimciler üretim ve istihdamı arttıracaklardır. Üretim-istihdamdaki bu artış $D = Z$ eşitliğinin sağlanacağı noktaya kadar sürecektir. Bu noktadan sonra, $Z > D$ olacağından üretim ve istihdamdaki artış duracaktır. Böylece istihdam hacmi toplam talep eğrisiyle toplam arz eğrisinin kesiştikleri nokta ile belirtilmiş olacaktır.

Kaynak: Tamer İşgüden, Makro İktisat, 1982, s.55

Şekil 2.5. Keynesci Teoride İstihdam Grafiği

Yukarıdaki şekil ekonomideki toplam talep ve toplam arz eğrilerini göstermektedir. Toplam arz eğrisi (AS), çeşitli istihdam düzeylerini devam ettirebilmeleri için elde etmek zorunluluğu olan satış hasılatlarını göstermektedir. Toplam arz eğrisi ise (AD) girişimcilerin çeşitli istihdam düzeylerindeki işgücünün üretimde kullanılmasıyla elde diledikleri ürünlerin satışlarından bekledikleri toplam satış hasılatını göstermektedir.

İşgücü istihdamı yatay ekseninde, satış hasılatı ise dikey ekseninde gösterilmiştir. Girişimcilerin, Örneğin; OP' kadar işgücü istihdam ettikleri zaman, OP' işgücünün ürettiği çıktılarının satışından bekledikleri hasılat miktarı AD eğrisi üzerinde OM'' kadar olacaktır. Öte yandan OP' işgücü istihdamının girişimcilere üretim maliyeti sadece OM' 'dür. Bu durumda girişimcilerin OP işgücü istihdamında

elde etmeyi bekledikleri satış hasılatı (OM'') öcünün üretimde tutulması için kendilerine dönmesi zorunlu olan hasılatın (OM') yüksek olduğundan, kâr elde etmek amacıyla üretimi arttırmak isteyen girişimciler arasındaki rekabet sonucu istihdam düzeyi yükselecektir. Bu çözümlenmeden de anlaşılacağı toplam talep eğrisi (AD), toplam arz eğrisinin (AS) üstünde oldukça girişimciler kârlarını yükseltebilmek için işçi kullanımlarını arttırmaya edeceklerdir. İşçi istihdamındaki bu artış P noktasına kadar devam etmektedir.

P noktasından sonra AD eğrisi, AS eğrisinin altında kalmakta, yani P den sonraki bütün istihdam düzeylerine, girişimcilerin Eledikleri satış hasılatları, üretim maliyetlerini karşılayan ve elde orunlu olan minimum hasılatların altında kalmaktadır. O halde OP den sonraki düzeylerde işçi istihdam ettikleri takdirde, girişimciler zarara katlanmak durumundadırlar.

- **Keynesin Paranın Dolaşım Hızının İstikrarsızlığı Görüşü**

Keynesçi iktisatçılara göre, paranın GSMH'yı etkileme yolu oldukça farklıdır. Onlara göre, paranın ekonomiyi etki vermesi dolaylıdır ve fazlaca güvenilir. Çünkü paranın dolaşım hızı hem kısa dönemde hem de uzun dönemde çok istikrarlı değildir. Şimdi bunun nedenini inceleyelim. Merkez bankasının açık piyasa işlemleriyle tahvil satın alarak para arzını arttırdığını varsayalım. Bunun sonucu olarak halkın elindeki likiditenin arttığını ve halkın da bu ek likiditeyi yanında tutmak istediğini varsayalım. Bu durumda tüm parasal süreç daha başlamadan sona erecektir. Halk ek parayı alacak ve gömülecektir. Böylece para arttırılmasına rağmen GSMH değişmemektedir. Paranın dolaşım hızı düşmüştür. Bu durum bilinen ünlü likidite tuzağıdır.¹⁷²

¹⁷² Parasız, a.g.e., s.56

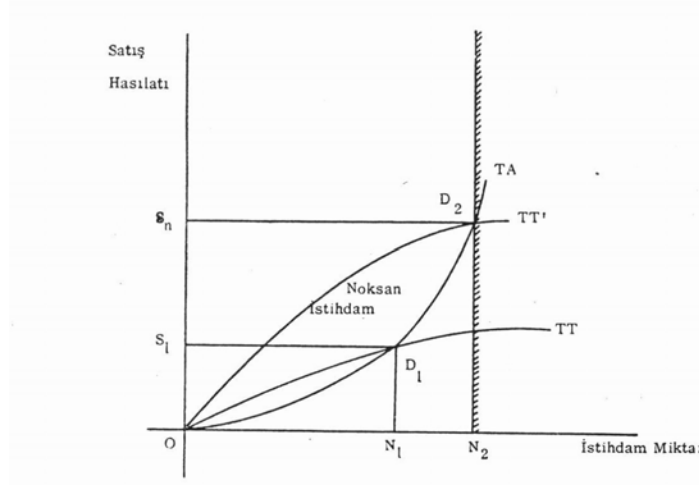
Keynesin faiz teorisi, likidite tercihiine dayanır. Likidite tercihi, insanlarla ellerinde para tutmak arzusuna verilen isimdir. Gerçekten, insanlar, servetlerinin bir kısmını ellerinde para şeklinde tutmak isterler. Çünkü elde para tutmanın, paradan gayri bir şey tutmağa nazaran, bazı avantajları vardır. Bu avantaj esas itibari ile paranın mutlak likiditesinden doğmaktadır. Para istenildiği anda derhal diğer mal ve hizmetlerin satın alınmasında kullanılabilir. Faiz, Keynes'e göre, paradan ayrılmanın mükafatıdır.

Bu hale göre, faiz haddi, insanların ellerinde para tutma arzularının likidite tercihlerinin ölçüsüdür. Yani, diğer bütün şeyler sabitken, insanların likidite tercihleri kuvvetlenirse, faiz haddi yükselir, zayıflarsa faiz haddi düşer. Diğer bir ifadeyle, faiz haddi, insanların ellerinde tutmak istedikleri para miktarı ile memlekette mevcut para stokunu eşitleyen bir fiyattır.

Herhangi bir anda, memlekette mevcut para stokunun, o memleketteki insanların ellerinde bulunacağı bir vakıa, matematik bir zarurettir. Hal böyle olunca, memleketteki para miktarı arttırıldığı zaman, insanların bu artan parayı da ellerinde tutmak istemeleri için, faiz haddinin düşmesi icap edecektir. Yahut memleketteki para miktarı azaltıldığı zaman bu azalmış para stokunun insanların para tutma arzularını tatmine kâfi gelebilmesi için faiz haddinin yükselmesi icap edecektir.¹⁷³

Şimdi toplam arz ve toplam talep fonksiyonlarının istihdam seviyesini nasıl tayin ettiklerini görelim.

¹⁷³ Aren, a.g.e., s.31-32

Kaynak: Halil Dirimtekin, Genel İktisat Makro, 1976, s. 207

Şekil 2.6. Keynesci Teoride İstihdam Grafiği

Toplam arz eğrisi (TA), müteşebbislerin satışlardan elde etmeyi umdukları gelirlerin miktarı değiştikçe, kaç kişiyi istihdam edebileceklerini göstermektedir. Toplam talep eğrisi ise (TT), müteşebbislerin belirli seviyelerde işçi çalıştırmaları halinde, elde edecekleri ürüne halkın gerçekten ne kadar, para harcayacakları konusundaki tahminlerini göstermektedir. Toplam arz eğrisi, başlangıçta yavaş yükselen bir seyir izler. Bu şu demektir: Ümit edilen satış hasılatındaki ufak bir artış karşısında, müteşebbisler daha çok miktarda işçiyi istihdam edebileceklerdir. Fakat tam istihdama doğru yaklaştıkça, müteşebbislerin arz maliyetleri Azalan Verimler Kanunu nedeniyle hızla düşmeye başlayacaktır. Bu nedenle müteşebbisler, daha az sayıda işçi istihdam etmeye başlayacaklardır.

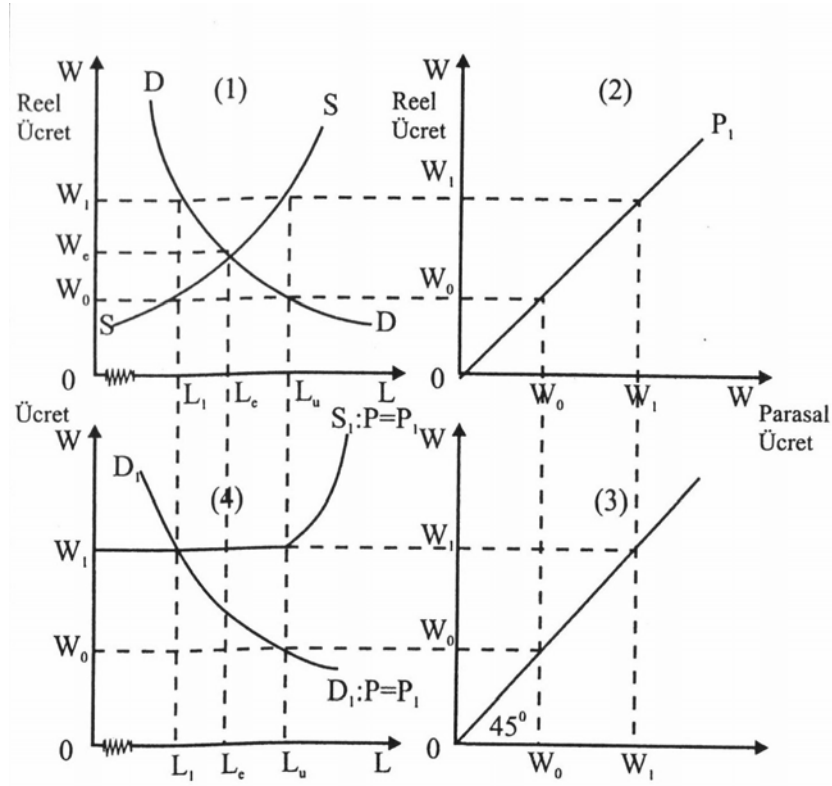
(TA) eğrisinin sonlara doğru tam dikey bir durum alması ise; istihdam gerçekleştirildikten sonra satış hasılatı ne kadar artarsa artsın, istihdam seviyesinin aynı kalacağını ifade etmektedir.

Toplam talep eğrisinin şekli ise; tamamen toplam arz eğrisinin simetriğidir. istihdam seviyesindeki ilk artış safhasında, istihdam-artışının sebep olacağı toplam harcama artışının çok büyük olacağı kabul edilmiş bulunduğu için, toplam talep

eğrisi önce şiddetle yükselen, fakat daha sonraları süratle azalmaya başlayan bir durum göstermektedir. Çünkü istihdam seviyesi ve gelir miktarı arttıkça halkın bir miktar tasarruf yapmaya yöneleceği varsayılmış bulunmaktadır.

Eğer ekonomide tam rekabet şartları mevcut ise ve müteşebbislerin kârlarını azami yapacak şekilde davrandıkları kabul edilirse; o ekonomide istihdam dengesinin toplam arz ve toplam talep eğrilerinin kesiştikleri noktada karar kılacağını söyleyebiliriz. Bu nedenle, milli bir ekonomide toplam arz ve toplam talep seviyelerinin tam istihdamın sağlanabileceği bir düzeyde birbirlerine eşit olmaları gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Toplam arz ve toplam talep eğrileri, şekil 3.3'de açıkça görüleceği gibi; (D₁) noktasında yani noksan istihdam düzeyinde de kesişebilirler. Böyle bir durumda ekonomide bir miktar ($N_1 - N_2$) işsiz bulunduğu, piyasa mekanizması bu işsizliği kendiliğinden ortadan kaldırmayacaktır. Eğer toplam talep seviyesi (TT) durumunda ise, ekonomide (ON₂) kadar istihdam yaratılacaktır. Fakat yalnız bu özel durumda tam istihdama ulaşılabilceği şekilden de açıkça görülmektedir

Aşağıdaki şekilde birinci kadranda reel ücrete göre Neo-Klasik işgücü arz ve talep eğrileri gösterilmiştir. İşgücü arz-talep eşitliğini sağlayan denge reel ücreti (W_e)'dir. Biz parasal ücreti (W₁)'de ve fiyat düzeyini (P₁)'de sabit varsayarak başlıyoruz. İkinci kadranda bunların sonucunda oluşan reel ücreti göstermektedir. OP₁ eğrisi belirli bir fiyat düzeyi P₁ için çizilmiştir ve her zaman reel ücret $w = W/P_1$ dir. Parasal ücret (W₁) ve fiyat düzeyi (P₁) iken OP₁ eğrisinden reel ücret (w₁)'yi çıkarabiliriz. Kadran 3'te 45°'lik doğru parasal ücret oranını kadran 2'nin yatay ekseninden kadran 3'ün dikey eksenine aktarmamızı olanaklı kılmaktadır. Parasal ücret oranı kadran 3'ün dikey ekseninden kadran 4'ün dikey eksenine transfer edilebilir. Kadran 1 ve 4'e birlikte bakıldığında, kadran 4'te ücret düzeyi W₁'de iken, fiyat düzeyi P₁ veri iken, reel ücret düzeyi w₁ dir. Kadran 1, reel ücret w, iken işgücü talebinin L, olduğunu göstermektedir. Bu kadran 4'ün yatay ekseninde çizilmiştir. Kadran 4'te W₁ de iken koordinatları, veri bir fiyat düzeyi (P₁) için, parasal ücret oranına göre talep eğrisi üzerindeki bir noktayı göstermektedir.

Kaynak:Ertan Oktay, Makro İktisat Teorisi ve Politikası, 2002, s.194

Şekil 2.7. Keynesci Teoride İşgücü Eğrisi

Eğer parasal ücret oranı W_0 gibi, daha düşük bir düzeyde, sabit olmuş olsaydı, kadran 2'den, veri fiyat düzeyi hala (P_1)'de sabitken, buna karşılık gelen reel ücret oranını (W_0) elde ederiz. Reel ücret oranı (W_1) ken, kadran 1'de işgücü talebi L_u 'dur. Kadran 4'te, $-W_0$ ve L_u koordinatları, fiyat düzeyi P_1 'de sabitken işgücü talebi ile parasal ücret oranı arasında ilişki kuran diğer noktayı sunar. Kadran 4'te, bütün bu noktaları birleştirerek, fiyat düzeyi P_1 de sabitken parasal ücret oranına göre işgücü talep eğrisi D_1D_1 'i elde ederiz.

İşgücü arzı hakkında Keynes'in hipotezi göz önüne alındığında, parasal ücret W_1 'de ve fiyat düzeyi P_1 'de sabitken arz edilen işgücü miktarı kadran 4'te W_1 f S_1 eğrisi tarafından temsil edilmektedir. Cari parasal ücret (W_1) ve $P=P_1$ için

Keynesyen işgücü arz eğrisi f noktasına kadar yataydır ve ondan sonra eğimi artmaktadır. Eğrinin şekli Keynes'in varsayımından dolayıdır: İşçiler fiyat düzeyindeki bir yükselmeden gelen reel ücretlerdeki bir düşmeyi kabul etmeye isteklidirler fakat işsizlik olduğu zaman parasal ücret düzeyindeki bir indirmeyi kabul etmeye istekli değildirler. W_1 ve P_1 göz önüne alındığında reel ücret (w_1)'dir ve bu reel ücrette, kadran 1, OL_u kadar işgücü arz edileceğini göstermektedir. Böylece, eğer fiyat düzeyi P_1 'de kalırsa, OL_u birimden daha fazla işgücü arz edilmesini teşvik etmenin tek yolu parasal ücreti W_1 'in üzerine yükselterek reel ücret oranını yükseltmektedir. Böylece Keynesyen toplam işgücü arz eğrisi OL_u 'nun üzerindeki bir istihdam seviyesinde 'Neo-Klasik toplam arz eğrisine karşılık gelmektedir.¹⁷⁴

2.3. Post-Keynesyen (Harrod Domar)

Keynes'in modeli, statik bir yapıya sahiptir. Bu modelle uzun dönemli ekonomik sorunları incelemek güçtür. Modeli uzun dönemli büyüme sorunlarını inceleyebilecek şekilde dinamik hale getiren Harrod ve Domar olmuştur.

Keynes'in modelinde yatırım harcamaları efektif talebin bir ögesi olarak ele alınmış fakat yatırım harcamalarının kısa dönem dışında yaratacağı kapasite üzerinde durulmamıştır. Oysa bu kapasite artışı gelecekte kısa dönemli talebin üstünde veya altında bir arz oluşturuyorsa Keynesgil denge tutturulamamış olur. Harrod ve Domar'a göre böyle bir durumda artık dengeye dönmenin olanağı da kalmamıştır. Çünkü arzın talebin altında kaldığı durumda girişimcilerin arzı arttırmak için kapasite genişletme yolunda yapacakları yatırım harcamaları kısa dönemde talebin daha da yükselmesine ve arz ile talep arasındaki farkın genişlemesine neden olacaktır. Bu fark genişledikçe girişimciler yatırım harcamalarını arttıracaklar, yatırım harcamaları arttıkça arz-talep farkı daha da genişleyecek ve böylece dengeden giderek uzaklaşılacaktır. Tersine, arz talebin üstüne çıkarsa, satılmayan mal stokları,

¹⁷⁴ Oktay Ertan , *Makro İktisat Teorisi Ve Politikası*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2002, s.193-194

girişimcileri yatırım harcamalarını kısmağa itecek, yatırım harcamalarının kısılması kısa dönemli talebi daraltıp satışları daha düşüreceklerdir.¹⁷⁵

Post-Keynesyen büyüme modeli olarak da adlandırılan bu modeli Harrod ve Domar birbirlerinden bağımsız olarak geliştirmişlerdir. Bu model, teoride büyümeyi ilk kez sistematik olarak ele alan model konumundadır. Model, Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşlerinin, dinamik hale getirilmesidir. Keynes'in gözardı ettiği yatırımların kapasite arttırıcı etkisi modele dâhil edilmiştir. Harrod-Domar büyüme modeli toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak ekonominin büyüme hızını belirlerken, iki kavrama dayanmaktadır. Bu kavramlar marjinal tasarruf oranı ile sermaye-hasıla katsayısıdır. Bir ekonomide büyüme oranı marjinal tasarruf oranı ile pozitif, sermaye-hasıla katsayısı ile negatif yönlü ilişki içindedir. Yani bir ekonomide marjinal tasarruf oranı ne kadar büyük ise ve sermaye-hasıla katsayısı ne kadar küçükse, o ekonominin büyüme hızı o derecede büyük olacaktır.¹⁷⁶ Şu halde denge için gerekli yatırım artış oranı veya büyüme hızı veri tasarruf oranı ile sermaye/hasıla katsayısı arasındaki oranla belirlenecektir. Bu gerekli büyüme hızından yüksek veya düşük kararlar dengeden gitgide uzaklaşılmasına neden olacaktır. Harrod-Domar Modeli'nin ileri sürdüğü bu sürece bıçak sırtı denge denmesinin nedeni budur.¹⁷⁷ Harrod-Domar Modeli'nin tamamıyla büyümeye odaklı olduğu söylenilebilir.

2.4. Monetaristlerin Tam İstihdam Analizi

Günümüzde bir çok iktisatçı parasal güçleri, enflasyon ve işsizliği etkileyen en önemli neden sayan temel monetarist görüşü kabul etmektedir. Ancak bu iktisatçılar, iktisadi davranışlarla ilgili birçok diğer konuda birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle de iktisat kuramında herkesçe kabul edilmiş tek bir

¹⁷⁵ Alkın, a.g.e., s.122

¹⁷⁶ Yılmaz, Özlem Gökteş, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 2, 2005, s.66

¹⁷⁷ Alkın, a.g.e., s.123

monetarist makro ekonomik model yoktur. Ancak monetarist iktisatçıların çoğunluğu, M.Friedman'ın görüşlerini izlemektedir.¹⁷⁸

Keynesçi düşüncenin 1940'larda başlayıp 1960'ların ikinci yarısına kadar süren egemenliği 1960 sonrasında ortaya çıkan ve özellikle 1970'li yıllarda tüm dünya ekonomilerini etkileyen yeni bir iktisadi bunalım türü ile sarsılmıştır. Enflasyon ve işsizliğin bir arada baş gösterdiği stagflasyon olgusunun patlak vermesi ile birlikte, Keynesçi düşüncenin bu bunalımın aşılmasında çözüm önerisi üretememesi, başka bir deyişle, bu sorun karşısında yetersiz kalması, başını Chicago Üniversitesi profesörlerinden Milton FRIEDMAN'ın çektiği monetarist (parasalcı) akımın ön plana çıkması ile iktisat teorisinde egemenliği tekrar piyasacı iktisatçıların kazanmasına yol açmıştır.¹⁷⁹

1970'li yıllar başında, petrol şokunun da tesiriyle dünya ekonomilerinde ortaya çıkan stagflasyon olgusu (işsizlik ve enflasyonun bir arada görülmesi), Keynesçi iktisat teorilerini zor duruma soktu. Çünkü Keynesçi yaklaşım enflasyon ile istihdam arasında bir tercihin zorunluluğunu öngörüyor ve buna göre kamu müdahalesine görev veriyordu.¹⁸⁰

Bu yeni durumun izahı Monetarist okul olarak bilinen ve öncülüğünü M. Friedman'ın yaptığı bir yaklaşımdan geldi. Monetaristlere göre maliye politikalarının uzun dönemde ekonomide nominal göstergeleri değiştirmek dışında hiçbir tesiri yoktur. Asıl önemli olan para politikalarıdır. Monetaristler para politikalarının yoğun bir müdahale aracı olarak kullanımının da yanında değildir. Onlara göre uzun vadede bütün politikaların sonucu aynıdır. Bu yüzden para politikası kısa dönemde bir tesir yapabilir ki, bu da piyasadaki bekleyişlerin olmasındandır. Dolayısıyla aslolan piyasalara kendi dengelerini bulabilecekleri bir ortamı hazırlamak, para arzı artışını da istikrarı bozmaması fakat artan üretim ve

¹⁷⁸ Parasız, a.g.e.,s.56

¹⁷⁹ Ardıç, a.g.e., s.27

¹⁸⁰ Ertürk, s.358-359

ticareti finanse etmesi için belli bir artış oranından otomatikçe bağlamak gerekmektedir.¹⁸¹

“Parasalılık” (monetarizm) adının verilmesi ilk defa 1968 yılında, bu düşüncenin ünlü temsilcilerinden Karl Brunner tarafından başlatılmıştır.¹⁸²

Klasik ekolün miktar kuramını yeniden yorumlayarak "Modern Miktar Teorisi" biçiminde sunan Friedman'a göre, ekonomide tam rekabet koşulları ve sürekli tam istihdam geçerlidir. Ekonomide ortaya çıkan bunalımlar ise, genellikle kötü devlet yönetiminden, yani devletin yanlış ve zamansız müdahalelerinden kaynaklanır.

Monetarist ekol de klasikler gibi, devlet müdahalesinin sadece para politikası ile sınırlı kalmasından yanadır. Maliye politikası ise, istikrar bozucu ve etkileri gecikmeli gerçekleşen, düşük tesirli bir araç olarak görülür. Bu bakımdan, monetaristlere göre, ekonomide var olan tam istihdam istikrarının korunması için, milli gelir artışına paralel olarak ve bu artışla aynı oranda para arzının artırılması yeterli olacaktır.¹⁸³

Bu yaklaşımına göre emek arzı nominal ücret oranına endekslenmiştir. Yani emek arzı nominal ücretin bir fonksiyonu olarak kabul edilmiştir. Friedman fiyatların esnek olduğu varsayımını kabullenmiş ve emeğin uyarlayıcı bekleyişler çerçevesinde fiyat bekleyişi olduğunu kabul etmiştir. Varsayımlar itibarıyla Milton Friedman'a göre, serbest piyasa mekanizması kısa dönemde eksik istihdama neden olsa bile uzun dönemde tam istihdam durumu sağlayacaktır. Enflasyon haddi ile işsizlik haddi arasında ters bir ilişki olduğunu yani enflasyonla işsizlik arasında ters değiş-tokuşun olduğunu ifade eden Phillips eğrisinin uzun dönem analizinde işsizlik haddi enflasyon haddinden tamamen bağımsızdır.¹⁸⁴

¹⁸¹ Ertürk, a.g.e., s.359

¹⁸² Vural, a.g.e., 1997, s.870

¹⁸³ Ardıç, a.g.e., s.28-29

¹⁸⁴ Tezer, a.g.e, s.12

Aslında Phillips eğrisinin bu yeni modelinde Friedman, tam istihdamdaki bir ekonomide bile bir miktar işsizliğin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu işsizliği de doğal işsizlik olarak tanımlamaktadır. Bu teori; parasalcı iktisatçılara göre piyasa mekanizmasının serbest ekonomide kendiliğinden istikrar sağlayacağı biçiminde tanımlanabilir.¹⁸⁵ Friedman'a göre tüm işçileri geçici olarak aldatmak mümkündür ancak her zaman şaşırtmak mümkün değildir. Eninde sonunda işçiler baz olarak kabul edilen enflasyon oranının yükseldiğinin farkına varacaklardır. Böyle bir ortamda enflasyon oranını artırarak işsizliği azaltma imkânı ortadan kalkacaktır. Burada karşımıza uzun dönemde gerçekleşen ve beklenen enflasyon oranına birbirine eşit olduğu durumdaki işsizlik oranı yani, doğal işsizlik kavramı ortaya çıkmaktadır. Doğal işsizlik oranı aynı zamanda emek arzı ile emek talebinin birbirine eşit olduğu noktadaki işsizlik oranı olduğundan, konuya arz ve talep cephelerinden yaklaşılması mümkündür. Arz yönünden ele alındığında doğal işsizlik oranını değiştiren temel faktör "işgücünün demografik yapısının zaman değiştirmesi"dir. Zaman içinde işgücü içinde işsizlik oranları diğer gruplara göre daha yüksek olan grupların oranının yükselmesi doğal işsizlik oranının yükselmesine neden olacaktır. Doğal işsizlik oranını etkileyen talep faktörlerinin başında ise vasıfsız ve düşük vasıflı işçilere olan talebin azalması gelmektedir. Bu durum vasıfsız işçilerin ücretlerin düşmesine ve işsizlik oranlarının yükselmesine neden olarak doğal işsizlik oranının yükselmesini sağlar. Bunların dışında işsizlik sürelerinin uzaması doğal işsizlik oranının yükselmesine neden olacaktır. İşsizlik sigortasının uygulandığı ülkelerde işsizlere yapılan ödemelerin artması, işçilerin rezervasyon ücretlerini yükselterek doğal işsizlik oranının artmasına neden olmaktadır. Bunun gibi teknolojik değişim oranı ve ürün ve emek piyasalarında rekabetin derecesi gibi faktörlerde doğal işsizlik oranını etkilemektedir.¹⁸⁶

Bu modele göre, tüm piyasalar sanki iyi kötü tam rekabet koşullarında çalışmaktadır. Bu piyasalarda özellikle fiyatlar ve ücretler esnektir. Bunlar dengeyi oluşturmak için her zaman azalıp artabilirler

¹⁸⁵ Seyidoğlu, Halil, *İktisat Biliminin Temelleri*, Güzem Cem Yayınları, İstanbul, 2006, s.724

¹⁸⁶ Kemal Biçerli, *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayınları, 2005 s.557-558

Monetaristler, ekonominin tam istihdam dengesinden ayrılmasının nedeninin halkın yaptığı hatalardan ileri geldiğini savunurlar. Önce ekonomide her piyasanın dengede, tam istihdamda, fiyatların istikrarlı olduğunu ve beklenen enflasyonun sıfır olduğunu varsayalım. Hükümet para arzını sabit bir oranda, diyelim ki % 5 arttırsın. Halk ellerindeki bu fazla nakitleri harcamanın bir yolunu araştıracaktır. Konuyu basite indirgemek için bu durumun halkı, tüm mal ve hizmetlere olan talebini arttırmaya yönelttiğini varsayalım. Bu durumda her malın talep eğrisi sağa kayacak ve rekabetçi olarak belirlenen fiyatlar yükselecektir. Üreticiler sattıkları malların satış fiyatlarının yükseldiğini görerek daha fazla üreteceklerdir. Dolayısıyla emek taleplerini arttıracaklardır. Teoride emek talebinin artması reel ücretlerin düşmesi ile mümkündür. Bu ise işçilere ödenen nominal ücretlerdeki artışın fiyat artışlarının gerisinde kalması ile sağlanır. Fiyat artışlarını başlangıçta algılayamayan işçiler nominal ücretlerine yapılan artışı reel ücret artışı olarak algılayacaklar ve böylelikle reel ücretleri artmışçasına daha fazla çalışacaklardır. İşçiler sadece kendi iş kollarında ürettikleri malların fiyatlarının arttığını zannederek fiyatlar genel seviyesindeki artışı kavrayamayacaklardır. Böylece toplam üretim ve istihdam yükselecektir. Er veya geç işçiler, tüm fiyatların yükseldiğini ve kendi nispi fiyatlarının aslında değişmediğini sonunda fark edeceklerdir. Nispi fiyatlar davranışları belirlediği ve nispi fiyatlar değişmediği için üretim ve istihdam başlangıçtaki düzeye geri dönecektir. Aşırı üretim ve istihdam yalnızca halk aldandığında oluşacaktır. Halk tüm fiyatların %5 oranında yükseldiğini fark ettiği zaman, başlangıç davranışlarına geri döneceklerdir. Bu durumda tek farklı şey, cari ve beklenen enflasyonun %5 olmasıdır.

Öte yandan, Monetaristlere göre maliye politikalarının uzun dönemde ekonomide nominal göstergeleri değiştirmek dışında hiçbir tesiri yoktur. Asıl önemli olan para politikalarıdır. Monetaristler para politikalarının yoğun bir müdahale aracı olarak kullanımının da yanında değildir. Onlara göre uzun vadede bütün politikaların sonucu aynıdır. Bu yüzden para politikası kısa dönemde bir tesir yapabilir ki, bu da piyasadaki bekleyişlerin adaptif (uyarlamalı-geçmişin verilerini bugüne uyarlamak)

olmasındandır. Dolayısıyla aslolan piyasalara kendi dengelerini bulabilecekleri bir ortamı hazırlamak, para arzı artışını da istikrarı bozmaması fakat artan üretim ve ticareti finanse etmesi için belli bir artış oranından otomatikçe bağlamak gerekmektedir.¹⁸⁷ Friedman'ın yeni Phillips eğrisine dayandırdığı tam istihdam tezini daha yakından tanımak için onun görüşlerini bu noktada daha kapsamlı irdeleyelim.

- **Paranın Dolaşım Hızının İstikrarlılığı**

Monetaristlerin modern miktar kuramı yorumlarında, paranın dolaşım hızını simgeleyen V ve k sabit sayılar olarak ele alınmamakta, diğer değişkenlerin istikrarlı fonksiyonları olarak kabul edilmektedir. Friedman'ın miktar kuramı yorumunda paranın dolaşım hızı. "sürekli gelir düzeyinin" yani uzun dönem gelirin istikrarlı bir fonksiyonudur. Bu sistemde, zaman içinde sürekli gelir arttıkça, paranın dolaşım hızı azalmaktadır. Bunun nedeni monetaristlerce para talebinin gelir esnekliğinin birden büyük olarak saptanmış olmasıdır. Böyle olunca, gelir arttıkça elde tutulan para miktarı artmakta, dolayısıyla paranın dolaşım hızı düşmektedir.

Dolayısıyla, tam istihdamın ve fiyat istikrarının korunabilmesi için merkez bankası, üretimdeki artışı ve "dolaşım hızındaki azalışı dengelemek için para stokunu yeteri kadar aramalıdır."¹⁸⁸

- **Para ve GSMH Arasındaki İlişki**

Eğer para stoku ekonominin resesyon döneminde arttırılmışsa, artan harcamalar, öncelikle istihdam ve reel üretimi arttıracaktır. Eğer tam istihdam dolaylarında dengedeysen, böyle bir durumda GSMH'daki yükselme, yalnızca fiyatlar genel düzeyini etkileyen nominal bir artış olacaktır.

¹⁸⁷ Ertürk, a.g.e., s.359

¹⁸⁸ Parasız, a.g.e, s.56

GSMH ne kadar yükselecektir? Monetaristlere göre, reel mal ve hizmet üzerine harcamalar, GSMH'nın belli bir noktaya ulaşmasına kadar sürecektir. Böylece para arzıyla GSMH arasındaki ilişki, merkez bankasınca para arzı arttırılmadan önceki durumuyla aynı olacaktır. Bu paranın dolaşım hızından başka bir şey değildir. Yani $GSMH/M$ dır. GSMH bir kez daha para arzıyla başlangıçtaki oranına eşit bir noktaya ulaştığı zaman, halk artarı para stokunu artık yalnızca bir değişim aracı olarak tutmakla yetinecektir ve harcamalar bir düzeyde dengeye gelecektir.¹⁸⁹

1958 yılında A. W. Phillips bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma, Britanya'da belli bir zaman içerisinde (1862 -1958) parasal ücretlerdeki artış oranı ile işsizlik oranları arasında ters yönlü ve doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığını göstermekteydi. Bu ilişki açısından ortalama % 5,5 işsizlik anında yıllık ücret artış oranı 0, % 2,5 işsizlik oranında ücret artış oranı % 2 olmaktadır. Fakat parasal ücret artışları ile işsizlik arasındaki ilişkinin neden böyle bir duruma geldiğine yanıt alınamamıştır.¹⁹⁰

Keynes'ci *Lipsey* (1960) bu ilişkiyi, emek piyasasının mikro ekonomik temellerine dayanarak şöyle açıklamıştır.¹⁹¹

“Emek piyasasında talep fazlası $[(N_d - N_s) / N_s]$, ücretlerde (w) artışa neden olur. Talep fazlası arttıkça ücret artış oranı (w') yükselir. Talep fazlası ve ücret artış oranı arasındaki bu ilişki doğrusal ve aynı yönlüdür. (Şekil2.8 , Panel 1).

Talep fazlası $[(N_d - N_s) / N_s]$ ile işsizlik oranı (u) arasında doğrusal olmayan ters yönlü bir ilişki vardır.” (Şekil2.8, Panel 2).

Emek arzının emek talebine eşit bir durumda olduğu denge ücret seviyesinde, iş arayan her özellikteki işsiz sayısının, aynı özellikteki boş iş sayısına eşit bir

¹⁸⁹ Parasız, a.g.e., s.56

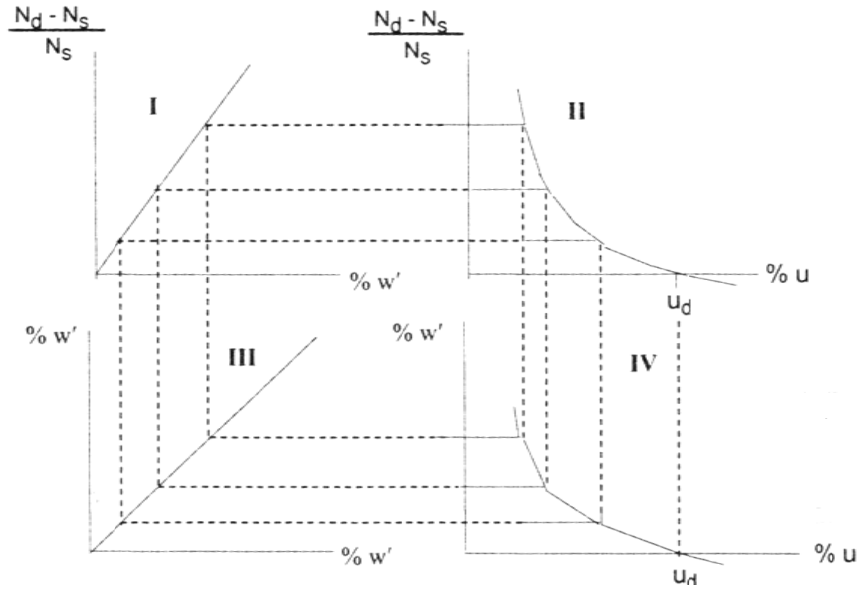
¹⁹⁰ Ertop, a.g.e., s.173

¹⁹¹ Ertop, a.g.e., s.173

durumda olmasında dahi ekonomide Friksiyonel işsizlik adı verilen bir işsizlik bulunmaktadır (Diyagramda u_d - denge durumundaki işsizlik oranı - olarak gösterilmiştir). Friksiyonel işsizliğin sebebi, kendilerine uygun işi bulmak amacıyla iş değiştirenlerin veya iş gücüne yeni katılım gösteren kişilerin, kendilerine uygun boş işler hakkında bilgi sahibi olmaları zaman aldığından iş arama süresinde işsiz kalmalarıdır. Lipsey'e göre emek talebi fazlası $[(N_d - N_s) / N_s]$ arttıkça ücret düzeyleri de artış gösterecektir. Yüksek ücretler karşısında iş arayanlar iş arama sürelerini kısaltmaktadır. İş arama süresi kısaldığından işsiz kişilerin sayısı, yani Friksiyonel işsizlik, azalış durumuna girmektedir.

Talep fazlasındaki belirli artışlar, işsizlik azaldıkça u 'yu daha az miktarlarda azaltır. Bu nedenden dolayı, talep fazlası ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi göstermekte olan fonksiyon, merkeze doğru dışbükey eğri şeklini aldığı görülmektedir (Şekil2.8, Panel 2).

Diğer bir açıdan bakacak olursak iş değiştirme, işgücüne yeni katılma vb sebeplerden dolayı iş arama süresi içinde geçici olarak işsiz kalanlar her an varolduğundan, friksiyonel işsizlik de her an bulunmaktadır. Bu sebeple u hiç bir zaman 0 'a inmez. Yani Panel 2 deki eğri dik ekseni kesmez.

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.174

Şekil 2. 8. Lipsey'e Göre Phillips Eğrisinin Elde Edilişi

“Fiyat artışlarıyla ücret artışları arasındaki paralellik nedeniyle Phillips ilişkisi,

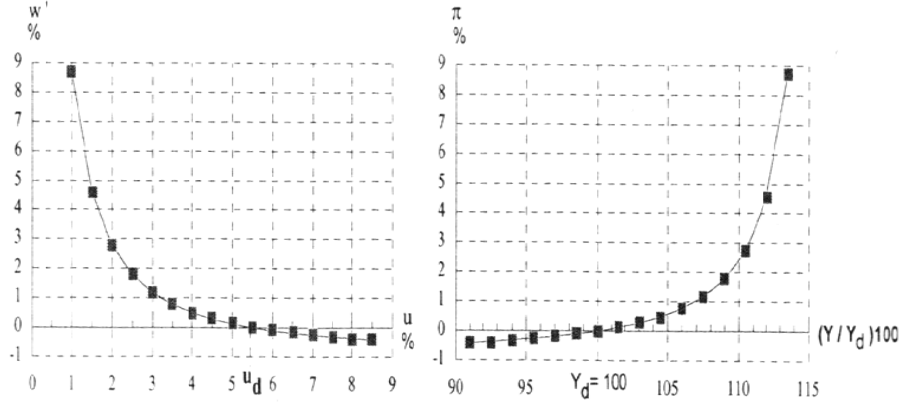
$$w' = f(u), f' < 0 \text{ yerine}$$

$$= f(u), f' < 0 \text{ yada}$$

$= f(Y/Y_d), f' > 0$ ($Y_d : u_d$ düzeyindeki üretim) biçiminde kullanılmaya başlandı. (Şekil 2.9.)

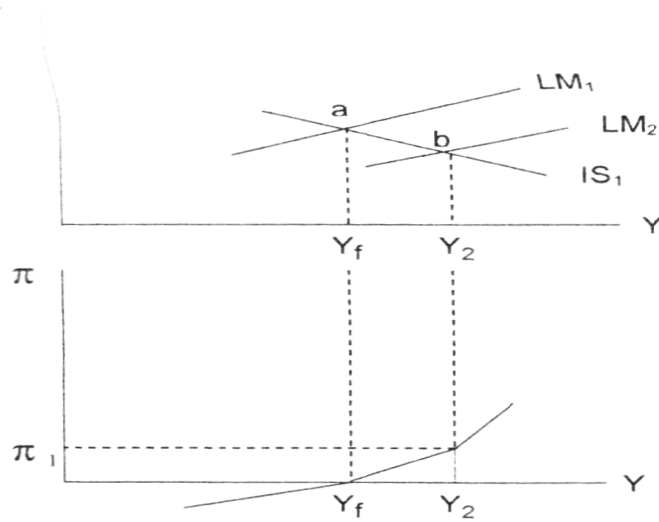
Phillips ilişkisi, Keynes'cilerce modellerinin arz denklemi, yani fiyatlarla üretim arasındaki ilişki olarak, kabul edildi (Şekil2.10.) ve değişik dozlardaki enflasyon ve işsizlik arasında seçim olanağının varlığına kanıt olarak gösterildi. Buna dayanarak kamu yetkililerine % 3-4 düşük oranlı bir enflasyonla tam üretim düzeyinin üstünde bir harcama politikası sağlık verildi.”¹⁹²

¹⁹² Ertop, a.g.e., s.174

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.174

Şekil 2. 9. Panel 1: Özgün Phillips İlişkisi. Panel 2 : Enflasyon-Çıktı oranı (%) biçimindeki Phillips ilişkisi

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.175

Şekil 2. 10. Phillips İlişkisi, Keynesci Modelin Arz Denklemi Grafiği

‘Ekonomi, tam üretim düzeyinde dengede iken M_s arttırılıp LM_U LM_1 ye çıkarıldığında üretim, Y_2 ye çıkar. Tam üretim düzeyinin üstünde üretim yapılması friksiyonel işsizliğin azalması ile gerçekleşir. Üretimi sürekli olarak Y_2 de tutmak için M_s yi her dönem aynı hızda arttırarak LM_2 yi aynı yerde tutmak gerekir. Bu

*durumda fiatlar, her dönem re, oranında artmaya devam eder. M_s aynı hızda arttırılmaz ise yükselen fiatlar nedeniyle reel para arzı (M_s / P) küçülür; LM_s sola doğru kayar; ekonomi ilk denge noktası a ya geri döner. Üretim, Y_f düzeyine; enflasyon oranı, 0 'a düşer.'*¹⁹³

1960 lı yılların sonlarından itibaren Phillips eğrisinin saat yelkovanı yönlerinde halkalar oluşturmuş olduğu enflasyon ve işsizlik oranlarının her zaman ters yönlü olmadığı, zaman zaman aynı yönlerde geliştiği (*stagflasyon*, yani işsizlik oranı ile enflasyon hızının birlikte artması) gözlemlendi (Şekil 2.11.).¹⁹⁴ Phillips eğrisinin öngördüğü enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki ters yönlü ilişki, bu yeni duruma uymuyordu. Başka bir anlatımla aynı işsizlik oranının karşılığında daha yüksek orandaki ücret veya fiyatlarda artış oranları ortaya çıkmaktadır. 1967 yılında Yeni Keynesci Phelps ve Parasalcı Friedman birbirinden bağımsız olarak ve farklı açıklamalara dayanarak

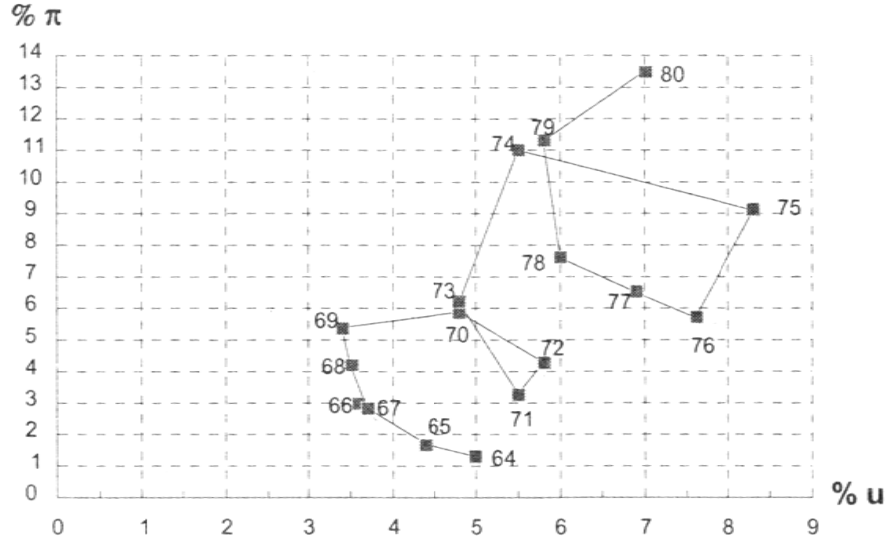
$$w' = f(u), f' < 0$$

biçimindeki Phillips ilişkisinin istikrarlı ve uzun dönemde geçerli bir ilişki olmadığını ortaya koydular.¹⁹⁵

¹⁹³ Ertop, a.g.e., s.175

¹⁹⁴ Ertop, a.g.e., s.175

¹⁹⁵ Ertop, a.g.e., s.175

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.175

Şekil 2. 11. ABD de 1964 - 80 Yılları İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi

Friedman'ın yorumu: Fiyat beklentilerini içermekte olan Phillips ilişkisi ve doğal işsizlik hipotezi

Friedman'ın açıklaması şu şekilde özetlenebilir:

- **Reel ücretler ve fiyat beklentileri:**

“Ekonomik karar birimleri, akılcı olduklarından, parasal (nominal) değil, gerçek (reel) değerlere göre karar verirler; bu nedenle, emek piyasasında arz ve talep w nin değil, w nin fonksiyonudur. Emek arzında bulunanlar w yi, algıladıkları yada bekledikleri P düzeyine göre değerlendirerek [$w^e = w / P^e$ ilişkisine göre] emek arzında bulunurlar.

w ve P nin mutlak değerleri değil, artış oranları söz konusu olduğunda ; reel ücret artış oranı, yaklaşık olarak

$w' = w' - \pi$; algılanan reel ücret artış oranı da yaklaşık olarak

$(w')^e = w' - \pi^e$ dir .

Burada π^e , emek arz edenlerin algıladıkları enflasyon oranıdır.

Bu nedenle Friedman, parasal ücret artışı oranı ile işsizlik oranı arasında bağıntı kuran

$$w' = / (u)$$

biçimindeki özgün Phillips ilişkisinin yerine emek arzında bulunanların bekledikleri ya da algıladıkları reel ücret artış oram ile işsizlik oranı ilişkisini koyar.

$$w' - \pi^e = f(u) \text{ ya da}$$

$$w' = \pi^e + f(u)$$

w' ile π arasındaki aynı yönlü ilişki nedeniyle son denklem aşağıdaki biçimde de gösterilir:

$$\pi = \pi^e + f(u)$$

*Böylece Friedman, özgün Phillips ilişkisine enflasyon beklentilerini katmış olur. Bu biçimdeki Phillips ilişkisine " beklentileri içeren Phillips ilişkisi " adı verilir.*¹⁹⁶

- **Doğal işsizlik oranı hipotezi:**

Friedman açısından, emek piyasasının içinde çalışma düzeyleri, reel ücretlere (w / P ye) göre oluşmakta olan emek arz ve talebinin eşitlenmiş olduğu noktada oluşmaktadır. Fakat bu çalışma düzeyinde de friksiyonlardan (iş değiştirmelerin zaman almasından) doğan geçici işsizlik yada emek arz ve talep yapılarının tamamında birbirine uymayışından doğan yapısal bir işsizlik bulunur. Para arzındaki ve toplam harcamalardaki değişimlerden etkilenmeyen bu friksiyonel ve yapısal işsizlik toplamları, Friedman 'a göre, doğal işsizliktir.¹⁹⁷

Beklentileri içeren Phillips ilişkisini, doğal işsizlik hipotezi benimsendiğinde şu şekilde yazmak mümkündür:¹⁹⁸

$$w' = \pi^e + f(u_n - u)$$

¹⁹⁶ Ertop, a.g.e., s. 176

¹⁹⁷ Ertop, a.g.e., s.177

¹⁹⁸ Ertop, a.g.e., s.177

• **Eksik bilgilenme (imperfect information) ve Uyarlanmalı Fiyat beklentileri (algılamaları) hipotezleri**

Friedman açısından işletmeler, cari dönem ya da gelecek dönem fiyatlarını tam doğru bir şekilde bilirler, buna karşılık olarak emek arz edenler eksik bilgilenme sebebiyle fiyat tahminlerini doğru bir şekilde yapamaz. Emek arz etmekte olan kişiler, eksik bilgilenme şartlarında, fiyat tahminlerini, *geçmiş dönem* fiyatlarını uyarlayarak (adapte ederek) yaparlar. Uyarlanmalı beklentiler, geçmiş yıllar içerisinde gerçekleşmekte olan fiyat değişimleri oranlarını dayanan, yani geçmiş yıl verilerinin uyarlanması ile yapılmakta olan tahminlerdir. Bu tür beklentiler, *algılanan* türden olduğunda; yani gelecek dönemlere göre değil, içinde bulunmuş olan döneme ait olduğunda, şu şekilde gösterilebilir:¹⁹⁹

$$\pi_t^e = \lambda \pi_{t-1} + (1-\lambda) \pi_{t-2}$$

$$\lambda = 1$$

$$\pi_t^e = \pi_{t-1}$$

Bu varsayımlara göre: Para arzı artış hızındaki yükselme sonucu mal piyasasında talep artar, fiyat artış oranı yükselir, işletmeler üretimi arttırmak ister. Buna bağlı olarak emek piyasasında emek talebi artar (emek talep eğrisi sağa kayar) işletmeler arası rekabet nedeniyle parasal ücret artış oranı (w') yükselir. Ancak Neo Klasik modele göre üretimin ve çalıştırılan işgücünün (talep edilen emek miktarının) artması için reel ücretlerin düşmesi, buna karşılık işgücü arzının artması için reel ücretlerin artması gerekir. İşletmeler, parasal ücretleri fiyatlardan daha düşük oranda yükselterek, reel ücretleri düşürür [(w'↑- π ↑)↓]. Öte yandan emek arz edenler, bilgi eksikliğinden dolayı tahminlerini geçmiş dönem fiyat artışına göre yaptıklarından ve π nin yükselme aşamasında π_t > π_{t-1} = π_t^e olduğunda reel ücretlerin arttığını sanarak [(w'↑- π^e) ↑] yanılır ve iş gücü arzını arttıırırlar. Bu nedenle Friedman'ın modeline emek arz edenlerin kandırılması anlamında Kandırma (Fooling) Modeli adı verilir.

¹⁹⁹ Ertop, a.g.e., s.177

Friedman'ın doğal işsizlik hipotezine ve beklentileri içeren denklemlere, beklentilerin uyarlamalı ve olduğu varsayımları eklendiğinde Phillips ilişkisi aşağıdaki biçime girer.

$${}^e + f(u_n - u)$$

$${}_t^e = {}_{t-1} \text{ ise}$$

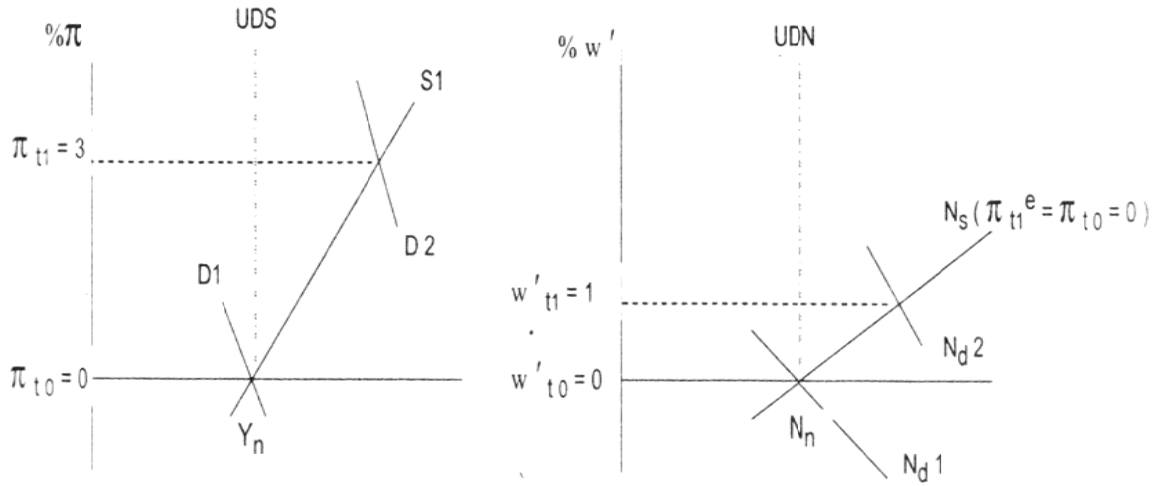
$${}_t = {}_{t-1} + f(u_n - u)$$

Doğal işsizlik hipotezini ve beklentilerini içeren Phillips ilişkisi denklemine göre:

$$= {}^e \text{ ise:}$$

$$= {}^e + f(u_n - u) \text{ denklemine göre}$$

$u = u_n$ olması gerekir.²⁰⁰

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.178

Şekil 2. 12. Friedman Kandırma Modeli

“Bu durumda parasal ücret artış oranı, fiyat artış oranına eşittir; reel ücretler, doğal işsizlik düzeyinde emek arz ve talebini eşitleyen düzeydedir. İşsizlik oranı doğal

²⁰⁰ Ertop, a.g.e., s.178

düzeyde; üretim de. do; işsizlik oranına karşılık gelen düzeydedir (**Şekil 2.13** 'de a ve b noktaları):

$$\pi = \pi^e \text{ ise } w' = \pi \quad u = u_n \quad Y = Y_n$$

$\pi < \pi^e$ ise:

$\pi = \pi^e + f(u_n - u)$ denklemine göre

$$u < u_n$$

Bu matematiksel ifadenin (Friedman'a göre) açıklaması şudur:

Mal piyasasındaki artan parasal talebe bağlı olarak emek piyasasında da parasal talep artar. Ancak neo klasik modele göre talep edilen emek miktarının ve buna bağlı olarak üretimin artması için reel ücretlerin düşmesi, bunun için de parasal ücret artışının, fiyat artış oranını altında kalması gerekir: $w' < \pi$

$$(w' \uparrow - \pi \uparrow) \downarrow$$

Öte yandan arz edilen emek miktarının artması için ise algılanan reel ücretlerin artması bunun için de parasal ücretlerin, algılanan fiyatlardan daha yüksek oranda artması gerekir : $w' > \pi^e$

$$(w' \uparrow - \pi^e \uparrow) \downarrow$$

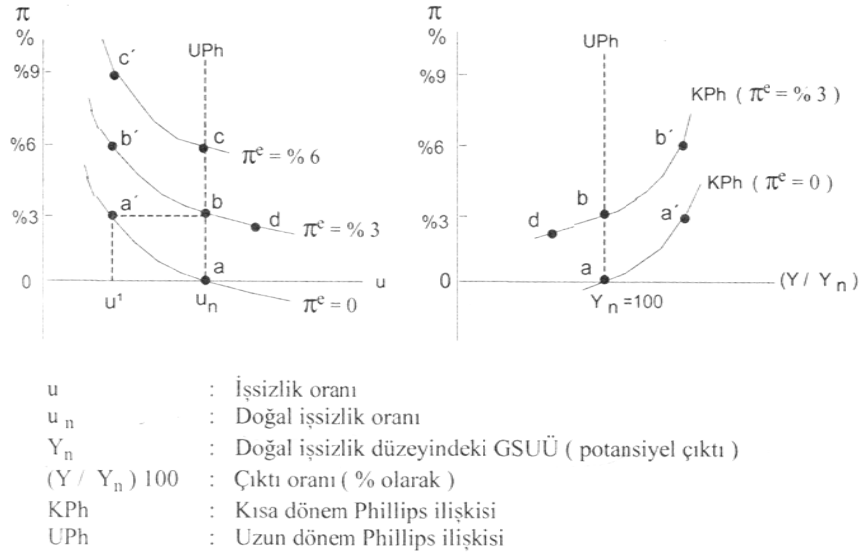
Bu iki koşulun gerçekleşmesi için

$$\pi > \pi^e \text{ olması gerekir.}$$

Uyarlamalı beklentiler hipotezi nedeniyle algılanan fiyat artışları, gerçekleşen fiyat artışlarını geriden izlediğinden fiyatların yükselme aşamasında bu koşul gerçekleşir:

$$\pi_t > \pi_{t-1} = \pi_t^{e,t-1}$$

²⁰¹ Ertop, a.g.e., s.179

Kaynak: Kıvanç Ertop, Makro İktisat, 2006, s.180

Şekil 2.13. Phillips eğrileri, π 'deki Değişimi

Sonuç olarak: parasal yetkililerin, işsizlik oranını, kalıcı olarak, doğal işsizlik oranının altına tutması olanaksızdır.’’²⁰²

- **Hızlandırılan enflasyon hipotezi (accelerationist hypothesis):**

‘‘Hükümet İşsizliği doğal düzeyin altındaki belli bir oranda tutmakta direnirse enflasyon oranını sürekli olarak yükseltmek zorunda kalır. Şekil 2.13’de u^1 oranında sürekli olarak tutabilmek için ilk dönem %3 olan enflasyon oranını, izleyen dönem %6 %9 vb biçiminde yükseltmesi gerekir.’’²⁰³

²⁰² Ertop, a.g.e., s.180

²⁰³ Ertop, a.g.e., s.180-181

- **Harcama Yönetimi yerine Arz Yönetimi politikası :**

“ Parasalcılara göre : " Harcama yönetimi politikasının uzun dönemde etkisiz olmasına karşın, uzun dönem emek arz ve talep fonksiyonlarının kaydırılması üzerinde yoğunlaşan bir arz yönetimi politikası, reel ekonomi üzerinde kalıcı etkiler yaratır. İşçi Sendikalarının gücünü kırma, sosyal güvenlik yardımlarını azaltma, emeğin devingenliğini (mobilitelerini) arttırma, emek arz eğrisini sağa doğru kaydırır; böylece doğal çalışma ve üretim düzeylerini yükseltir, doğal işsizlik oranını düşürür. Gelir vergisi oranlarının düşürülmesi de, emek arzı yönünden aynı etkiyi yaratabilir”²⁰⁴

2.5. Yeni Klasik Okul ve Tam İstihdama Bakışı

Klasik Okula bağlı olarak 1970'li yıllarda oldukça önemli gelişmeleri de beraberinde getirerek Lucas tarafından başlatılan ve Barro, Sargent ve Wallace ve diğer iktisatçıların desteğiyle Yeni Klasik okul ortaya çıkmış ve iktisat literatüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Yeni Klasik okul, literatürde "Yeni Klasik Makro iktisat" veya "denge yaklaşımı" olarak da geçmektedir. Yeni Klasik okul, rasyonel beklentiler hipotezi, sürekli piyasa temizleme varsayımı ve toplam arz fonksiyonu şeklinde sıralanan üç temel varsayıma dayanmaktadır. Ayrıca Yeni Klasik okul ile birlikte makroiktisat teorisinde dinamik denge teorisi ve Reel İş Çevrimi kuramı şeklinde sıralanan iki önemli başlık ön plana çıkmıştır. Yeni Klasikler bu iki önemli başlık altında teknolojik değişim, dönemler arası ikame ve etkileşim ve reel konjonktür dalgalanmalarını dikkate alarak ekonomik dalgalanmaları açıklamaya çalışmışlardır.²⁰⁵

Geleneksel Görüşler'de ve Yeni-klasik Yaklaşım'da denge kavramı Walrascı Denge anlamında kullanılmaktadır. Geleneksel Yaklaşım'da ya bütün piyasalarda denge vardır ya da bir piyasada arz fazlası bulunması halinde bir başka piyasada talep fazlası bulunmaktadır. Bu durumda serbest piyasalar kısa sürede fazla

²⁰⁴ Ertop, a.g.e., s.181

²⁰⁵ Yüceol, a.g.e., s.34

ve açığı dengeleyecektir. Yeni-klasikler'de ise kısa süreli dengesizlik dahi söz konusu değildir. Bu yaklaşımda Doğal İşsizlik Oranı'ndan sapma şeklindeki dengesizlik hali, Intertemporal Ücret Teorisi'nde belirtildiği üzere, iradi bir şekilde ortaya çıkmakta, bu bağlamda iradi olarak tanımlanmaktadır. Bazı hallerde ise fiyatlar genel düzeyine ilişkin beklentilerdeki yanılğı, çok kısa süreli olarak Doğal İşsizlik oranından sapmalara sebep olabilmektedir.

Ancak, bu şekilde ortaya çıkan sapmalar, dengesizlik olarak tanımlanmamaktadır. Yeni-klasiklerde, Doğal İşsizlik Oranı'ndan sapmaların dengesizlik hali olarak görülmemesinin iki sebebi bulunmaktadır.

Doğal İşsizlik Oranından sapmaya sebep olabilecek hususların bir kısmı Intertemporal Ücret Teorisi tarafından ele alınmaktadır. Buna göre, cari dönem ücretinin normalden farklı görülmesi, gelecek dönem ücret düzeyinin de farklı olacağı düşünülmesi halinde çalışma miktarı, cari dönemde duruma göre, artırılmakta veya azaltılmaktadır. Bu durumda Doğal İşsizlik Oranı'nda meydana gelen sapmalar, çalışanların tercihleri ile ilişkili olup dengesizlik hali olarak nitelendirilmemektedir.

İkinci yaklaşımda ise, işsizlik oranından sapmalar, fiyatlara ilişkin beklenti yanılığarı ile ilişkili bir çerçevede ortaya çıkmaktadır. Bu tip sapmalar, fiyatlar genel düzeyinin gerçek durumunun anlaşılması ile birlikte hemen telafi edilmektedir. Ayrıca bu tip sapmalar bir dengesizlik halinden ziyade beklenen fiyatlar düzeyine göre oluşan dengeler şeklinde tanımlanabilir. Böylece, Yeni-klasikler dengesizlik tanımını gereksiz görmektedirler. Şu halde, dengeden uzaklaşan bir ekonominin dengeye dönüş sürecinde, yani dengesizlik halinde ortaya çıkabilecek sorunları ele almaya gerek kalmayacaktır.²⁰⁶

Rasyonel beklentiler doğrultusunda, Yeni Klasik iktisadın işsizliğe ilişkin görüşleri, toplam talep ve arz ilişkisi kapsamında incelenebilmektedir. Fiyat

²⁰⁶ Paya, Merih, *Makro İktisat*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001, s.360

beklentilerinin şekillenmesinde iktisadi ajanın, bütün uygun bilgiyi etkin bir şekilde kullandığı varsayıldığında, beklenen fiyat düzeyi aşağıdaki biçimde olacaktır:

$$P_t^E = E(P | H_{t-1})$$

Yukarıdaki denklemde H_{t-1} ekonomik modelin yapısını, dışsal değişkenlerin değerini ve içsel değişkenlerin geçmiş değerlerini kapsamaktadır. Beklenen fiyat düzeyinin bilgi setine koşullu olduğu söylenebilmektedir. Modelde özel sektörün ve devletin aynı bilgi setine geçişi mümkündür. Rasyonel beklentiler, alternatif bir yol ile aşağıdaki şekilde de belirtilebilir:

$$P_t^E = P_t + \epsilon_t$$

Yukarıdaki denkleme göre fiyat beklentilerinin t-1 dönemindeki bilgi setiyle ilişkide olmayan rassal bir hata terimi kadar bir farkla gerçekleşen sonuçtan farklılaştığı söylenebilmektedir. Parasal büyümenin tam olarak beklendiği şekilde gerçekleşmesi durumunda Yeni Klasikler, işsizliğin her zaman, rastlantısal şokların olmaması halinde doğal oranda olacağını öngörmektedirler. Nüfus ya da teknik durum gibi parametrelerde değişiklik olması halinde reel değişiklikler gerçekleşecektir. Model açık bir şekilde modern ekonominin reel faaliyetlerinde bir dalgalanmaya imkan vermektedir. Toplam talep ise modelde şu şekilde belirtilmektedir:

$$y_t^d = A + \alpha [M_t - E_{t-1} P_t] + \lambda_t$$

Yukarıdaki denklemde y_t^d reel talep düzeyi, α ikinci terimin harcama üzerindeki etkisini yöneten pozitif bir eğilimi, A durağan otonom harcama kısmı temsil etmektedir. Beklentiler terimi, beklentilerin t-1 döneminde formüle edildiği beklenen fiyatı göstermektedir. Para stokundaki (M) değişiklikler, fiyat düzeyindeki değişikliklerle uyumludur. $[M_t - E_{t-1} P_t]$ terimi, para stokundaki beklenmeyen bir hareketi temsil etmektedir. Para arzındaki artış, beklenen fiyattaki (Ep deki) artıştan daha yüksek olursa, sabit bir dolaşım hızıyla birlikte $MV=PY$, eşitliği yoluyla reel

gelirde (Y) bir artış gerçekleşecektir. M deki artış bekleniyor ise E_p aynı düzeyde artarken, reel gelir ve böylece harcama üzerinde bir etki ortaya çıkmayacaktır. Modelde Lucas arz eğrisi şeklinde belirtilen toplam arz eğrisi aşağıdaki biçimde gösterilmektedir:

$$y = y_N + \tau (1-v) (P - P^E) + e$$

Yukarıdaki denklem fiili işsizlik oranıyla doğal işsizlik oranı arasındaki ilişki olarak tekrar değerlendirilir ise şu biçimi alacaktır:

$$U = U_N - \tau (1-v) (P - P^E) + e$$

Fiyat beklentileri gerçekleştirilebilirse işsizlik düzeyi doğal düzeye gelecektir. Yeni Klasiklerin ajanların genel fiyat düzeyindeki değişiklikler ile göreceli fiyatlardaki değişiklikleri birbirinden ayırtırmadaki başarısızlığın bir sonucu olarak işsizlik ve üretimdeki dalgalanmaların ortaya çıkacağını kabul ettikleri söylenebilmektedir.

Lucas'ın modelinin tam istihdamdan geçici sapmaları önermesi sebebiyle klasik modelden daha ilginç olduğu söylenebilir. Tam istihdamdan geçici sapmalarla ilgili ana nokta, bunların beklentilerdeki hatalar sonucu olması ve hatalar sürdükçe sapmaların da sürmesidir.²⁰⁷

1970'lerin başından 1982 yılına kadar geçen süre içerisinde Yeni Klasik okulun, iktisadi çevrimlerin tahmin edilemeyen parasal değişiklikler sonucu doğduğunu ileri süren görüşü genel kabul görmüştür. Friedman ve Phelps tarafından ileri sürülen doğal işsizlik oranı hipotezi piyasaların sürekli dengede olması ve rasyonel beklentiler hipotezleri ile birleştiren bu kuram, enflasyonun beklenmediği

²⁰⁷ Yüceol, a.g.e., s.36

durumda kısa dönem Phillips eğrisinin söz konusu olabileceğini ve bunun sonucu reel değişkenlerin trend değerlerinden sapacağını savunmuştur.²⁰⁸

Yeni Klasik iktisat, 1980'li yıllardan sonra iktisadi çevrimleri açıklarken kuramsal zorluklar ve uygulama zorlukları ile karşı karşıya kaldığında, bu kuram yanlısı iktisatçılar çevrimlerin kaynağının para haricinde bir sebep olmasına odaklanarak çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların amacı iktisadi çevrimlerin genel denge modeli içinde oluşabileceğini ortaya koymak ve Yeni Klasik kuramın karşı karşıya kaldığı zorlukları aşmak olmuştur. Ayrıca bu çalışmalarda çevrimin yayılma düzeneği üzerine daha önceki genel denge modellerine kıyasla daha fazla eğilmişlerdir. Reel faktörlerden kaynaklanan şokların çevrimlerin başlamasını sağladığına dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla bu kuram, Reel Çevrim kuramı olarak isimlendirilmiştir.²⁰⁹

Reel Çevrim kuramında rasyonel maksimize eden bireylerin, ekonomik çevrede yaşanan değişikliklere nasıl tepkiler verecekleri ve bu tepkilere karşı toplam değişkenlerin denge sonuçları açısından ne gibi karışımların yapılabileceği araştırılmıştır.²¹⁰ Reel Çevrim kuramının tam istihdama ilişkin görüşlerinin, aşağıda sıralanan üç önemli varsayıma dayandığı söylenebilir:

- a. Fiyat esnekliği sürekli olarak piyasaları temizler, bu şekilde denge her zaman kurulur,
- b. Toplam üretim ve istihdamda oluşan dalgalanmalara, uygun üretim teknolojisindeki geniş tesadüfi değişiklikler sebep olur.
- c. Çalışmak isteyen insan sayısında oluşan dalgalanmalar, istihdamdaki dalgalanmalara yol açar. Çalışma ve boş zaman, zaman içinde yüksek derecede birbirleriyle ikame edilebilir.

²⁰⁸ Yüceol, a.g.e., s.36

²⁰⁹ Yüceol, a.g.e., s.36

²¹⁰ Yüceol, a.g.e., s.37

2.6. Yeni Keynesçi Okulun Emek Piyasası Analizi

1980'li yıllarda Rasyonel Bekleyişler Okulunun hakim hale gelişi ile Keynesçilik (NeoKeynesçilik) iyice gözden düştü. Bunun üzerine Keynesçi akımlara meyilli bir kısım iktisatçı, daha uzlaşmacı bir Keynesçilik ortaya koydular. Yeni (New) Keynesçilik adı verilen bu yaklaşım temelde piyasa başarısızlıkları gibi Keynesçi unsurlar taşırken, bunu rasyonel bekleyişler hipotezi ile birleştirdiler.

Yeni Keynesçi İktisat Keynes'in makro iktisadının 'mikro temellerini' oluşturmak iddiasını taşımaktadır ki, bunun anlamı rasyonel bekleyişler zaviyesinden Keynesçi makro iktisadı okumaktır. Yani yeni Keynesçilik, rasyonel bekleyişler ile Keynesçilik arasında bir uzlaşmanın peşindedir.

En temel vurguları piyasa başarısızlıklarıdır. Mal piyasasında fiyatların aşağıya doğru yapışkan olduğunu savunurlar ve buradan hareketle yapışkanlığın birçok mikro sebeplerini (menü maliyetleri vb.) araştırırlar. Emek piyasasında da ücretlerin aşağıya doğru yapışkan olduğunu savunurlar.²¹¹

Yeni Keynesçiler önce ortaya çıkan makro sorunların hangi mikro davranışların sonucu olduğunu belirlemeye çalışırlar. Yeni Keynesçiler'le eski Keynesçiler arasındaki fark, Yeni Keynesçilerin makro dengesizliklerin mikro uzantılarını sorgulamalarıdır. Bu çerçevede, emek, mal ve para piyasalarında makro dengesizliklere sebep olabilecek değişik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yeni Keynesçilik tüm bu yaklaşımları kavrayan bir başlık olmaktadır. Yeni Keynesçileri, yeni mikro yaklaşımlardan hareket ederek dengesizlik sonuçları içeren makro modelleri geliştiren iktisatçılar olarak tanımlayabiliriz.

Yeni Keynesçilik oldukça yeni bir oluşumdur. Bu kavramın 1980'lerin başında kullanılmaya başlandığını belirtelim. 1980'li yıllar, Keynesçi iktisatçılar açısından son derece sorunlu geçmiştir. Bu yıllarda, Keynesçi görüşlerin tutarlı

²¹¹ Ertürk, a.g.e., s.360

mikro temelleri olmadığını öne süren Yeni-klasik İktisat büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Özellikle genç iktisatçıların hemen hemen tümü yeni-klasik görüşleri benimsemişlerdir. Bu zaman kesitinin perspektifinden bakıldığında, Keynesçi görüşlerin tümü ile tedavülden kalkacağını düşünmek dahi mümkün idi. Ancak düşünce akımlarının da bir konjonktürü olduğu, düşünce akımlarının düşük ve yüksek konjonktür yaşadıkları sıkça görülmüştür. Keynesçi görüşlerin, 1980'lerden itibaren yine uygun bir konjonktür yakaladıkları görülmektedir. Açıkça görüldüğü üzere, piyasaların sürekli bir şekilde arz ve talebi dengeledikleri hatta bu dengeleri derhal kurdukları düşüncesi pek çok iktisatçı tarafından paylaşılmamaktadır. Piyasaların dengesizlik üretebileceği ve bu dengesizliklerin iktisadi yaşamda ciddi ekonomik sorunlar şeklinde yaşanabileceği; bu sorunların ancak iktisat politikaları ile aşılabileceği görüşünün, iktisat biliminde kalıcı bir yer edindiği anlaşılmaktadır.²¹²

“Keynesci modelin, Eski (Neo Klasik Sentez) ve Yeni, her iki versiyonunda da, fiyatlar kısa sürede arz talep dengesini sağlayacak hız ve ölçüde değişmez; bu nedenle arz ve talep şokları, çalışma ve üretim üzerinde önemli reel etkiler yapar. Keynesci dünyada, çalışma ve üretim düzeylerinin denge düzeylerinden uzaklaşması önemli ölçüde (substantial) ve uzun süreli (prolong) dir. Başka bir anlatımla para kısa dönemde nötr değildir yani parasal talepteki değişme reel değişkenleri etkiler. Bu nedenle Yetkililerin harcama yönetimi politikasıyla ekonomiye müdahalesi gerekir.

“Eski Keynesci (Neo Klasik Sentez) modeller aşağı doğru sert parasal ücret varsayımına dayanır. Yeni Keynescilere göre ise, ücret ve fiyatlar yapışkandır. Yeni Keynesçiler, bu yapışkanlığın mikroekonomik nedenlerini ortaya koymağa çalışırlar. Bunun için, piyasalardaki genel durumun tam rekabet değil teknelci rekabet koşulları olmasından yola çıkarak, ücret ve fiyat yapışkanlığının nedenlerini açıklama amaçlı çeşitli modellerle ortaya koymuşlardır.

Eski Keynesci modellerde (Neo Klasik Sentez modellerinde) talep şokları karşısında üretim düşüp işsizlik arttıkça, değişmeyen parasal ücretler ve artan MFU

²¹² Paya, a.g.e., s.359

varsayımlarından dolayı, reel ücretler yükselir. Başka bir anlatımla reel ücretler ters çevrimsel (counter-cyclical) dir. Yani iş çevrimlerinin (business cycles) düşme aşamasında reel ücretler yükselir. Bu sonuç empirik kanıtlara ters düşmektedir. Yeni Keynesci modellerin kiminde reel ücretlerle çevrim aşamaları arasında bir ilişki yoktur, yani reel ücretler çevrim dışı (acyclical) dir. Kimi Yeni Keynesci modellerde ise reel ücretler çok hafif ölçüde çevrimle aynı yönde değişir (procyclical).'²¹³

²¹³ Ertop, a.g.e., s.199

3.MARKSİST İKTİSATTA İSTİHDAM SORUNU

Marksist İktisat Teorisi her ne kadar genel kabul gören ana akım (main stream) iktisat teorisinde kendine yer bulamasa da kendi içinde önemli bir tutarlılık sergiler. İstihdam sorununu egemen iktisat gibi konjonktürel olarak ele almaz ve sorunu bir sistem sorunu olarak algılar. Yani işsizlik kapitalist sistemin doğal bir parçasını oluşturur. Marx ve dolayısıyla Marksistler, emek arzı fazlasını “yedek işgücü ordusu” şeklinde tanımlarlar. Marksistlere göre, yedek işgücü ordusu endüstrideki işsiz kitlelerin yanında, aynı zamanda ekonominin kapitalist özellikte olmamış sektörlerinden kaynaklanmakta olan sonsuz esneklik özelliğine sahip emek arzının bir ürünüdür.. Emek arzının en temel kaynağını ise “göçmen işçiler” ile ev içi üretim dışında çalışmamış “ev hanımlarının” oluşturduğu savunulmaktadır. Ekonomik anlamda yaşanan krizler veya hızlı yapısal ve teknolojik gelişme ve değişmelerin işsizlik yarattığını bunun da yedek işgücü ordusunun varlığını derinleştirdiği ifade edilmektedir.²¹⁴

Marx, sermayenin organik bileşiminin aynı kalması durumunda, sermaye birikiminin ilerlemesinin bir kez belli bir seviyelere ulaşınca işçileri oldukça kayıracığını, çünkü tam istihdamın oluşma eğilimi göstermiş olacağını belirtmektedir. Marx’a göre Kapitalist gelişme ya da kapitalist genişleme süreci “canlı emek” yerine “ölü emek” ikamesidir (işçilerin yerine makinelerin geçmesi). Bu genel varsayım ile birlikte sermaye birikimi sürecinde bir işsiz üreticiler kitlesinin sürekli bir şekilde yaratılmış olduğu Marx tarafından vurgulanır. Bu kitlenin ise ücretler düzeyinde aşağıya doğru bir basınç yapacağını belirtmektedir. Fakat bu açıklama genel bir şekilde sermayenin işleyişine, bir başka şekilde ifade edecek olursak kapitalist genişlemenin rekabet vb... somut şartlarından kopuk bir kapitalist dünyaya gönderme yapılma durumunu ifade etmektedir.²¹⁵ Bu yedek sanayi ordusu “yasa”nın gerçekleşmesi temel olarak iki etkene bağlı durumdadır. Birincisi, “sanayinin genişleme ritmi ile proleterleşmiş tabakaların büyüme ritmi arasındaki ilişkiye”, ikincisi ise “geçici işsizlik ile işi olan işçi kitleleri arasındaki ilişkiye” bağlı

²¹⁴ Özlem Onaran, *Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği*, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 86,Ay: Güz, İstanbul: Birikim Yayınları, 2000, s. 199

²¹⁵ Satlıgan, Nail, *Marksist İktisat El Kitabı*, İstanbul: Yordam Yayınları, 2008, s. 44–45

bir durumdadır. Bu iki temel etmen için farklı olan iki düzey üzerindeki dalgalanmalar gözlemlenmektedir. Birincisi uzun dönemlidir; sınaî genişlemeyle ilişkili olarak nüfusun proleterleşme ritmi ifade edilmektedir. Kısa dönemli olan ikincisi iktisadi düzenler içerisinde ortaya çıkan dalgalanmalardır. Ekonominin aşırı üretim durumunda olması halinde, iş arayan işçilerin sayıları mevcut işlerin sayısından çok daha fazla durumda gerçekleşecektir. Ekonomi üretim süreçlerinde patlama aşamalarında olduklarında ise işçilere olan talepler artış içine gireceklerdir. Böylece de ücretler yukarı doğru basınç altın alınmış olacak, bunun neticesi olarak da emek, ücretlerin genel hareketlerini belirleyecektir.²¹⁶

Marx'a göre;

“Durgunluk ve genel yoksulluk zamanlarında endüstriyel yedek, aktif işçiler ordusunu çalışamaz hale getirir; aşırı üretim ve hummalı etkinlik zamanlarında onların haklarını engeller. Bu nedenle göreceli nüfus, emeğin arz ve talep yasasının çalışmasının karşısında yer alan zemindir.”

Marx açısından, onlar tümüyle işsiz kalma anlamlarında özgür bir şekilde kılınmış ve “ bir iş görmek için etrafı kolaçan eden her yeni sermaye kırıntısı onlardan istifade edebilir”. Onlar iş buldukları süreçlerde yedek orduya katılma korkusunda olacaklarından sömürüye hazır bir duruma geleceklerdir. Bu sebeple, emeğin verimliliği her ne kadar büyük bir durumda olursa, endüstriyel yedek ordunun “görece kitlesi” de o kadar büyük bir şekilde olacaktır. Bu bakımdan da sosyal zenginliklerin artması resmi yoksullukların artmasına neden olacak ve bu durum “ kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır” diye ifade edilecektir.²¹⁷

Marx, ücretlerin mutlak ve kati bir şekilde sürekli olarak düşeceğini söylememektedir. Fakat bu durumun sistem devam edildikçe işçiyi kölelikten kurtarmayacağını da ifade etmiştir. Sermaye birikiminin artması süreçlerinde işçinin

²¹⁶ Satlıgan, a.g.e., s.45-46

²¹⁷ Wheen, Francis, *Karl Marx Das Kapital Biyografi*, Çeviren: Orhan Düz, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006, s.58-59

kaderi üzerinde olumsuzluk yaratarak, işçinin estetik, yaratıcı, duygusal ve entelektüel potansiyelini engelleyebilecek olumsuzluklara neden olabilecektir. Bunu tanımlamak için ise “yabancılaşma” kavramını kullanmıştır.²¹⁸

Marksist Teorinin asıl dayanak noktası Emek-Değer Teorisidir. Emek –Değer Teorisinde bir mala biçilen değer, malın üretimi için gerekli olmuş olan toplam işgücü zamanı ve o malın üretiminde kullanılacak olan üretim araçlarının içerdikleri dolaylı işgücü ile bu araçları kullanılması suretiyle malın üretimini sağlayan dolaysız işgücünden oluştuğu görülmektedir. Dolaylı işgücünün, üretiminde kullanılmış olan üretim araçlarının miktarlarıyla, bu araçların birim değerlerine bağlı olduğu görülmektedir. Bu sebepten ötürü, mallar birbirlerinin üretiminde üretim aracı olarak kullanıldığı ve süreçler içerisinde arasında teknolojik bağımlılık meydana geldiği zaman, bir malın değeri, yalnızca o malın üretim şartlarına değil, o malın üretiminde dolaylı veya dolaysız olarak kullanılan bütün malların üretim şartlarına bağlı olacaktır. Bu şartlar üretim süreçlerinin işgücü ve mal girdi katsayıları ile tanımlanmakta ve değerlerin bu katsayılardan türetildikleri görülmektedir.²¹⁹

Teknolojik gelişmeler, makinelerin emeğin yerini alması şeklinde meydana geldiği için teknolojik işsizlik ortaya çıkmaktadır. Marx’ın ücret teorisinin temelini de bu görüşün oluşturduğu ortadadır. Teknolojik değişimin meydana getirdiği “yedek işsizler ordusu”, işgücü arzının işgücü talebinden sürekli bir şekilde daha yüksek olmasına sebep olmakta böylelikle de işçiler arasındaki rekabet başlayarak ücretlerin asgari düzeye inmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır. Marx’ta piyasa ücretlerinin asgari seviyesinin üzerine çıkması teknolojik gelişmeyi hızlandırmakta olan bir faktör iken işgücü talebi de işgücü arzına göre değişim içine girmektedir. Teknolojik gelişmenin süreli olması halinde işgücü talebinin de sürekli olarak işgücü arzından düşük olmasına sebep olmaktadır.²²⁰

²¹⁸ Hunt, Emery Kay, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Çeviren: Müfit Günay, Ankara: Dost Kitapevi, 2005, s.311

²¹⁹ Akyüz, Yılmaz, *Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:441, 1980, s. 11, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/068.pdf>, (10 Mayıs 2010) 26

²²⁰ Akyüz, Yılmaz, *Sermaye Bölüşümü ve Büyüme*, 3.Basım, No.7, Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009, s.66-67

Öte yandan Marx, kapitalist sistemin bir başka çıkmazını kar oranlarının düşme eğilimi ile açıklar. Sermaye birikimi sürecinde karların yeniden üretim araçlarına yatırılması eninde sonunda kar oranlarının düşmesine neden olur. Kar oranlarının düşmesi sebebiyle yedek işsizler ordusu ile birlikte Marx, kapitalizmin buhran teorisinin en önemli ilişkilerini ortaya çıkarır.²²¹ Genişleme meydana geldiği dönemlerde daralan, kriz dönemlerinde genişleme gösteren işsiz kitle, ücret seviyesinin belirleyici faktörlerinden birisidir. Genişleme dönemlerinde işsiz kitle azalan ücret düzeylerini yükseltirken, daralma dönemlerinde ise düşmesine sebep olmaktadır. Daralma dönemlerinde işçilerin birbirleri arasında rekabet başlamaktadır. Fakat, bu rekabet işçilerin kendilerini birbirlerinden daha ucuza sunmuş olmalarından değil, işçilerden birinin iki kişilik iş yapmasından meydana gelmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu rekabet daha fazla iş görme rekabetidir.²²² Bundan dolayı da kapitalist ekonomik sistemlerde devlet erkanının tam istihdamı hedeflemekte olan kamusal politikaları hayata geçirmesini beklemek pek gerçekçi sayılmamaktadır.

²²¹ Akyüz, a.g.e., s.67

²²² Ataman, Berin Ceylan, *İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları*, İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1999, s.62-63

SONUÇ

Bu çalışmada, genel kabul gören iktisat teorisi içerisinde ve kısmen de olsa Marksist iktisatta üretim hadisesinin emek piyasasındaki karşılığı istihdam konusu ele alınmıştır. Klasik iktisadın “tam istihdam” vurgusu; cari ücret düzeyinde iş arayan herkesin iş bulabilmesi şeklinde özetlenebilmektedir. Büyük Bunalım yıllarının tam istihdamdan uzaklaşılması anlamına gelmesi ile Keynes ve Keynesci iktisat ortaya çıkmış ve bu yeni iktisadın temel jargonu “eksik istihdam” olarak sunulmuştur. Cari ücret seviyesinde iş arayan herkesin iş bulamadığı, dolayısıyla emek sahiplerinin iradelerinin dışında işsiz kaldığı bu yeni durum Klasik iktisattan da kopuşu sergilemektedir. Artık 2.Dünya Savaşı sonrası yıllar müdahaleci iktisadın yani Keynesçiliğin altın yılları olarak anılmaktadır. Zira işsizlik sorunu varsa bunun çözümü de gerekir ve çözüm uygulanacak iktisat politikalarıdır.

Teorik iktisatçıların sıklıkla kullandığı Phillips eğrisi analizi aslında Keynesci iktisadın politika seçeneklerini de ortaya koymaktadır. İşsizlik varsa uygulanacak genişletici yani talep arttırıcı iktisat politikaları fiyat artışlarını gündeme getirebilecek, fiyat artışlarının hızlandığı ya da başka bir ifadeyle enflasyonist süreçlerin ortaya çıktığı dönemlerde de uygulanacak talep kısıcı politikaların istihdamda daralma sebebi olabileceği bu savaş sonrası dönemde Phillips eğrisi analizi ile açıklanabilmektedir. Aslında bu analiz politika yönetimine iki makroekonomik sorun -işsizlik ve enflasyon- arasında bir tercih dayatması içerisinde bulunurken, yine aynı zamanda bir fırsatı da sunabilmekte idi. Kısacası ekonomi yönetimleri, işsizlik sorununa talep yönetimi politikaları ile çare üretebilmenin de fırsatı ile karşı karşıya idiler.

Fakat konjonktürde önemli bir değişimi sergileyen 1970’li yıllar ile hem işsizlik oranlarının hem de enflasyon oranlarının birlikte artması hem Keynesci iktisadın gündem dışı tutarken hem de Phillips eğrisi analizinin tatbikata uymadığını ortaya koymuştur. Enflasyon sorununu parasal bir hadise olarak gören Monetarizmin yeniden doğuşu ile enflasyon sorunu para politikası çözümlenmelerine bırakılırken, yeni sorunu açıklayacak yeni bir Phillips eğrisi analizi Friedman tarafından teoriye kazandırıldı. Stagflasyonu yani hem işsizliği hem de fiyat artışlarını açıklar gözükün Friedman’ın bu yeni Phillips eğrisi, örtük olarak Klasik iktisadın “tam istihdam”

tezini bir farkla paylaşır nitelikte idi. Zira Friedman'a göre, cari ücret seviyesinde iş arayanlarla boş işlerin sayısı birbirine eşitse tam istihdamdan söz etmek mümkün olacaktı. Klasik iktisadın, cari ücret seviyesinden iş arayan herkesin iş bulabilmesi çözümlenmesi ile Monetarizmin iş arayanların sayısı kadar boş iş olması çözümlenmesi aynı gibi gözükse de ayrıntıda çok önemli bir farkı içermektedir. Bu fark da Friedman'ın ortaya attığı tam istihdamdaki bir ekonomide bile friksiyonlardan ve yapısal uyumsuzluklardan kaynaklanan bir miktar işsizlik olabileceği iddiası ile açıklanabilir. Başka bir ifadeyle, ekonomideki boş iş sayısına eşit bir emek talebi olduğunda bile –işte bu durum Friedman'a göre tam istihdam durumudur- emek sahiplerinin bu boş işlere yerleştirilmesinin emek piyasasındaki sürtünmeler ve yapısal uyumsuzluklar nedeniyle hemen mümkün olmamasından doğan bir işsizlik kaçınılmaz olacaktır. Bu işsizliğin ortaya çıkması Monetaristlere göre doğaldır ve bu sebeplerle ortaya çıkan işsizliği “doğal işsizlik” terimi ile açıklamışlardır.

Doğal işsizlik oranındaki bir işsizlikte bile ekonomilerin tam istihdamda kabul edilmesinin altında, o yıllarda ortaya çıkan istihdam sorunlarının temelinde kapitalizmin arızalarının yattığı gerçeğini reddetmek psikolojisinin yattığını belirtmemiz gerekir. Buna yönelik olarak çalışmada, sistemin eleştirisini ele alan Marksist tahlile kısmen de olsa yer verilmiştir. Sermaye birikimi sürecinde rekabete zorlanan ve bundan dolayı da emeği makine ile ikame etmeye mecbur kılan kapitalistler sistemde işsizliği körüklerken, karın üretim için konulan paraya oranı olan kar oranının düşüşünü de kaçınılmaz bir şekilde izlemektedirler.

Sonuç olarak, ders kitaplarına giren teorik iktisat, kapitalist sistemin işsizlik üretmedeki maharetini görmezden gelerek soruna sadece bir konjonktürel mesele olarak bakmakla meseleye çözüm noktasında bir fikir üretememekte, aksine meseleyi örtbas etmek konusunda tezler üretmeye çalışmaktadır. Uygulamada da fiyat istikrarının tam istihdam hedefinden öne çekilmesi, politika uygulayıcılarının sorunları sadece görmezden gelme eğilimi ile açıklanabilir. Zira fiyat istikrarı finans kapital için bir mecburiyet, fakat yeni istihdam yaratma ikincil bir meseledir.

KAYNAKÇA

<http://www.ekonomi.name/akimlar-ve-teoriler/keynes-ci-ekonomi.html>, Erişim Tarihi:20.05.2011)

Adda, Jacques, *Ekonominin Küreselleşmesi, İletişim Yayınları*, 2. Baskı, 2003.

Akdis, Muhammet, *Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler ve Beklentiler*, Denizli 2001.

Akman, Vedat, *Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz*, İstanbul 1998.

Aktürk Faik. 1999. "*Türkiye'de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik*", Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi. Nisan-Haziran, Sayı:3, Yıl:2, Ankara, s.186-187

Akyüz, Yılmaz, *Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:441, Ankara, 1980, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/068.pdf>, (10 Mayıs 2010) 26

Akyüz, Yılmaz, *Sermaye Bölüşümü ve Büyüme*, 3.Basım, No.7, Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009.

Alagöz, Mehmet, "İmf İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri", Selçuk Üniversitesi, *Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Konya, 1998.

Albertini, James., *Ekonomik Sistemler (Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm)*, (Çeviren: Cafer Unay), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1990.

Alkan, İsmet ve Yazman, A. Tufan, *Buhranlar*, İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, C. 3, TRK Yayınları, İstanbul 1948

Alkın, Erdoğan, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.

Alp, Ali, *Finansın Uluslararasılaşması: Finansal Krizler, Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

Altar, Doğan, *Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, Maliye Finans Yazıları, c.y., No.81, Ekim 2008,

Altunoğlu Ender ve Güloğlu Bülent, “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, N.27, 2002.

Apak, Sudi ve Aytaç, Ayhan, *Küresel Krizler, Kronolojik Değerlendirme ve Analiz*, İstanbul, 2009.

Aren, Sadun, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

Armaoğlu, Fatih, *20. Yüzyıl siyasi tarihi 1914–1990*, Cilt 1, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993.

Ataman, Berrin Ceylan. “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62 sayı: 2, 1998.

Ataman, Berin Ceylan, *İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları*, İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999.

Axford, Barrie, *The Global System*, St. Martin’s Press, New York 1995.

Aydemir, Cahit, ve Kaya Mehmet, “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü” , *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.20, 2007.

Aykaç, Mustafa, *Globalleşen Dünyada İşgücü Piyasaları*, Çerçeve, Mayıs-Temmuz, 1995

Tokol, Aysen, *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005

Başkaya, Fikret, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara 1997.

Bıçerli, Kemal, *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayınları, 2005.

Bilgili, Yuksel, *Karşılaştırmalı İktisat Okulları: Makro İktisadın Teorik Esasları*, İkinci Sayfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2009.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, 2010.

Bulutay, Tuncer, *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, ILO Yayınları, Ankara 1995.

Bunalım 1929 Görsel 20. Yüzyıl Genel Kültür Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1984

Çağlar, Ünal, *Döviz Kurları Uluslararası Para Sistemi Ve Ekonomik İstikrar*, Alfa Yayınları, 2001.

Çakmak, Ahmet, *Makro İktisat*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2004

Çelik, Faik. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan IMF Programları ve Refah Devleti Anlayışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2007.

Çöloğlu Halit, *Stagflasyon 1975 - 1980 Türkiye Bunalımı Ekonomi Politika*. Gazi Üniversitesi Yay. No: 28. İİBF Yay. No:21, Ankara 1983

Demir, Ömer, *Kurumcu İktisat*, Vadi Yayınları, Ankara, 1986.

Dirimtekin Halil, *Genel İktisat*, Eskişehir:Eskişehir İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1976,

DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, 1950 – 2004,(Çevrimiçi) [http:// www.dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr).

DPT, *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. “İşgücü Piyasası, İstihdam ve İssizlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: DPT: 2371-OİK:437, Ankara. 1994

Durusoy, Ömer, Tanju ve diğerleri, *Türkiye’de İstihdam, İssizlik, Ücretler, Gelir Dağılımı ve Tekstil Sektörü*. Öz İplik-İs Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara 1998

Ekin, Nusret, *Türkiye’de İş Piyasasının Yeniden Yapılanması: Özel İstihdam Büroları*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2001-30, Acar Matbaacılık A.S., Eylül, İstanbul 2001

Ertürk, Emin, *Küresel Ekonomide Makroekonomik Analize Giriş*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

Erbay, Yusuf, *Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri*, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Yayın No:11, Ankara 1996

Erden, Öney, *Uluslar arası Para Sistemi*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Yayınları Ankara 1980

Erdoğan, Ekrem ve Ak, Mehmet Zeki, “Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, cilt:9, sayı: 2, 2003.

Ersöz, Halis Yunus, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı), “Kriz Döneminde İstihdam”, (çevrimiçi) <http://www.istecalislanlar.com/2010/07/kriz-donemi-istihdam/>, Temmuz 2010.

Ertop, Kıvanç, *Makro İktisat*, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı, İstanbul, 2006.

Eurostat: “Impact of economic crisis on unemployment”, (çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Impact_of_the_economic_crisis_on_unemployment Erişim Tarihi: 25,05,2011

Freeman, Alan, “Dünyanın Sonunun Sonu mu?”, (Çeviren: Sungur Savran), *İktisat Dergisi*, Sayı:385, Aralık 1998.

Galbraith, John Keneth, *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K): Transaction Publishers, 1993

Grabbe, J.Orlin. *International Financial Markets*, Prentice Hal, New Jersey 1996

Güran Nevzat.ve Aktürk İsmail., *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, İzmir 1997.

Hamitoğulları ,Beşir, *Çağdaş İktisadi Sistemler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1978.

Hobsbawm, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl 1914 -1991 (Aşırılıklar Çağı)*, (Çeviren: Yavuz Alogan) Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996.

Hunt, Emery Kay, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Çeviren: Müfit Günay, Ankara: Dost Kitapevi, 2005.

http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/banking_and_finance/article5607656.ece, 25,05,2011

<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uiib/article/viewFile/248/226> (10 Ocak 2011).

<http://www.istecalisanmar.com/2010/07/kriz-donemi-istihdam> Erişim Tarihi:25.05.2011

http://www.tekstilisveren.org/ttsis//index.php?option=com_content&task=view&id=431&Itemid=1, Erişim Tarihi:25,05,2011

<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=3114> Erişim Tarihi:25.05.2011

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2077> (12.04.2010)

İnce, Macit, *Devlet Borçları ve Türkiye*, 6. Basım. Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Ankara 2001.

İşgüden , Tamer, *Makro İktisat*, Bilim Teknik Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1982.
İşveren Dergisi, 5 – 9 Mayıs 2004 Tarihli Türkiye İktisat Kongresi, *İstihdamın Arttırılması ve İşgücü Piyasası Çalışma Grubu Raporu*

İTO, AB Ülkelerinin Göstergeleri Üye Ve Aday Ülkeler, 2010

Kavas, Nilay, *Türkiye 'de Finansal Liberalizasyonun Bankacılık Sisteminin Fon Kaynakları ve Kullanımı Üzerine Etkilerinin Analizi* , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Kazgan, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

Kazgan, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2002.

Kovancılar, Birol, ‘‘Kayıp Cennet: Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Öneriler’’, *Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Arttırılması İçin Çözüm Önerileri*, Ankara 2003.

Köse, Ömer. ‘‘Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal Ve İşlevsel Dönüşümü’’, *Sayıştay Dergisi*, 2003.

Kuyucuklu, Nazif, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

MÜSİAD, *2009 Türkiye Ekonomisi Yine Kriz, Yeni Dersler*, (Ed. İbrahim Öztürk) , MÜSİAD, Haziran, İstanbul 2009

Müslümov, Alövsat, Mübariz Hasanov ve Cenktan Özyıldırım. ‘‘Teori ve Uygulamada Döviz Kuru Sistemleri’’. http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/Kur/2.%20Para%20Sistemi%20_MHO.pdf [12.07.2010].

Nere, Jacques, *1929 Krizi*, (Çeviren: Vamık Toprak), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1980.

Oğuzhan, Ardıç, *Makro İktisat*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

Oktay, Ertan , *Makro İktisat Teorisi Ve Politikası*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2002

Onaran, Özlem, *Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği*, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 86,Ay: Güz, İstanbul: Birikim Yayınları, 2000.

Ongan, Nilgün Tunçcan, *Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri*, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul 2005.

Öcal, Tezer, *Makro İktisat*, Arıkan Yayıncılık, 2007.

Ölmezoğulları, Nalân, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, 4. baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa 2003.

Öncel, Mualla. “Ekonomik İstikrarı Teminde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı:3,1969.

Önsal, Naci, *İstihdam Kamu İş Yayınları*, Ankara,1993.

Öz, Sumru, *Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz*, Tüsiad-Koç Üniversitesi, EAF Politika Notu 09-03, Haziran 2009.

Özcan, Enver, *Ekonomik Bunalımlar*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1981.

Özdemir Süleyman, Ersöz Halis Yunus ve Sarioğlu İbrahim, *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*, İTO Yayınları, 2006

Özdemir, Süleyman, “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti”, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, No: 2004-69, İstanbul 2004.

Özer, Mustafa, *Modern Konjonktür Teorileri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1, Eskişehir, 1998.

Parasız, İlker, *Para Politikası*, Bursa Haşet Kitabevi Yayınları, Bursa, 1986.

Paya, Merih, *Makro İktisat*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001.

Pekin, Tevfik, *Makro Ekonomi Para Gelir İstihdam*, Bilge Basım, İzmir, 1996.

Romer, Christina D. “The Nation in Depression”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 2 (Spring, 1993).

Samuelson, A. Paul, *İktisat*, (Çeviren: Y. Demirgil), Menteş Kitabevi, İstanbul 1966.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918–1994*, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

Satlıgan, Nail, *Marksist İktisat El Kitabı*, Yordam Yayınları, İstanbul, 2008.

Sedat, Murat, *Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı*, İto, İstanbul 2007

Seyidoğlu, Halil *Uluslararası Finans*, 4. Baskı, Güzem Can Yayınları İstanbul 2003.

Seyidoğlu, Halil, *İktisat Biliminin Temelleri*, Güzem Cem Yayınları, İstanbul, 2006.

Sloman, John, *İktisat Makro*, (Çeviren: Ahmet Çakmak), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2004.

Sönmez, Sinan, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, 7. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa 2002.

Şenses, Fikret, *Kalkınma İktisadı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Tandırcıoğlu, Haluk, “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması” *D.E. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı:2, 2000.

Temiz, Hasan Ejder, *Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri*, Genel - İş Matbaası, Ankara 2004

Tokgöz, Erdinç, *Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi*, İstanbul 1981

Toroğlu Yerdelen, Yeldan, *İşsizlik Ve Büyüme*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2010

Töre, Nahit, *Uluslar arası Para Sistemi ve Az Gelişmiş Ülkeler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Maatbası, Ankara 1972

Turan, Gül Günver, *Uluslar arası Para Sistemi*, Tisa Maatbası, Ankara 1980

Türkbal Aydın, 1993. İktisada Giriş. Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 9, Diyarbakır, s. 381

TÜİK , *haber bülteni mevsim etkilerinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri*, ocak 2005 - ocak 2010

Ulusoy, Ahmet, *Devlet Borçlanması*, İkinci Basım. Üçyol Kitabevi, Eylül, Trabzon 2004.

Unay, Cafer, *Ekonomik Konjonktür (Analiz, Teori, Tahmin)*, 3. baskı, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1988.

Ünay, Sadık, “İMF ve Küresel Misyon Arayışı”. www.setav.org/ups/dosya/6585.pdf [12.07.2010].

Vural, İstiklal Yaşar, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye,” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20, Kütahya, Nisan 2008.

Vural, Savaş, *İktisadın Tarihi*, Avcıol Basım-Yayın, Ankara, 1997.

Williamson, John ve Mahar, Molly., *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir inceleme*, (Çeviren: Güven Delice) Liberte Yayınları, Ankara 2002.

Yeldan Erinç, ve Köse Ahmet, “Makroekonomik Politikalar Açısından Türkiye Emek Piyasasının Çözümlemesi”. (In Türk İşgücü Piyasası İle İlgili Yükler ve Politikalar, Edt.T. Bulutay), *DİE İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi (TOR 6)*, Yayın No: 2262, Ankara 1998.

Yıldırım, Kemal ve Doğan Karaman. *Makroekonomi*, 3.Baskı. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Çalışmaları Vakfı, Eskişehir 2003.

Yıldırım, Kemal, Karaman, Doğan ve Taşdemir, Murat, *Makroekonomi*, Seçkin Yayıncılık, 2007.

Yılmaz, Ali, Sırrı ve Çetin, Beyzade Nadir, “Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri”, http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1645/1645_49292.pdf (Erişim Tarihi: 25.05. 2011)

Yılmaz, Ali, “Türkiye'de İşsiz Nüfus", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No 15, Sayı 1,2005,

Yılmaz, Derya ve Gayğusuz Filiz “2008 Krizin Yeni Global Ekonomik Yapı Üzerine Etkileri”, *International Davraz Congress On Social and Economic Issues Shaping The World's Future: New Global Dialogue Bildirileri*, (Hazırlayanlar: Uysal Kerman, Yakup Altan vd.), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F., Eylül 2009, s.600-610.

Yılmaz, Özlem Göktaş, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 2, 2005.

Yüceol, Hüseyin, Mualla, *Emek Piyasası Kuramları ve Türkiye’de İşsizlik Sorunu*, 2002.

Wheen, Francis, *Karl Marx Das Kapital Biyografi*, Çeviren: Orhan Düz, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006.